

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Semih ŞEKER

1924 ANAYASASI'NDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE YÜRÜTME ORGANININ
DEĞİŞİMİ

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Semih ŞEKER

1924 ANAYASASI'NDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE YÜRÜTME ORGANININ
DEĞİŞİMİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz YURTSEVEN

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Semih ŞEKER' in bu çalışması, jürimiz tarafından Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Sezgin Seymen ÇEBİ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz YURTSEVEN (İmza)

Üye : Doç Dr. Hayri KESER (İmza)

Tez Başlığı: 1924 ANAYASASI'NDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE YÜRÜTME ORGANININ DEĞİŞİMİ
--

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 23/06/2020

Mezuniyet Tarihi : 27/08/2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “1924 ANAYASASI’NDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’DE YÜRÜTME ORGANININ DEĞİŞİMİ” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu Őerefimle doğrularım.

Semih ŞEKER

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Semih ŞEKER
Öğrenci Numarası	20175228010
Enstitü Ana Bilim Dalı	KAMU HUKUKU
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	DR. ÖĞR. ÜYESİ YILMAZ YURTSEVEN
Tez Başlığı	1924 ANAYASASI'NDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE YÜRÜTME ORGANININ DEĞİŞİMİ
Turnitin Ödev Numarası	1337030584

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 117. sayfalık kısmına ilişkin olarak, 13/07/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 4

alıntılar dahil % 10'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim 16/07/2020

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz YURTSEVEN

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vii
TEŞEKKÜR.....	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMATTAN 1924 ANAYASASI'NA GİDEN SÜREÇTE ANAYASAL GELİŞMELER

1.1. Meşrutiyet Dönemi	9
1.1.1. Meşrutiyet ve Kanuni Esası	9
1.1.2. II. Meşrutiyet Dönemi.....	12
1.2.1. Saltanatın Kaldırılması	16
1.2.2. Cumhuriyetin İlanı	17
1.2. 1924 Anayasası Teklifi Ve Meclisteki Görüşmeler İle Kabulü.....	18
1.3.1. 1924 Anayasasının Hazırlanması.....	18
1.3.2. 1924 Anayasasının Mecliste Görüşülmesi.....	22
1.3.3. 1924 Anayasasının Yürütme Maddeleri Açısından Değerlendirilmesi	26
1.3.4. 1924 Anayasasının Yürütme İle İlgili Bölümünün Uygulanmasına Yönelik Örnekler 27	
1.3.4.1. Atatürk Döneminde Partili Cumhurbaşkanlığına bir örnek: Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kurulması ve Yaşanan Gelişmeler	28
1.3.4.2. 12 Temmuz Bildirisi ve Çatışması.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

1961 ANAYASASINDA YÜRÜTME SİSTEMİ

2.1. 1961 Anayasasına Giden Süreç	39
2.1.1. Anayasanın Hazırlanması	39
2.1.2. 1961 Anayasasının Özellikleri.....	40
2.2. 1970 Sonrası Türkiye'de Yaşanan Siyasal Gelişmeler	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1982 ANAYASASININ KURDUĞU YÜRÜTME SİSTEMİ

3.1. 1980 Askeri Darbesi ve 1982 Anayasası'nın Hazırlanması	43
3.2. 1982 Anayasasının Kabulü ve Yürürlüğe Girmesi	46
3.3. 1982 Anayasasına Göre Yürütme Organı	47
3.3.1. Cumhurbaşkanının Seçimi ve Cumhurbaşkanına Tanınan Yetkiler	47
3.3.2. 1982 Anayasası'nda Bakanlar Kuruluna Tanınan Yetkiler	49
3.4. 2007 Anayasa Referandumu İle Cumhurbaşkanı Seçim Sisteminin Değiştirilmesi	
3.5.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Giden Süreçte Yaşanan Siyasi Olaylar ..	54
3.5.2. Türkiye'de Başkanlık Sistemi Tartışmaları	55
3.5.3. 2002-2007 Döneminde AKP İktidarı ve Başkanlık Tartışmaları	61
3.6. 2007 Yılı Cumhurbaşkanı Seçim Krizi ve Yaşanan Gelişmeler.....	63
3.7. 11. Cumhurbaşkanın Seçilmesi ve 2007-2011 Dönemi Genel Seçimleri.....	70
3.8. 2011-2016 Dönemi Siyasal Gelişmeler ve Başkanlık Tartışmaları	73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GEÇİŞ

4.1. 2014 Yılında Yapılan Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Başkanlık Tartışmaları.....	77
4.2. On İkinci Cumhurbaşkanının Göreve Başlamasından Sonraki Gelişmelerin Değerlendirilmesi.....	79
4.3. 2015 Haziran Seçimleri.....	81
4.4. 1 Kasım 2015 Genel Seçimlerinden Sonra Siyasal Hayatta Yaşanan Gelişmeler.....	82
4.5. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Gündeme Gelmesi	84
4.5.1. Anayasa Değişiklik Teklifinin Meclise Gelmesi ve Kabul Sürecinde Mecliste Yaşanan Tartışmalar	84
4.5.2. 16 Nisan 2017 Halkoylaması ve Anayasa Değişikliğinin Yürürlüğe Girmesi	110

SONUÇ.....113

KAYNAKÇA.....118

ÖZGEÇMİŞ.....131

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 28 Ağustos 2014 Tarihinden Önce ve Sonra Hükümet Sisteminin Özellikleri.....	79
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AYM	Anayasa Mahkemesi
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BKZ	Bakınız
BMM	B ü y ü k Millet Meclisi
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HSK	Hâkimler Savcılar Kurulu
HSYK	Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
MBK	Milli Birlik Komitesi
MGK	Milli G ü venlik Kurulu
MHP	Milliyet ç i Hareket Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
OHAL	Olağanüstü Hal
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBB	Türkiye Barolar Birliği
TBMM	T ürkiye B ü y ü k Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
YSK	Y ü ksek Se ç im Kurulu

ÖZET

1924 ANAYASASI'NDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE YÜRÜTME ORGANININ DEĞİŞİMİ

Osmanlı Devleti gerileme döneminden itibaren yönetsel arayışlar içine girmiştir. 1876 Meşrutiyet sistemi ile Padişahın yetkileri sınırlandırılmış ve Osmanlı'da Parlamenter sistem getirilmiştir. Gerçi Padişahın Meclise karşı hukuki üstünlüğü devam etmişse de Meşrutiyetin ilanı ve meclisin ihdas edilmesi Cumhuriyete giden yolda önemli bir kilometre taşı oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşında dağılması ve Milli Mücadele ile yeni bir devletin kurulması, yeni devletin hangi sistemle yönetileceği sorununu da beraberinde getirmiştir. Sorun 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesi ile noktalanmıştır. Bu sistem ile hem meclisin üstünlüğü hem de Devletin yönetici olarak en üst merci olarak Cumhurbaşkanı kabul edilmiştir. Meclisin ve Cumhurbaşkanının hukuki statüsü ise 1924 Anayasasında net bir şekilde ortaya konulmuştur. Meclise getirilen tasarıda Cumhurbaşkanına geniş yetkiler tanınmışsa da Meclis bunların bir kısmını kabul etmeyerek karma bir sistem oluşturmuştur. Böylece meclis üstünlüğüne dayalı, Cumhurbaşkanının da Yürütmenin başı olan bir sistem kurulmuştur. Bu sistem "Tek Parti Dönemi" olarak isimlendirilen 1924-1946 yılları arasında CHP Genel Başkanının aynı zamanda Cumhurbaşkanı olmasına imkân vermiştir. Fakat çok partili hayata geçilmesi ile birlikte çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. 1961 Anayasası ile Yürütmenin Başı Cumhurbaşkanı olmuşsa da Meclis güçlü yapısı bu dönemde de devam etmiştir. Fakat 1980 yılına kadar kurulan hükümetlerdeki başbakanlar yetkilerini tam olarak kullanamamaktan şikâyet etmişlerdir. 1980 Anayasası da Cumhurbaşkanına geniş yetkiler vermiştir. Fakat Cumhurbaşkanı makamı ile Başbakanlık makamı arasında yetki tartışmaları kaçınılmaz hale gelmiştir.

2007 Cumhurbaşkanlığı seçim sorunu, adeta bir sistem sorununa dönüştürülmüş ve yapılan halk oylaması ile Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi sistemi getirilmiştir. 2014 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan'ın halk tarafından seçilmesi ile de yetki tartışması yaşanmaya başlamıştır. Bu sorunları aşmak amacıyla 2017 yılında yapılan halkoylaması ile de Başbakanlık müessesesi kaldırılmıştır. Onun yerine "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" ihdas edilmiştir. Henüz değerlendirme için çok yeni bir sistem olmakla birlikte "Türk Tipi Başkanlık Sistemi" olarak lanse edilen sistem, çeşitli eleştirilere maruz kalsa da günümüzde bu sistem geçerliliğini devam ettirmektedir.,

Bu tezde 1924 anayasasında yürütmeye tanınan yetkiler ile 2017 referandumunu ile yürütmeye tanınan yetkiler anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1924 Anayasası, Yürütme, Parlamento, Başkanlık, Referandum

SUMMARY
FROM 1924 TO THE PRESENT DAY CHANGE IN THE CONSTITUTION OF
THE EXECUTIVE BRANCH IN TURKEY

The Ottoman Empire has been in administrative searches since the decline period. Finally, with the 1876 Constitutional System, the powers of the Sultan were limited and the system of the Assembly was brought in the Ottoman Empire. Although the legal superiority of the Sultan against the Assembly continued, the declaration of the Constitutional Monarchy and the establishment of the assembly constituted an important milestone on the road to the Republic.

The disintegration of the Ottoman State in the First World War and the establishment of a new state with the National Struggle brought with it the problem with which system the new state would be ruled. This problem ended with the proclamation of the Republic on 29 October 1923. With this system, the President was accepted both as the superiority of the parliament and as the highest authority of the State as the ruler. The legal status of the Assembly and the President was clearly laid down in the 1924 Constitution. Although the President was granted broad powers in the draft brought to the Parliament, the Assembly did not accept some of them and created a mixed system. Thus, a system based on the rule of the parliament and the President of the President was established. This system allowed CHP President to become President at the same time between 1924 and 1946, which was called Single Party period.

However, with the introduction of multi-party life, it brought along various problems. Although the President of the powerful Executive was the President with the 1961 Constitution, the Assembly's strong structure was maintained in this period as well. However, the prime ministers in governments established until 1980 complained of not being able to fully exercise their powers. The 1980 Constitution also gave the President broad powers. However, debates on authority between the President and the Prime Ministry have become inevitable.

The 2007 Presidential election problem has been turned into a system problem and the public election of the President has been introduced with the popular vote. In 2014, with the election of Erdoğan by the public, a discussion of authority started. In order to overcome these problems, the Prime Minister's institution was abolished with the popular vote held in 2017. Instead, the party presidential system has been created. Although it is a very new system for

evaluation, it has been introduced as a Type-type Presidential system, although it has been subjected to various criticisms, this system continues to be valid today.

In this thesis, the powers granted to the executive in the 1924 constitution and the powers granted to the executive with the 2017 referendum were tried to be given.

Keywords: 1924 Constitution, Executive, parliament, President, Referendum

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, her şeyden önce demokratik, laik bir cumhuriyetin kurulması ve Anadolu insanının her platformda varlık göstermesi uğrunda hayatını akıl ve bilime adanarak yolumuzu aydınlatan yüce önder Mustafa Kemal ATATÜRK'e ve silah arkadaşlarına sonsuz şükranlarımı sunarım.

Bu tezin ortaya çıkmasında değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan her sorun yaşadığımda yanına çekinmeden gidebildiğim, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen ve gelecekteki meslek hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden faydalanacağım kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi. Yılmaz YURTSEVEN'e teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Yine çalışmamda bana sürekli yardımda bulunarak yol gösteren ve gelecekteki meslek hayatımda başarılı bir avukat olacaksam payı çok büyük olan, benim için yol gösterici ve her zaman iyi bir öğretici olan, mesleğe adım attığım tarihten itibaren elimden tutan değerli ustam Av. Serap ERTUĞRUL'a da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımda doğru bir insan olduysam bunun yapı taşlarını ilmek ilmek bana işleyen Dedeme, hayatımın belirli dönemlerinde düştüğümde babacan tavrıyla her zaman elimden tutan Dayıma, Çalışmamda desteğini ve bana olan güvenini benden esirgemeyen her zaman ve her koşulda arkamda duran hayatını bilime adanmış değerli Babama, değerli Anneme, Sevgili Kardeşlerim Gülnihal'e ve Zeynep Sena'ya kısacası beni bu günlere sevgi ve saygı kelimelerinin anlamlarını bilecek şekilde yetiştirerek getiren ve benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen bu hayattaki en büyük şansım olan aileme sonsuz teşekkürler.

SEMİH ŞEKER
ANTALYA 2020

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin Duraklama Dönemine girmesi ve batılı ülkeler karşısında alınan yenilgilerle birlikte yönetim sorunu, toplumun değişik kesimleri tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devletinde yönetim ve yürütmede padişahın önemli bir ağırlığı bulunmaktadır ve bu özelliği ile mutlak bir monarşi sayılabilir. Çünkü padişahın yetkilerini sınırlandıracak ya da yetkilerini bir başka devlet görevlisi ile paylaşabileceği yazılı anayasal metinler bulunmamaktadır.

Bu tartışmaların yoğunlaşması ile birlikte aydınlar arasında daha çoğulcu bir yönetim arayışı tartışılmaya başlandı. 1808 yılında merkezi yönetimin de zayıflaması ile birlikte Osmanlı Tarihinde ilk defa sayılabilecek bir şekilde padişah, yetkilerini “Senedi İttifak” adı verilen anlaşma ile Ayanlarla paylaşma durumunda kalmıştır. Fakat bu durum uzun sürmemiş, II. Mahmut Döneminde merkezi yönetimin güçlenmesi ile Ayanlara verilen yetkiler yeniden padişaha devredilmiştir. Fakat toplumun değişik katmanları tarafından artık padişahın yetkilerinin sınırlandırılarak daha çoğulcu bir yönetim anlayışının geliştirilmesi noktasında baskılarda artmaya başlamış ve bunun neticesinde Tanzimat Fermanı, arkasından da Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Böylece ilk defa padişah yetkilerini devletin diğer görevlileri ile paylaşmak durumunda kalmıştır. Bu gelişmeler Osmanlı Devletinde Anayasal düzene geçişin ilk adımları sayılabilir.

Ekonomik, siyasi ve askeri alanda yaşanan sıkıntılar yönetim tartışmalarını zirveye çıkardı. Nihayet 1876 yılında Meşrutiyet dönemi olarak isimlendirilen dönemin açılmasıyla neticelendi. Fakat siyasi hayatta yaşanan gelişmeler özellikle I. Meşrutiyetin uzun ömürlü olmasını engelledi. 1908 Yılında II. Meşrutiyetle birlikte Anayasal düzen yeniden tesis edilmeye çalışıldı fakat Osmanlı Devletinin çok uluslu yapısı uygulamalarda bazı sorunların ortaya çıkışını engelleyemedi. Bu gelişmelere karşın padişahın yetkileri önemli ölçüde sınırlandırılarak sorumluluk Sadrazama verildiyse de, Dünyada yaşanan sorunlar bu dönemde fazla uzun ömürlü olmasını engelledi.

Nihayet Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve yeni devletin Ankara merkezli olarak kurulması ile bu defa sistem sorunu da ortaya çıktı. 1923 yılında Cumhuriyet rejiminin kurulması ile birlikte halkın yönetimde söz sahibi olmasının yolu açıldı. Bu durum son iki yüz yıldır yapılan tartışmaları sistem açısından bitirse de yürütme ve yasama açısından sonlandırmadı ve günümüze kadar tartışılmaya devam etti. 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında yürütmeye verilen yetkiler her zaman tartışılmalıdır. Özellikle 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanına verilen yetkiler, iktidardakileri memnun etmezken muhalefeti de hep

endişelendirdi. Bu arada 1989 yılında Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olması ile birlikte ülkemizde başkanlık tartışmaları yaşanmaya başlandı ve günümüze kadar bu tartışmalar sürdü.

Tezimizde 100 yıllık süreçte 1924 Anayasası ve son anayasa yürütme bağlamında değerlendirilmiştir. Esasen sistemin değişmesi 2007'ye dayanmaktadır ancak 2007 yılından 2014 yılına kadar bir cumhurbaşkanlığı seçimin olmayışı bir problem yaratmamıştır.

Bu tezimizde özellikle Cumhuriyet dönemi ile başlayan 1924 Anayasasında Yürütmeye verilen yetkilerin süreç içinde nasıl değişime uğradıkları, bütün eleştirilere rağmen yürütmenin yetkilerinin nasıl artırıldığı tartışılmaya çalışıldı. Bu bağlamda;

I. Bölümde 1924 Anayasasının hazırlanması esnasındaki siyasi durum, (Halk Fırkası ile Muhalefetin meclisteki durumları) Anayasa Teklifinin TBMM'ye gelmesi ve yürütmeye verilen yetkilerin Mecliste Ülkenin kurucusu Mustafa Kemal'e rağmen nasıl budandığı anlatılmaya çalışıldı.

II. ve III. Bölümde 1961 ve 1982 Anayasasına götüren siyasi durum analiz edilmeye çalışılmıştır. Yine 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı ve yürütmeye verilen yetkiler ele alınmış, uygulamada yaşanan sıkıntılar örnekleriyle verilmeye çalışılmıştır.

IV. ve son bölümde 2017 Referandumuna giden süreçte yaşanan siyasi olaylar ile 1982 Anayasasında yürütmenin yetkilerine yönelik değişiklikler ele alınmış, bu değişikliklerin 1924 Anayasasında Cumhurbaşkanına verilen yetkilerle mukayesesini yapılmaya çalışılmıştır.

Tez hazırlanırken Meclis Zabıtları başta olmak üzere, Cumhuriyet Arşivi materyali, Resmi Gazete, telif eserler ile dönemin gazeteleri önemli başvuru kaynakları olarak kullanılmıştır.

Semih ŞEKER

Antalya 2020

GİRİŞ

19. ve 20. yüzyıldaki Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan anayasal hareketleri anlayabilmek için bu tartışmaların yapıldığı dönemin siyasal, sosyal ve ekonomik düzenini gözden geçirmek gerekmektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda ekonomik açıdan Osmanlı Devleti'nde sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Bunun en önemli nedenleri, Devletin batıda yaşanan bilimsel gelişimlere uzak kalması ile fetih ve tarıma dayalı gelirlerin azalması gösterilebilir. Bunun yanı sıra toprak düzeninin bozulması, vergide iltizam usulünün ortaya çıkması ve bütün bunların bir sonucu olarak üretimin düşmesi, sosyal alanda gelir dağılımları üzerinde ciddi etkiler yapmıştır¹. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak da devletin çeşitli bölgelerinde isyan hareketleri baş göstermiştir.

Diğer yandan 1789 yılında meydana gelen Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan Milliyetçilik akımı da özellikle çok uluslu İmparatorlukları etkilemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti açısından milliyetçilik akımının ortaya çıkışına paralel ekonomide yaşanan olumsuz gelişmeler, isyanların en önemli nedenlerinden olmuştur.

Ekonomik alanda yaşanan çöküntü, buna bağlı olarak vergi düzeninin bozulması hem toplumsal alanda devletin varlığına yönelik ciddi tehditler içerirken hem de ekonomik ve askeri kaynakları kurutma noktasına getirmiştir². Ekonomik alanda yaşanan bozulma yönetim alanında yapılacak yeni tartışmalara da zemin hazırlamıştır. Bu tartışmalar yaşanmadan önce Osmanlı devlet yönetimi mutlak ve teokratik ya da yarı teokratik bir monarşiydi³. Monarşilerde devletin iyi yönetilebilmesinin en önemli adımı hükümdarların kişilik ve yeteneklerine bağlıdır. Fakat 16. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı sorunlar ve olumsuz etkenler hem hükümdarlık makamını yıpratmış hem de hükümdarın bütün bu sorunların üstesinden tek başına gelmesini güçleştirmiştir. Diğer yandan yönetimi ele geçirme maksadıyla sarayda verilen mücadeleler de merkezi yönetimi zayıflatan diğer etmenlerden birisidir. Hükümdarlar güç ve enerjilerinin önemli kısmını bu sorunların üstesinden gelebilmek için harcamışlardır. Belki de bu mücadelelerin en önemli sorunu olarak, hükümdarların dış dünyadan kopuk kendilerini saraya ve saray entrikalarına vermiş olmalarında yatar. Zira Kanuni döneminin sonundan 18. yüzyıl sonuna kadar dört hükümdar öldürülmüş, beşi de tahttan indirilmiştir.

¹ Tan őr, 2014: 21.

² Cin, 1991: 327-3328

³ Tan őr, 2014: 22. bu konu ile ilgili olarak bkz., őrbudun, 2014: 25.

Sarayda yürütmenin zafiyetlerinin ortaya çıkışına paralel olarak devletin diğer kurumlarında da yıpranmalar ve bozulmalar yaşanmaya başlamıştır. Örneğin ulema sınıfı ile ordunun önemli bir bölümü olarak karşımıza çıkan yeniçeri sınıfında yozlaşmaların giderek artması yönetimi iyiden iyiye kötüleştirmiştir.

Böylece daha önce var olan ve sistemin mükemmel işlemesine sağlayan padişah, ulema ve ordu uyumu 17. ve 18. yüzyıllarda söz konusu kurumlar arasında güç çatışmasına dönüşmüştür. Diğer yandan devletin önemli yönetsel merkezi olan Divan-ı Hümayun'da da aşınmalar yaşanmaya başlanmıştır. Yükselme Döneminin saygın bir yürütme kurulu olarak görev yapan Divan-ı Hümayun, Gerileme Döneminde diğer kurumlar gibi yozlaşarak, düzenli meşveretin yerini kapalı kapılar ardında siyasetin yaşandığı, kumpasların kurgulandığı mekânlar haline gelmiştir⁴.

Bu gelişmelerin yan sıra merkezde başlayan yozlaşma taşra kurumlarına da sirayet etmeye başlamış bu durum devletin güvenliğini ve siyasal bütünlüğünü tehdit eder hale gelmiştir. Bu tehditlerin en önemli nedeni yönetimden kaynaklanan uygulamalara olan itirazlar ile Fransız İhtilalinin bütün dünyaya hediyesi olan “Ulusçuluk” hareketleridir. Bu bağlamda devletin varlığına ilk büyük tehdit yeni yeni türemiş olan yerel beyler ile mütegalibe⁵ zümresinden gelmiştir. Bunlar istedikleri gibi halka kötü davranmaya, mallarına çökmeye ve varlıklarını tehdit etmeye başlamıştır⁶. Devlete karşı olmamakla birlikte Devletin yerelde zorbaları haline gelmişlerdir. 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında Osmanlıda başlayan ayaklanmalar neticesinde, Devlet toprak ve vergi sisteminde köklü değişiklikler yapmak durumunda kalmış, bu değişim esnasında da Ayanlar, devlet topraklarını kiralayarak Tımar sahiplerinin yerini almışlardır. Böylece bir süre sonrada kendi adları altında vergi toplamaya başlamışlardır. Özellikle 1768 yılından sonra Ayanlar⁷, buldukları yerin valisi tarafından yüklü miktarda paralar karşılığında görevlendirilmeye başlanmıştır. Devlete verdikleri paraları çıkarabilmek maksadıyla da halkın vermekte olduğu vergileri daha da artırarak bunları tahsil için zorba teknikler kullanmaya başlamışlardır. Öyle ki bu gelişmelerin bir sonucu olarak bunların toprak kiralama hakları 18. yüzyıldan itibaren ömür boyu geçerli hale getirilmiştir. Ölen Ayanların çocukları da öncelikli olarak bu haklardan yararlanılır hale

⁴ Gökbilgin, 1977:18.

⁵ Osmanlı ve Türkiye tarihi literatüründe yerel mahalli ağalar ve beyler için kullanılan bir terimdir. Bir nevi devlet karşıtı değil de devletin yereldeki zorba ve el koyucu takımıdır. Türk aydınlanmacılığının tasfiyesi için en çok uğraştığı ve en çok beddua ettiği takımdır. Kemal Tahir, Yasar Kemal gibi yazarlar edebiyat alanında bu tanımı en çok kullanan yazarlardandır. Bkz., <https://www.luggat.com/m%C3%BCtegalibe/1/1> (erişim tarihi:11.10.2019).

⁶ Yerasimos, 1975: 602.

⁷ Ayanlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Berkes, 2002:169-213.

getirilmiştir. Böylece Ayanlar, nüfus ve otoritelerini artırmıştır⁸. Daha sonra padişahın taşrada bulunan temsilcisi durumunda olan valiler ile adaletin hakkaniyetle tecelli ettirilmesinden sorumlu olan kadılar da onların nüfuzlarının altına girdiler. Böylece mütesellim, voyvoda, subaşı gibi değişik isimlerle anılan bu yerel güçler, padişahın mali ve idari ajanları halini aldılar. Bir müddet sonra bunların kendi adlarına asker toplayıp ordu kurmalarına müsaade edilmeye başlandı. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin en güçlü sınıfını, Anadolu ve Balkanların yarı feodal taşra aristokrasisini oluşturduklarını⁹. Bunlara en önemli örnekler olarak Çapanoğulları, Karaosmanoğulları, Serezli İsmail Bey'ler gösterilebilir. Zamanla bunlar merkezi yönetimi hem zorlamaya hem de tehdit etmeye başladılar. Bu yolla kendilerine Paşa, Vezir gibi unvanlar bile verdirdiler. Yine bu durumun en önemli örnekleri arasında Tepedelenli Ali Paşa gösterilebilir¹⁰.

Merkezi yönetimi tehdit eden ikinci önemli olay da 1789 yılında Fransız İhtilali ile başlayan ve kısa zamanda Avrupa'ya hatta bütün dünyaya yayılan "Milliyetçilik" hareketleri olmuştur. Osmanlı Devletinde Ulusçuluk hareketlerinin en önemli nedeni Fransız İhtilali olmakla birlikte kısa zamanda İmparatorluğun geniş bir alanına yayılmasını hızlandıran diğer sebeplerde vardır. Bunlar daha çok ekonomik ve sosyal nedenlerdir. Topraksızlık, vergilerin artırılması, kötü yönetim ve dinsel baskıların artmış olması örnek olarak verilebilir. Bu tepkiler, 19. yüzyıl boyunca siyasal ve ulusal boyutlar kazanmaya başlayacak, devletin varlığını tehdit eden milliyetçi ayaklanmalar haline gelecektir.

Osmanlı Devletinde Gerileme Dönemindeki çözülmenin devlet-halk ilişkilerindeki belirleyici unsuru, keyfî, baskıcı ve anarşik bir tablo biçiminde belirmektedir. Bu durumda da anayasal sisteme geçilmesi noktasında gerekli koşullar henüz oluşmamıştır. Devletin iktidarının sınırlandırılması, insan hak ve özgürlükleri, parlamentolar ve anayasaların doğumu ve yukarıda izah etmeye çalıştığımız olumsuzlukların bir araya gelmesinin bir neticesi olarak doğmaya başlamıştır. Fakat bu değişim Osmanlı Devletinde oldukça yavaş ilerleyecektir. Bunun en önemli nedeni de Osmanlıda kültürel alt yapıyı dönüştürme gücüne sahip bir burjuva sınıfının oluşmamış olmasıdır. Neden Osmanlı Devletinde burjuva sınıfı doğmamıştır Sorusunun cevabı da yine gerileme döneminde hukuka olan güvenin tesis edilebilmiş

⁸ Uzunçarşılı, 1942:2-7

⁹ Bu bozulma ve tehditler karşısında devlet görevlileri çeşitli risaleler yayınlamakla devleti yönetenleri uyurma ihtiyacını hissetmişlerdir. Bu layihaların en meşhurlarından Koçi Bey risalesi önemlidir. Koçi Bey Risalesinde aynen şöyle ifade eder; "Velhasıl, Osmanlı Saltanatının şevket ve kudreti asker ile askerinin ayakta durması hazine iledir. Hazinenin geliri ise reaya iledir. Reayanın ayakta durması adalet iledir. Şimdi alem harap, reaya perişan hazine noksan üzeredir.." bkz. Danışman, 1972: 50

¹⁰ Bu olayların bir neticesi olarak taşrada isyanlar çıkmaya başlamış ve bu isyanlara da devletin varlığa yönelik ciddi tehditler içermiştir. Bu konu ile alakalı olarak bkz., Akdağ, 1975. Ayrıca şu eserlere de bakılabilir, Timur, 1979: 177, Shaw, 1982

olmamasıdır. Can ve mal güvenliğinin olmadığı toplumlarda sermaye birikiminin olması da mümkün görülmemektedir.

Osmanlı Devleti yukarıda izah etmeye çalıştığımız gerileme sürecini yaşarken, batı dünyası Amerika ve Fransız Devrimlerinden sonra Anayasacılığın birinci dalgası denen olayı yaşamaya ve Anayasalarını ilan etmeye başlamışlardır.

Bu arada Osmanlı Devletinde gerilemeye yönelik çareler devleti yönetenler ve aydınlara arasında tartışılmaya başlanmış ve her kesim kendince bu duruma çareler üretmeye başlamıştır. Nihayet bu tartışmalar ışığında Islahat hareketleri olarak bilinen yenileşme hareketleri de başlamıştır. Her ne kadar bu yenileşme hareketleri toplumun belli kesimleri tarafından büyük dirençle karşılanmışlarsa da artık yenileşme kaçınılmaz hale gelmiştir. III. Selim ve II. Mahmut döneminde bu yenileşme hareketleri yoğunlaşarak devam etmiştir. II. Mahmut döneminin şüphesiz en önemli olaylarından birisi Senedi İttifaktır. Fakat bu Islahat hareketleri devleti gerilemeden kurtarmaya yeterli olmamıştır. Diğer yandan Müslüman olmayanların can ve mal güvenlikleri konusunda örfi durum söz konusu olsa bile bu durum anayasal bir metin olarak güvence altına alınmamıştır. Bu durum özellikle XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin Batılı ülkeler karşısında yumuşak karnını oluşturmuştur. Gelişmiş batılı ülkeler her vesile ile bu durumu bahane ederek Osmanlının içişlerine karışmıştır. Hatta zaman zaman da azınlıkları, hakları konusunda Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmıştır. Azınlıkların¹¹ ayaklanmaları karşısında Osmanlı Devleti, ayaklanmayı bastırmak için harekete geçmiş, bu durumdan memnun olmayan Gelişmiş ülkeler devreye girerek Osmanlı Devletine siyasi ve ekonomik baskı yapmak suretiyle azınlıklar lehine olabilecek imtiyazlar elde etme yoluna gitmiştir.¹²

O dönemde Osmanlı Devletinin Londra Büyükelçisi olan Mustafa Reşit Paşa bu durumu görmüş ve yapılacak düzenlemelerle Batılı devletlerin içişlerimize müdahalesinin engellenebileceğini saraya iletmiştir. 1837 yılında Hariciye Vekili olarak yurda dönmüştür. Onun ilk yaptığı iş, İstanbul'da bulunan elçileri Bab-ı Aliye¹³ davet ederek II. Mahmut'un dilinden şunları duymalarını sağlamak olmuştur; “..Ben tebaamın Müslümanını camide,

¹¹ Yerasimos, 1975:600-602

¹²<https://www.kavgamiz.com/orkun-dergisi/osmanli-devletinde-azinliklar-292/> (Erişim Tarihi:14.05.2020)

¹³ "Yüce kapı" anlamına gelen Babıali, Osmanlı Devleti'nin son döneminde sadrazamlık makamına ve hükümete verilen addır. Osmanlılarda İstanbul başkent oluncaya kadar devletin bütün işleri padişah saraylarında görülmekteydi. Padişahın başkanlığında devletin ve halkın işlerine "divan" denilen bir mecliste bakılmaktaydı. Divan, Osmanlıların ilk kuruluşundan beri vardı. Fatih Sultan Mehmet, çıkardığı Kanunnameyle bunu esaslara bağlamıştır. Önceleri padişahlar divana başkanlık ederken sonraki süreçte bu görev sadrazamlara geçmiştir. Ancak mühim kararlar alınacağı zaman yine padişahlar divana katılarak başkanlık yaparlardı. Bu durum 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiştir. Bkz., <https://www.beyaztarih.com/ansiklopedi/babiali> (Erişim Tarihi:12.10.2019).

Hıristiyan'ını kilisede, Musevi'sini de havrada fark ederim. Aralarında başka bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır"¹⁴. Bu söz vermeye rağmen Batılı devletler bu durumdan memnun olmamışlar ve azınlık haklarının güvence altına alınmasını istemişlerdir¹⁵. Nihayet iç ve dış baskılarla tarihimize Gülhane Hattı Hümayunu olarak geçen belge hazırlanarak 3 Kasım 1839 günü, elçiler, devlet görevlileri ve halktan bir gurup kimsenin katılımıyla Mustafa Reşit Paşa tarafından okunup kabul edildi¹⁶. Tanzimat Fermanı iktidarın sınırlanmasının ilk adımları ve kanun devletine geçişi başlangıcı niteliğindedir. Kanımızca Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinde iç ve dış etkenleri birlikte değerlendirmek daha doğru olacaktır. Zira Tanzimat'ın getirmiş olduğu haklarla büyük devletlerin içişlerimize karışmaları engellenmeye çalışırken diğer yandan da Batıda önceden başlayan anayasal düzene geçme noktasında aydınlar arasında başlayan tartışmalar ve baskılar bir nebze olsun giderilmiş olacaktır.

Tanzimat Fermanı'nda ana eğilim, iktidarın kendini sınırlamasıdır. Bu sınırlama, yasa üstünlüğü ve yasaya saygı ilkesini içermektedir. Böylece yasalar onu yapanları da sınırlayacaktır. Kamu hayatı yeni yasalarla düzenlenecek ve bu düzene herkes uymak zorunda kalacaktır. Tanzimat Fermanı ile getirilen yeniliklerden olan keyfi cezalara son verilmesi, vergi ve askerlik görevlerinin adil yasalarla düzenlenmesi ve mahkemelerde duruşmaların herkese açılması gibi durumlar buna örnek verilebilir. Burada geçmişte yürütmenin başı olan padişah yine yasa koyucu veya irade kaynağı olmakla birlikte oluşturulan meclislerden ve danışma kurullarından yararlanması sağlanacaktır. Fermanda Meclis-i Valay-ı Ahkam-ı Adliye'de alınan kararların Padişahın onayından sonra kanunlaşacağı, bu kanunlara aykırı davranış sergileyenler için ayrı bir ceza kanununun hazırlanacağı belirtilerek suç işleyen herkesin din farkı gözetilmeksizin cezalandırılacağı belirtilmiştir¹⁷. Bu durum devletin temel yönetsel yapısını değiştirmemiş fakat Osmanlı Devleti bağlamında ilk kez Danışma Meclislerinin fonksiyonları göz ardı edilmemiştir. Bu durum ilerde hukuk devleti arayışları ile parlamenter rejime geçişte basamak olması bakımından son derece değerli gelişmeler olarak ele alınabilir¹⁸.

¹⁴ Tanör, 2011: 81. Ayrıca bkz., Kaynar, 1954: 100.

¹⁵ Osmanlı devletinde azınlıklar ve azınlıkların sahip olduğu haklar ve edindikleri meslekler hakkında geniş bilgi için bkz. Yerasimos, 1975:607-617, hatta azınlıkların sahip olduğu meslek gruplarına bakıldığında Müslüman orta sınıftan çok daha iyi durumda oldukları aşikârdır. Yerasimos, 1975:618

¹⁶ Batının Gülhane Hattı Hümayununun hazırlanmalarında etkisi konusunda geniş bilgi için bkz., Karal, 1964: 589.

¹⁷ Yurtseven, 2019: 227.

¹⁸ Tanör, 2011: 88.

Fermanın içeriği incelendiğinde 1789 yılındaki insan hakları bildirgesiyle benzerlikler bulunmaktadır. Bundan dolayı bazı hukukçular ve tarihçilere¹⁹ göre bu bir nevi anayasadır. Fakat bu Ferman modern anayasalar ile kıyaslanamaz. Daha ziyade o döneme ait anayasalarla kıyaslanmalıdır. Fermana Anayasa niteliğini veren hükümler olarak; padişah ve hükümetin keyfi işlerine son verilmesi, halkın doğal haklarının eşitlik ilkesi kapsamında sağlanması, Padişah ve Yürütmenin diğer üyelerinin halk önünde yemin etmesi, Fermanın mahkemelerde tescil edilip kurulmuş olan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye gönderilmesi ve Fermana aykırı uygulamaların yasaklanması gösterilebilir²⁰.

Ferman'ın Resmi Gazete olarak yayınlanmakta olan Takvim-i Vekayi'de yayınlanması ile birlikte taşra yöneticilerine iletmeye başlanmıştır. Ayrıca metnin halka okunup açıklanması vergi ve askerlik durumu dışındaki kuralların derhal uygulanmaya başlanması istendi²¹.

Devletin üst yönetiminin iyi niyetli yaklaşımlarına ve Osmanlı Devletini yapılan ıslahatlarla yeniden eski gücüne ulaştırmaya yönelik gayretleri değişik bölgelerdeki yöneticiler tarafından farklı algılandı ve birbirinden farklı uygulamalar yaşanmaya başladı. Elbette bu durumun en önemli nedeni, merkezi yönetimin Ferman'ın yayınlanmasındaki amaçlarının, çok geniş bir coğrafi alana yayılmış ve çok farklı etnik kökenden insanı barındıran imparatorluk içinde aynı derece de anlaşılammış hatta benimsenememiş olmasıdır. Fakat şunu kabul etmek gerekir ki bütün olumsuzluklarına karşın Ferman veya diğer ismi ile Gülhane Hattı Hümayunu Anayasal düzene geçme konusunda ki çabaların da ilkinin oluşturmuştur²². Yürütme bağlamında değerlendirildiğinde Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Mutlak iktidarı kendisini sınırlandırmıştır. Fakat burada şunu da ilave etmek gerekmektedir ki, bu Ferman halkın istek ve talepleri ile hazırlanmamış padişah belki dış sebeplerle kendi otoritesini yine kendi iradesi ile sınırlandırmıştır²³. Bu değerlendirmemiz devletin Batı ile ilişkileri bağlamında yapılmamıştır. Bizim değerlendirmemiz hukuki ve anayasal bağlamda bir değerlendirmedir. Tanzimat dönemi ve bu dönemde yayınlanan belgelerle idare kendi yetkilerini sınırlandırmış, halkın doğrudan yönetimde söz sahibi olması sağlanamamışsa da parlamenter demokrasiye adım atılmıştır.

Tanzimat sürecindeki ikinci önemli hukuki belge 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanıdır. 1853 yılında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında başlayan Kırım Savaşı sırasında

¹⁹ Karal,,: 599.

²⁰ Tan ö, 2011: 92.

²¹ İnalçık, 1964:623.

²² Gülhane Hattı Hümayunu konusunda şimdiye kadar pek çok görüş ortaya atılmıştır. Bazı aydınlar Fermanı olumlu bulurken bazı aydınlarda eleştirmişlerdir. Tanzimat Fermanı ve eleştirileri için bkz., Gökbilgin,(1967):121, Ayrıca bkz., Ortaylı, 1974: 13.

²³ Yurtseven, 2019: 230.

Batılı Devletlerin(İngiltere ve Fransa) Osmanlı Devletine yardım etme gerekçelerinin önemli bir nedeni de Osmanlı Devletinin daha fazla batılı değerleri benimsemesini sağlamak istemeleridir. Bu bağlamda Osmanlı tebaası Gayri Müslimlerin haklarının hukuki güvence altına alınması, onların isteklerinin en önemli nedenleri arasındadır²⁴. Bu dönemde bir yandan Kırım Savaş devam ederken diğer yandan İngiltere İstanbul’da bulunan Büyükelçisi Lord Stratford de Redcliffe vasıtasıyla Osmanlıya bu konudaki baskılarını da artırmaya başlamıştır²⁵. Bu baskıların bir sonucu olarak Osmanlı Dışişleri Bakanı olan Ali ve Fuat paşalarla İngiltere ve Fransa büyükelçilerinin görüşmeleri sonucunda Islahat Fermanı ilan edilmiştir.

Fermanla, Tanzimat Fermanının tüm halkı içeren can, mal, ırz ve namus dokunulmazlığına yönelik getirdiği hükümler biraz daha pekiştirilmiş, Gayri Müslimlerin hukuki ve sosyal statüsünü esas alan iyileştirmeler getirilmiştir. Islahat Fermanını Tanzimat Fermanından ayıran belki en önemli özelliklerden birisi Şeri Hukuka herhangi bir atıf söz konusu olmamasıdır. Hukukçular meseleyi incelerken Islahat Fermanının Laik nitelikli düzenlemeler bakımından önemli bir belge niteliğinde olduğunu belirtmişlerdir. Yine bu belgenin getirdiği en önemli hususlardan birisi de kamu hizmetlerine girebilmek için din ayırımının ortadan kaldırılmış olmasıdır. Fermana göre bütün tebaa, askerlik görevi dâhil her türlü devlet görevine eşit olarak kabul edilebilecektir. Gayri Müslim halkın, programlarını ve öğretmenlerini devletin belirlemesi şartıyla her türlü okul açabilmelerinin önü de açılmıştır²⁶.

Fermanın getirdiği önemli yeniliklerden biriside Meclis-i Valay-ı Ahkam-ı Adliyede Gayri Müslimlere tanınan temsil hakkıdır. Ayrıca eyalet ve sancak meclislerinde de zimmilerin temsilci bulundurmaları esasa bağlanırken oy verebilmeleri de sağlanmıştır. Bütün bu yeniliklerin getirdiği özellikle birlikte Osmanlı Devlet geleneği de yeni kavramlarla karşılaşmıştır. Padişah dâhil çoğu devlet adamı tebaa arasında kaynaşma ve birlikteliği sağlamak maksadıyla “Tebaa-i Şahane”, “Tebaa-i Saltanat”, “Tebaa-i Devlet-i Aliye” gibi kavramlar kullanılır olmuştur²⁷. Bu yolla hem Tanzimat Fermanı hem de Islahat Fermanı ile gayri Müslimlere verilmiş olan haklar kullanılarak Osmanlı toplumu arasında birlik ve kardeşlik duyguları geliştirilmeye çalışılmıştır. Aslında bu çalışmaların ana gayesi Devlete yönelik dış müdahaleleri engellenmeye çalışmaktır. Fakat bu gelişmelere rağmen dönemin

²⁴ Yurtseven, 2019: 232

²⁵ Yurtseven, 2019: 202

²⁶ Metinde şeriata yönelik atıflar bulunmamaktadır. Mesela Tanzimat Fermanı’nda ifade edilen; “Kurallara uymayanların Allah’ın lanetine uğramaları gibi bir dini baskı unsuruna rastlanmamaktadır. Bu bağlamda laiklik açısından daha reel bir yaklaşım sergilediği gözlenmektedir”.Bkz, Yurtseven, 2019: 233

²⁷ Yurtseven, 2019: 234.

Milliyetçilik çağı olması ve Osmanlı tebaasını bir arada tutabilecek ekonomik yeterliliğin bulunmaması gibi nedenlerle uygulanan Osmanlıcılık politikası başarılı olamamıştır.

Diğer yandan Tanzimat ve Islahat Fermanı ile Gayri Müslimlere verilen haklar Müslüman kitleyi rahatsız etmiş ve bu süreçte tepkiler gelmeye başlamıştır. Aslında bu durum hem Müslüman tebaa hem de Gayri Müslimlerin hiçbir psikolojik alt yapı oluşturulmadan getirilmiş böylesi bir değişim hareketini benimseyemediğini de göstermesi açısından önemlidir. Bu bağlamda Osmanlı Tebaası arasında birleştirme rolü oynaması beklenen Tanzimat ve Islahat Fermanları sonraki süreçte kırılmalar ve toplumsal kopuşlar yaşanmasına neden olmuştur. Müslüman ahali arasında bu Fermanı ilan edenler “gâvur” olmakla itham edilmiştir. Dolayısıyla yönetenlerin halk nazarındaki hukukiliği de tartışılır hale gelmiştir²⁸. Kanaatimizce bütün tartışmalara karşın Tanzimat ve Islahat çalışmaları Meşrutî idare ve oradan da Cumhuriyet dönemi parlamenter sisteme geçiş bağlamında olumlu gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

²⁸ Tanzimat ve Islahat Fermanlarına tepkiler için bkz., Yurtseven, 2019:237

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ANAYASAL HAREKETLER

1.1. Meşrutiyet Dönemi

Tanzimat fermanı, ıslahat fermanı, kanuni esasi ile başlayan anayasal süreçleri meşrutiyet dönemi takip etmiştir. Sürekli olarak yeni anayasal faaliyetleri içerisinde bulunması devlet yapısı ve dış baskılardan kaynaklanmaktadır ki nihayet I. Meşrutiyet ilan edilmiştir.

1.1.1. Meşrutiyet ve Kanuni Esasi

Tanzimat Dönemi kendisinden önceki ıslahatların bir sonucu olduğu gibi Meşrutiyet dönemi de Tanzimat döneminin bir sonucudur. Tanzimat ilan edilmesine karşın Tanzimat'tan amaçlanan hedeflere ne yazık ki ulaşamamıştır. Pek çok aydınının taviz olarak eleştirdiği maddelerine rağmen dış müdahaleler bitmemiş aksine artarak devam etmiştir. Meşrutiyete götüren pek çok neden vardır. Bunlar kısaca iç ve dış nedenler olarak isimlendirilebilir²⁹. Fakat bizim burada konumuz Meşrutiyet'e götüren nedenler olmadığından sadece Meşrutiyetin getirdiği yönetsel yenilikler ve anayasanın yürütmeye vermiş olduğu yetkilerle sınırlamanın daha doğru olacağını düşünmekteyiz.

II. Abdülhamit ile yapılan pazarlık sonucunda Kanuni Esasi İlan edilecektir. Bir yanda artan dış baskılar diğer yanda Osmanlı Devletinin içinde yaşanan ayaklanma ve huzursuzluklar kendilerini Meşrutiyetçi olarak nitelendiren aydınların ve devlet görevlilerinin harekete geçmesini sağlamış ve nihayet Mithat Paşa'nın Sadrazam olmasıyla birlikte II. Abdülhamit ikna edilerek Kanuni Esasi'ye giden yol açılmıştır. Padişahça atanmış bir komisyon tarafından hazırlanan ve Meclis-i Vükela tarafından incelenip Padişaha sunulan Kanuni Esasi'nin yapımında halkı temsilen bir yasama organı ya da kurucu meclis bulunmamıştır. Hazırlanan anayasa için bir halk oylaması da yapılmamıştır. Pek çok hukukçuya göre bu durum padişahın tek yanlı işleminden doğmuş Ferman anayasası olarak nitelendirmesine neden olmuştur³⁰.

Abdülhamit Mithat Paşa'ya hitaben 23 Aralık 1876 tarihinde çıkarttığı Hattı Hümayunda “Kanuni Esasiyi kabul ve tasdik ile tarafınıza gönderdim” diyerek kabul ettiğini beyan etmiştir³¹. Buna göre Osmanlı Devleti, ülkesiyle bölünmez bir bütün olup üniter devlet

²⁹ Meşrutiyeti hazırlayan sebepler için bkz., Yurtseven, 2019: 238-252.

³⁰ Tanör, 2011: 133.

³¹ Tanör, 2011: 134. Kabul tarihi, 23 Aralık 1876 (7 Zilhicce 1293) bkz., <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm> (Erişim Tarihi: 11.12.2019)

vasfını haizdir. Başkent İstanbul'dur. Saltanat ve Hilafet hakkı Osmanoğulları soyuna ve bunun en büyük evladına aittir³². Yine 5. madde de; "Zatı Hazreti Padişahinin nefsi hümayunu mukaddes ve gayri mesuldür" denilmek suretiyle yürütmenin başı olmasına rağmen kendisine herhangi bir sorumluluk yüklenmemiştir³³. Bu anayasanın en tartışılan maddesi ise 44. maddesi olarak kabul edilmektedir. Bu madde ile Meclisin toplanması, tatili ve gerektiğinde feshi Padişahın kutsal haklarından³⁴. Milletvekilleri yemin ederken yalnızca vatana ve anayasa bağlı olmayıp Padişaha sadakat yeminini de yapmışlardır. Yani Padişaha sadakat vatana sadakatle eş tutulmuştur. Diğer yandan padişaha verilen yetkiler ve kanuni Esasi'nin 10. maddesinde düzenlenen kişi güvenliğinin, bir manada çatıştığı madde olan 113. maddeye³⁵ değinmek gerekecektir. Bu madde özünde az önce değindiğimiz üzere, Padişaha sadakatin adeta devlete sadakat olmasıyla paraleldir. Nitekim bu madde de padişah huzursuzluk çıkararak ve hükümetin yetkilerini ihlal edenleri sürgüne gönderme ehliyetine vakıf olacaktır³⁶. Anayasa niteliğinde olan metinde bir yandan kişi güvenliği hakkının düzenlenmesi, diğer yandan sınırları çizilmemiş ve padişahın şahsına denetimsiz olarak böyle bir hakkın verilmesi, en ufak eleştirinin dahi itaatsizlik olarak değerlendirilmesine yol açabilecek ucu açık bir düzenlemedir. Padişaha geniş sınırları çizilmeyen ve diğer maddelerde düzenlenen kişi haklarını ihlal edebilecek yetkiler verilmesi devletin anayasal olmayan ancak anayasalı monarşi ile yönetilmesi sonucunu doğurduğu anlaşılabilir.

Anayasada Saltanat kurumunun varlığı, devletin monarşik yapısını devam ettirmiştir. Yani hükümet biçimi yine Monarşidir. Diğer yandan devletin dini İslam'dır. Bu açıdan bakıldığında da teokratik devlet düzeni korunmuştur. Yine ülkede Şer'i Mahkemelerin varlığı anayasa tarafından kabul edilmiştir. 1921 ve 1924 Anayasalarında sıklıkla vurgulanan

³² Bu maddeler aynen şöyledir;

"Madde 1: Devleti Osmaniye memalik ve kıtaatı hazırayı ve eyalatı mümtüzeyi muhtevi ve yekvücut olmakla hiçbir zamanda hiçbir sebeple tefrik kabul etmez, Madde 2: Devleti Osmaniye'nin paytahtı İstanbul şehridir ve şehri mezkûrun sair Osmaniye'den ayrı olarak bir güne imtiyaz ve muafiyeti yoktur, Madde 3: Saltanatı Seniye'i Osmaniye hilâfeti kübrayı İslâmiyeyi haiz olarak Sülalei Âli Osmandan usulü kadimesi veçhile ekber evlada aittir". Bu maddeler ve diğer maddeler için bkz., <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>. (Erişim Tarihi: 11.12.2019)

³³ <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>. (Erişim Tarihi: 11.12.2019)

³⁴ Bu madde de aynen şöyledir; "Zatı Hazreti Padişahi, Devletçe görünecek lüzum üzerine Meclisi Umumi'yi vaktinde dahi açar ve müddeti muayyenei içtimamı da tenkis veya temdit eder", bkz., <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>. bu maddenin yorumları için bkz., Tanör, 2011:139.

³⁵ Kanuni Esasi'nin 113. maddesi aynen şöyledir;

Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyid asar ve emarat görüldüğü halde Hükümeti seniye'nin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten (idarei örfiye) ilânına hakkı vardır. (İdarei örfiye) kavanin ve nizamati mülkiyenin muvakkaten tatilinden ibaret olup (idarei örfiye) tahtında bulunan mahallin sureti idaresi nizamı mahsus ile tâyin olunacaktır. Hükümetin emniyetini ihlâl ettikleri idarei zabitanın tahkikatı mevsukası üzerine sabit olanların memâliki mahrusai şaheneden ihraç ve teb'id etmek münhasıran Zatı Hazreti Padişahinin yedi iktidarındadır. <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>(erişim tarihi: 11.12.2019)

³⁶ <http://www.anayasa.gen.tr/kanunuesasi.htm> (erişim tarihi: 11.12.2019)

“egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” ifadesi, belirtilmemekle birlikte devlet yapısının monarşi olarak vurgulanması, egemenliğinde hanedana ait olduğu vurgusu olarak yorumlanabilir³⁷. Burada Padişah yürütme organının başı olarak kabul edilmiştir. Heyet-i Vükela veya Meclis-i Vükela'nın başkan ve üyelerini atama ve görevden alma yetkisi ile diğer devlet görevlilerin atanma ve görevden alınmalarını padişahın tasarrufuna bırakmıştır.

Diğer yandan Yasama Meclisi Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan olmak üzere iki kanatlı olarak belirlenmiştir. Bunlardan Heyet-i Ayan, diğer meclisin üçte birini geçmemek koşuluyla 40 yaşını geçmiş seçkin ve tanınmış kişiler arasından Padişah tarafından atanır ve atanlar ömür boyu görevde kalır. Heyet-i Mebusan üyeleri ise her elli bin erkek nüfusa bir temsilci olmak üzere dört yılda bir seçim yoluyla belirlenmiştir.

Padişahın meclis üzerinde ki en önemli ağırlıklarından birisi Meclis Başkanların seçiminin de mutlak olarak Padişahın yetkisinde olmasıdır. Heyet-i Ayan Reisini Padişah doğrudan seçer. Heyet-i Mebusan Reisini ve yardımcılarını da Meclis tarafından gösterilen üç aday arasından yine kendisi atar. Böylece Padişah yürütmeye söz sahibi olduğu gibi yasamanın şekillendirilmesinde de mutlak irade sahibidir. Fakat burada önemli olan husus Meclis-i Mebusan'ın Osmanlı tarihinde ilk defa seçimle gelmiş vekillerden oluşmuş olmasıdır. Vekiller Umum Osmanlı Vekilleri olarak nitelendirildiğinden, Padişahı siyasal sistemin mutlak ve biricik egemeni durumundan çıkarmıştır. Böylece padişahın her ne kadar yetkileri artırılmış da olsa Meclis yapısının kurulmuş olması, mutlak egemenliğin millete ait olduğu noktasına gidişte önemli bir kilometre taşı oluşturmuştur. Tanör, anayasanın maddelerini inceledikten sonra şu yorumu yapmaktadır;

“...bu özellikleriyle Kanuni Esasi, kuvvetler ayrılığını benimsemiş 1831 Belçika Anayasasını değil, monark eksenli kuvvetler birliği eksenine dayalı 1814 Fransız Anayasal Berat'ını andırmaktadır... Anayasalı dönemin Padişahı, anayasasız döneminkilerden bile daha güvencelidir”³⁸.

Nihayet seçimlerin yapılması ve Meclis yapısının oluşturulmasına karşın mecliste tam bir uyum sağlanmamış, Padişah II. Abdülhamit'te 1877-78 Osmanlı Rus Savaşını gerekçe göstererek ve Anayasanın kendisine vermiş olduğu 7. maddesinde belirtilen tatil hakkına istinaden Meclisi dağıtmıştır. Böylece II. Meşrutiyet dönemine kadar II. Abdülhamit'in mutlak yetkisi kurulmuştur. Önemli olan nokta anayasanın böyle bir yetkiyi padişaha nasıl verebildiğidir³⁹. Fakat yukarıda da izah etmeye çalıştığımız gibi meclis sistemi bağlamında ilk

³⁷ Bu durum İslam öncesi ve İslam sonrası Türk toplumların da hep süregelmiştir. Çünkü devlet toprakları hanedanın ortak malı sayılmış ve yönetim anlayışı da bu çerçevede şekillenmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyetin getirmiş olduğu “egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait” olduğu olgusu bir inkılap olarak kabul edilmelidir.

³⁸ Bu görüş Tanör'ün eserinde olmakla birlikte bkz. Kubalı, 1959:78-80 Bkz. Tanör, 2011: 144.

³⁹ Berkes, 2002:335.

deneyim olması açısından önem arz etmektedir ve bundan sonra daha demokratik ortamların oluşturmasına da başlangıç etmiştir.

1.1.2. II. Meşrutiyet Dönemi

II. Meşrutiyetin doğuşunu tetikleyen ana etmen II. Abdülhamit rejimine karşı yürütölen muhalefettir. Özellikle I. Meclisin tatil edilmesinden sonra Padişahın aydınlara ve Meşrutiyet düşüncesinde olanlara karşı yürütmüş olduğu baskıcı tutum, aydınlar ve asker arasında kendisine karşı gizli bir muhalefetin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Aydınların önemli bir kısmı sürgüne gönderilmişse de gittikleri ölkelerde memleket meselelerini tartışmaya devam etmişlerdir. II. Abdülhamit'in devri saltanatında uygulamış olduğu ve devletin resmi ideolojisini de yansıtan İşlam Birliği (Panislamizm) politikaları devletin yeniden eski gücüne ulaşmasında yeterli olmamış ve bu dönem aydınları arasında Pozitivizm hızla yayılmıştır⁴⁰.

Padişaha karşı oluşturulan gizli muhalefetin adresi de Askeri Tıbbiye olmuştur. İlk örgütlenme 1889 yılında İttihat-ı Osmani adıyla burada gerçekleşmiştir. Aynı örgütlenme 1895 yılında ismini İttihat ve Terakki olarak değiştirerek örgütlenmesini sürdürmüştür. Yine 1906 yılında Selanik'te asker ve sivil aydınların kurduğu gizli Osmanlı Hürriyet Cemiyeti Rumeli'de hızla yayılmaya başladı. Bu örgüt yapısının ideolojisi liberal, reformist ve milliyetçi yönleriyle ön plana çıkmaktaydı. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti 1907 yılında Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşti. Böylece ona kan aşılayarak ihtilalci bir düşünce meydana getirdi⁴¹.

1908 yılına gelindiğinde ise toplantı ve mitingler bütün Rumeli'ye yayılmaya başladı. Bu toplantı ve mitinglerde istibdat yönetimi eleştiriliyor ve vakit kaybetmeksizin Meşrutî idareye geri dönölmesi isteniyordu. Osmanlı Devleti'nde bu gelişmeler yaşanırken bardağı taşıran son damla Rusya ve İngiltere arasında Mart 1908 tarihinde Reval Görüşmeleri olmuştur. Bu görüşmelerde Osmanlı Devletinin paylaşılacağı ve böylece ortadan kaldırılacağı haberleri yapılmaya başlandı. İşte bu hava içinde asker ve sivillerden oluşan 400 kişilik çetesiyile Resne'de dağa çıkan kolağası Niyazi Bey'in ayaklanması II. Meşrutiyetin ilanında önemli rol oynadı. Padişaha çekilen telgrafla Meclis-i Mebusan'ın toplanması istendi⁴². Bu gelişmeler ışığında 23 Temmuz 1908 günü Padişah Kanuni Esasiyi yeniden ilan ettiğini duyurdu. Böylece II. Meşrutiyet dönemi de başlamış oldu⁴³.

⁴⁰ Safa, 1999: 54-70

⁴¹ Kodaman, 1999: 79.

⁴² Tunaya, 1959: 8.

⁴³ Akşın, 1980: 68.

Meşrutiyetin ilan edilmesiyle huzursuzluk bitmedi. 31 Mart Vakasını takip eden süreçte ise II. Abdülhamit tahttan indirildi ve böylece Kanuni Esasi de değişiklikler yapılması sürecine de girildi. Bu alanda yapılacak ilk değişiklikler de yürütmenin başı olarak kabul edilen Padişahın yetkilerinin sınırlandırılması olacaktır. Bunun için Mecliste bir komisyon kurulmuş ve bu komisyonun 7 Nisan 1909 günü hazırladığı değişiklikler mecliste görüşülmeye başlanmıştır⁴⁴. Nihayet yapılan görüşmelerde kabul edilen değişiklikler Ayan Meclisinden geçtikten sonra 21 Ağustos 1909 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Yapılan bütün değişiklikler “Milli İradeyi Hâkim Kılmak Amacıyla” yapılmasına karşın yönetimi devralan İttihat ve Terakki'nin lider kadrosunun şahsi ihtirasları yüzünden uygulanamamıştır⁴⁵. Aslında aşağıda izah etmeye çalışacağımız değişikliklerle yeni bir yönetim anlayışı da getirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan; Padişahın Mecliste Anayasaya bağlılık yemini etmesi, kanun üstünlüğü ve yasamanın gücü bağlamında önemliydi. Padişah 1876 tarihli Kanuni Esasi'ye göre hem Sadrazamı hem de İcra Vekilleri Heyetini (Bakanlar Kurulunu) seçebiliyordu. Yapılan değişiklikle Padişah sadece hükümet üyelerinden Sadrazamı seçebilecekti. Yine yapılan değişiklikle Bakanlar Kurulu yalnızca Meclise karşı sorumlu olacaktı. Bu maddelerle, daha önceki Meşrutiyet yönetiminde Padişaha verilmiş olan yürütme ile ilgili yetkiler kısıtlanmış, millet iradesi yürütme organı (hükümet) üzerinde denetim hakkı kazanmıştır. 1876 Kanuni Esasi de Meclis Başkanı Padişaha teklif edilen üç aday arasından Padişah tarafından atanırken yapılan değişiklikle meclisin kendi başkanını kendi seçmesi usulü getirilmiştir. Bu durumda yasama organını yürütme karşısında güçlendiren bir unsur oluşturdu. Yapılan diğer değişiklikler ise; ekonomi, ticaret ve barış antlaşmalarının Mebuslar Meclisi'nin onayı ile yürürlüğe girecek olmasıdır. Yine Mebuslar Meclisi ve Ayan Meclisi'nin Padişahın izin almadan yasa önerme hakkına sahip kılınması ile Padişah, veto ettiği bir yasa tasarısı değişmeden yeniden mecliste 2/3 çoğunlukla kabul edilirse bu tasarıyı onaylamak zorunda bulunmak durumunda kalması gösterilebilir. Bu maddelerle Padişaha 1876 Kanuni Esasinde tanınmış olan yasama ile ilgili yetkiler de kısıtlanmıştır. Kısacası yapılan değişikliklerle Padişahın yönetimdeki etkinliği azaltılarak halkın yönetime katılımı artırılmaya çalışılmıştır⁴⁶.

Sonuç olarak; İkinci Meşrutiyet Dönemi, milli egemenlik alanında büyük ümitlerle başlamış fakat aynı derecede büyük hayal kırıklığıyla kapanmıştır. Bu durum tarihçi

⁴⁴ Gürdoğan, 1959:92-105

⁴⁵ Tunaya, 1952: 11.

⁴⁶ Yapılan değişikliklerle ilgili geniş bilgi için bkz., Gürdoğan, (1959):92-105

Bayur'un dediği gibi; “dünyada çok az hareket, II. Meşrutiyet kadar büyük ümitler doğurmuş, yine çok az hareket doğurduğu ümitleri bu kadar çabuk ve kat'i olarak boşa çıkarmıştır”⁴⁷.

Burada şunu belirtmek gerekir ki eğer siyasi ihtilaflar olmasa ve II. Meşrutiyetin başlangıcındaki Milli İradeye ait samimiyet korunabilmiş olsaydı hukuk devleti olma noktasındaki çabalar çok öncesinden sonuçlanabilirdi. Fakat dönemin etkin gücü olarak ortaya çıkan İttihat Terakki tarafından siyasi hayata oldukça ciddi müdahaleler yapılmış ve gerçek anlamda bir hukuk devleti olma noktasındaki gayretler boşa gitmiştir. Burada hemen şunu belirtmek gerekir ki II. Meşrutiyet tecrübesi bütün olumsuzluklarına rağmen önemlidir. Zira Cumhuriyetin Kurucu iradesi geçmişte yaşanmış yanlışlardan hareketle doğru istikamette ilerleme arzusu göstermiş ve 1924 Anayasasında her haliyle Millet İradesinin tecellisi noktasında kararlar alabilmiştir.

1876 Anayasasında yapılan değişikliklerle, Osmanlı devletinde demokratik bir monarşi yönetim kurulmaya çalışılmıştır. Fakat örgütlenmesini II. Abdülhamit istibdadına karşı yapmış olan ve daha fazla özgürlük vadiyle işbaşına gelen İttihat ve Terakki Fırkası 1912 yılında ki sopalı seçimler ve yapılan suikastlarla iktidarı ele geçirmiştir. İttihat Terakki'nin tam manasıyla iktidara geldiği 1913 yılından sonra da adı geçen parti hem yürütmeye ve yasamaya hem de yargıya tam anlamıyla egemen olmuş ve muhalefete yaşama şansı bırakmamıştır. Gerçi Anayasanın uygulanamamasında gittikçe ağırlaşan iç ve dış koşullar önemli bir etken olmuştur. Böylece Anayasal bir yönetim adı altında İttihat ve Terakki Partisinin diktatörce yönetimi ortaya çıkmıştır⁴⁸. Bu rejimde Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşından yenik ayrılması ile sonuçlanırken Osmanlı ülkesi parçalanmış ve fiilen de bu anayasayı uygulama şansı kalmamıştır. 1924 yılına kadar 1876 ve 1921 anayasalarından her ikisi de yürürlükte kalmış ve bu döneme çift anayasalı dönem denmiştir.

1.2. Milli Mücadele Dönemi ve 1921 Anayasası

Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi ile sona ermesi üzerine Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçerek Amasya, Erzurum ve Sivas kongrelerini gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal'in bu hareketleri İstanbul'daki yönetime alternatif olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler karşısında İstanbul Hükümeti harekete geçerek Amasya'ya Bahriye Nazırı Salih Paşayı göndermiş ve Anadolu'da büyümeye başlayan Kuvay-ı Milliye hareketi mensupları ile anlaşma zemini yaratmak istemiştir. Bu görüşmelerin bir sonucu olarak Osmanlı Mebuslar Meclisi yeniden açılmış ve yapılan seçimlerde Anadolu harekâtını destekleyen Müdafaa-ı Hukukçular büyük çoğunluk sağlamıştır. Fakat Meclisin ömrü uzun

⁴⁷ Bayur, 1940:15.

⁴⁸ İttihat Terakki ve uygulamaları için bkz., Tanör, 2011: 189-220. Ayrıca bkz., Akşin, 1980: 142-148.

olmamış, almış olduğu Misak-ı Milli kararları nedeniyle İngilizler tarafından dağıtıldığı gibi Mebusların önemli bir bölümü tutuklanarak Malta adasına sürgüne gönderilmiştir. Bir kısım Mebus ise gizlice Ankara'ya geçerek Milli Mücadeleye katılmıştır.

Meclisin bu şekilde ortadan kaldırılması, Mustafa Kemal'in elini güçlendirmiş ve Ankara'da olağanüstü yetkileri haiz bir meclisin toplanacağı belirtilmiştir. Büyük Millet Meclisi bu çağrı üzerine 23 Nisan 1920'de yeniden seçilen üyeler ve Osmanlı Mebuslar Meclisinden kaçıp gelen milletvekillerinin katılımıyla açılmıştır. Meclisin aldığı en önemli karar yürütmeye ilgili olanıdır. Yürütmeyi meydana getiren Bakanlar Kurulu meclis içinden ve teker teker yapılan oylamalar sonucunda belirlenecektir. Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 3. Maddesinde yönetimin nasıl şekillendirildiği şu şekilde belirtilir;

“Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" unvanını taşır.”⁴⁹ ile 9. maddesinde; “Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından intihap olunan reis bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Meclisi reisi. Bu sıfatla Meclis namına imza vaz'ına ve Heyeti Vekile mukarreratını tasdika selâhiyettardır. İcra Vekilleri Heyet içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi reisi Vekiller Heyetinin de reisi tabiidir.”⁵⁰

Görülebileceği üzere devlet başkanlığı ibaresinin yerine Milli Mücadeleyi yürüten meclis, bir bütün olarak yetkilendirilmiştir. Kanaatimizce meclisin bu şekilde yetkilendirilmesi ve devlet başkanlığı ibaresinin kullanılmaması meclisin siyasi ağırlığını göstermektedir. BMM dayandığı ilkelerde 20 Ocak 1921 yılında yayınlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile belirlendi. Bu anayasa dönemin olağanüstü şartları gereğince kısa ve öz idi ve toplam 24 maddeden müteşekkildi. Fakat bu anayasanın en temel ilkesi “Milli Egemenlik” ilkesiydi. Ülkede olağanüstü koşullar olmasına karşın yürütmeyi teşkil eden bakanların mecliste ve tek tek yapılacak oylamalarla iş başına gelmesi meclisin gücünü göstermesi açısından son derece önemlidir. Bu anayasada Saltanatın kaldırılacağı yine siyasi saiklerle belirtilmemiştir. Millet egemenliğinin monarşik bir yapı ile bağdaşmayacağı göz önüne alınırsa aslında ilerde düşünülen sistemin ipuçlarını vermesi açısından önemlidir. Aynı anayasaya göre meclisin yürütme ve yasama görevini aynı anda icra edebileceğini, dolayısıyla bir kuvvetler ayrılığı ilkesi olmasa da dönemin koşulları göz önüne getirildiğinde bunun bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır. Fakat 2. madde de belirtildiği üzere meclis isterse bakanları görevden alma yetkisini haiz olması, yasamanın yürütmeye karşı gücünü göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

⁴⁹ <http://www.anayasa.gen.tr/1921tek.htm> 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu

⁵⁰ <http://www.anayasa.gen.tr/1921tek.htm> 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu

Olağanüstü şartlarda, ulusal egemenliği elinde bulunduran bu meclis, yasama, yürütme ve yargı erklerini elinde toplamış, yürütme organı olarak da kendi içinden seçtiği bir kurulu görevlendirmiştir. Bu sistemde meclisin başkanı aynı zamanda hükümetin başkanı olarak da tanımlanmıştır⁵¹. Böylece 1921 Anayasası ile Meclis hükümeti sistemi kurulmuştur⁵². Kurulan bu sistemle meclis yürütme organını fesh edip yerine yenisi getirebilmekte iken yürütme aynı şekilde meclisi fesih yetkisine sahip değildir. Burada kurulan sistem güçlü bir meclis hükümeti sistemidir. Bu bakımdan mutlak bir meclis hükümeti sistemi getirilmiştir. Bu durumu uygulamada da görmekteyiz. En güç koşullara rağmen meclis, gerektiğinde yürütmenin yetkilerini kısıtlarken, Mustafa Kemal milli egemenlik ilkesi ve meclise karşı olan saygısı nedeniyle Anayasal sınırların dışına çıkmamıştır⁵³.

1.2.1. Saltanatın Kaldırılması

Dönemin koşulları gereğince I. Mecliste siyasi partilere yer verilmemiştir. Çünkü “Kurucu Meclis” olarak da adlandırılan bu meclisin en önemli görevi, ülkeyi işgallerden kurtarmak ve bir an önce bağımsız bir devlet kurmaktır. Siyasi partiler olmamasına karşın milletvekilleri arasında tam bir görüş birliği de bulunmamaktadır. Görüşlerinden dolayı mecliste milletvekilleri ikiye ayrılmış, Mustafa Kemal’in görüş ve önerilerini destekleyenler I. Grup, onlara muhalif olanlar da II. Grup olarak adlandırılmıştır. I. ve II. Grubun mecliste herhangi bir sınırlama olmadan görüşlerini açıkça meclis kürsüsünden ifade edebilmesi de meclisin gerçek manada demokrat kimliği ile izah edilebilmektedir⁵⁴. Gerçekte her iki grup ta vatanın düşman işgalinden kurtulması amacıyla görüş birliğindedirler. Aralarındaki görüş ayrılığı ise bundan sonrasına ait olanlardır. Mustafa Kemal ve onu destekleyenler geçmişte yaşanmış örneklerden hareketle saltanatın kaldırılarak Cumhuriyetin mutlaka kurulmasını ve toplumsal değişimin bir manada cebri olarak sağlanmasını savunurken, diğerleri monarşinin dolayısıyla saltanat rejiminin korunması taraftarıdır ve toplumsal değişim ve dönüşümü zamana bırakmayı daha uygun bulmaktadırlar⁵⁵.

I. Gruba mensup milletvekilleri toplumsal değişimi hızlandırmak için Milli Mücadelenin sona ermesiyle birlikte iki başlı yönetimi kaldırmak adına TBMM sunulan kanun değişikliğiyle saltanatın lağvedilmesini istemiştir. 30 Ekim ve 1-2 Kasım 1922 tarihli 307 ve 308 sayılı iki kararıyla saltanatın kaldırıldığını böylece padişahlık sisteminin sona

⁵¹ Yılmaz, 2012: 23.

⁵² Özbudun, 2014: 28.

⁵³ Özbudun, 1992: 52.

⁵⁴ Koçak, 1989:89

⁵⁵ Koçak, 1989:86

erdiğini ilan etmiştir⁵⁶. Bu karara rağmen hala Cumhuriyet deyimini kullanılmamış ve BMM Hükümet sistemi olarak ifade edilmiştir⁵⁷. Aslında saltanatın kaldırılması Mustafa Kemal Paşa'nın aklındaki yönetim anlayışına geçmenin ön koşulundandır. Çünkü saltanat ortadan kaldırılmadan cumhuriyetin ilanı mümkün değildir. Bu durum Milli Mücadele'nin fiilen başladığı 19 Mayıs 1919'dan sonra her platformda millet egemenliğine vurgu yapılmak suretiyle belirtilmiş, adeta Cumhuriyet'e zemin hazırlanmıştır.

Saltanat kaldırılırken Mustafa Kemal çok önemli stratejik bir taktik uygulanmıştır. Çıkarılan kanunla hilafet ve saltanat birbirinden ayrılarak; "Türkiye Devleti makamı hilafetin istinatgâhıdır"⁵⁸ denilmek sureti ile hilafet makamını kendi uhdesine almış ve hilafetin hanedanı Ali Osman'a ait olduğu belirtilerek TBMM tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlaken daha iyi ve uygun olanına verileceği ifade edilmiştir. Böylece saltanat kaldırılırken gelebilecek ağır eleştirileri önlemeye çalışmıştır.

Gerçi iki makamın ayrılarak kaldırılması meclis komisyonlarında uzun tartışmalara neden olmuştur. Mustafa Kemal komisyonlarda bu iki kurumun ayrılabilir olduğuna dair uzun konuşmalar yapmıştır. Nihayet yapılan oylamalarla saltanat kaldırılırken halifelik makamına da Abdülmecit Efendi getirilmiştir. Böylece saltanatın kaldırılması Milli Egemenlik yolunda önemli bir adımın da atılmasını sağlamıştır. Yine burada yapılabilecek önemli bir yorum da mecliste bazı milletvekillerinin muhalefetine rağmen bu kanunun biraz da zorla geçirilmiş olması yürütmenin kudretine de bağlanabilir. Milli Mücadele'nin Atatürk'ün liderliğinde kazanılmış olması kendisine millet nezdinde önemli bir kredi sağlamış ve her anayasa yapımında ve değişikliğinde tartışılan padişahlık makamı ortadan kaldırılarak yetki millet adına TBMM'ye ve onun içinden çıkan yürütme organına tevdi edilmiştir.

1.2.2. Cumhuriyetin İlanı

I. Meclis baştan beri çok farklı düşünen milletvekillerinden oluşmuştu. Çeşitli konularda farklı düşüncelerine karşı vatanın kurtarılması konusunda hem fikirdiler. Farklı düşünen vekiller zaman zaman mecliste çeşitli isimler altında bir araya gelip oluşumlara imza atıyorlardı. Örneğin Tesanüt Grubu, İstiklal Grubu, Müdafaayı Hukuk Zümresi, Halk Zümresi

⁵⁶ 30 Ekim 1922 tarih ve 307 sayılı "Osmanlı İmparatorluğu'nun inkıraz bulup TBMM Hükümeti teşekkül ettiğine dair Heyeti Umumiye kararı şöyledir: Osmanlı İmparatorluğu'nun münkariz olduğuna ve BMM Hükümeti teşekkül ettiğine ve yeni Türkiye Hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hududu milli dâhilinde yeni varisi olduğuna ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile hukuki hükümlerini milletin nefesine verildiğinden İstanbul'daki padişahlığın yok ve tarihe göçmüş olduğuna ve İstanbul'da meşru bir hükümet mevcut olmayıp İstanbul ve civarının TBMM ait... Türk Hükümetinin hakkı-ı meşru olan Makamı Hilafeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracağına karar verildi." denilmek suretiyle saltanat makamı ortadan kaldırılmıştır. Bkz., Tanör, 2011: 278.

⁵⁷ Özbudun, 2014: 30.

⁵⁸ Tanör, 2011: 279.

gibi. Bu durum zaman zaman meclisin ortak karar almasını zorlaştırıyor, meclisin iş göremez hale gelmesine neden oluyordu. Bu durumdan oldukça rahatsız olan Mustafa Kemal, kendisine yakın olarak telakki etmiş olduğu arkadaşlarıyla birlikte 10 Mayıs 1921’de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Grubunu kurdu. Bu oluşuma sonradan I. Grup adı verilecektir. Bu oluşumun ardından yaklaşık bir yıl sonra II. Grup olarak nitelenen grup mecliste kuruldu.

Bu arada Lozan görüşmelerinden dolayı mecliste tartışmalar iyice alevlenmiş ve meclis neredeyse kilitlenme noktasına gelmiştir. Daha önce I. Grup olarak nitelenen Mustafa Kemal ve arkadaşları siyasal istikrarı sağlama adına Halk Fırkası adıyla bir parti kuracağını açıkladı. Bu gelişmelerle birlikte 1 Nisan 1923 tarihinde Meclis seçimlerinin yenilenmesi kararı alındı. Haziran ve Temmuz aylarında yapılan seçimlerde Mustafa Kemal’in örgütlemiş olduğu Halk Fırkası seçimleri büyük bir çoğunlukla kazandı. 11 Ağustos 1923 tarihinde de yeni seçilen mebuslarla meclis çalışmalarına başladı. Yeni meclisin en önemli işi 23 Ağustos 1923 tarihinde Lozan Antlaşmasını onaylamak oldu. Bu kararı 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara’nın başkent olduğu kararı izledi. Fakat II. Meclisin belki de almış olduğu en önemli karar Cumhuriyet’in ilanıdır. 29 Ekim 1923 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanununa eklenen bir madde ile “Türkiye Devletinin şekli hükümeti Cumhuriyettir” maddesi ilave edildi. Böylece Cumhurbaşkanlığı makamı oluşturuldu ve bu durum anayasaya; “Türkiye Reiscumhuru devletin Reisidir” maddesi ilave edildi. 11. Maddeye göre Cumhurbaşkanı TBMM üyeleri arasından bir dönem olarak seçilir ve yeniden seçilmesi mümkündür” şeklinde oldu⁵⁹.

Yeni sistem ile birlikte vekillerin ve başbakanın seçimi meclisin elinden alınıp Cumhurbaşkanına veriliyor ve meclis hükümeti sisteminden parlamenter bir sisteme doğru gidiliyordu. Böylece daha güçlü ve daha bağımsız bir hükümetin kurulması, aldığı kararlar ile cesurca hareket edebilen bir yürütme amaçlanmaya çalışılmıştır.

1.2. 1924 Anayasası Teklifi Ve Meclisteki Görüşmeler İle Kabulü

Savaştan çıkmış ve kendisini toparlamaya çalışan bir devletin savaş sonrası yeni bir anayasaya ihtiyacı vardı. Nitekim 1921 anayasasında meclis olağanüstü yetkilerle donatılmıştı ki bunlar olağanüstü koşullar gereği ortaya çıkmıştır. Bu şartların değişmesi ile yeni bir anayasa ihtiyacı gündeme gelmiş ve 1924 anayasasına giden süreç başlamıştır

1.3.1. 1924 Anayasasının Hazırlanması

1921 Anayasası savaş koşullarında hazırlanmış ve pek çok nokta itibariyle eleştirilebilen bir anayasaydı. Geçiş döneminden başarı ile çıkılmasında önemli vazifeler ifa

⁵⁹ Koçak, 1989:92-93

etmekle birlikte devletin kurulması ve yeni sistemin Cumhuriyet olarak belirlenmesinden sonra devletin temel kuruluşunu ve toplumun ve bireylerin konumu ile devletin toplum ve birey haklarına karşı tavrını belirleyecek yeni bir anayasaya ihtiyaç vardı. Böylece yeni meclis almış olduğu Cumhuriyetin ilanı ve Hilafetin kaldırılması kararlarını pekiştirecek yeni bir anayasaya ihtiyaç duymuştur. Bu yeni anayasa da yeni meclis tarafından yapılacak ve meclise sunulacaktır. Bu anayasanın belkide 1961 ve 1982 anayasalarından ayrılan en önemli özelliği kurucu ya da atanmış meclisler tarafından değil bizzat halkın seçmiş olduğu vekiller vasıtasıyla hazırlanmış olması ve mecliste yaşanan kıyasıya tartışmalardan sonra kabul edilmesidir.

1924 Anayasasının en önemli özelliği savaştan sonra, Cumhuriyetin ilk anayasasının yapılacak olmasıdır. Bu noktada meclisin yetkilerinin tartışılmaz olacağı düşünülse de dönemin önemli düşünürlerinden Ziya Gökalp'in bu noktada sistem değişikliği yönünde beyanları olmuştur.⁶⁰ Ancak savaştan çıkmış bir ülkede meclisin hâkim olduğu bir sistemin değişmesi kimilerince garipsenmiştir ve nitekim meclisin etkin olduğu bir anayasa ortaya çıkmıştır.⁶¹

Yeni bir anayasa hazırlama işi II. Meclisin ikinci yasama yılında kurulan Kanun-i Esasi Encümeninin kurulmasıyla başladı. Encümen kendi arasında bir tasarı hazırlayacak ve bu tasarı mecliste tartışıldıktan sonra kabul edilecektir. Encümende; Başkan olarak Menteşe Mebusu Yunus Nadi, Mazbata Muharriri Gelibolu Mebusu Celal Nuri, Katip, Dersim Mebusu Ferudun Fikri, Azalar, Kırşehir Mebusu Ali Rıza, Muş Mebusu İlyas Sami, Bozok Mebusu Avni, Niğde Mebusu Ebubekir Hazım, Bursa Mebusu Refet, İzmit Mebusu İbrahim Süreyya, Siirt Mebusu Mahmut, Ordu Mebusu Faik, Karesi Mebusu Ahmet Süreyya'dan oluşmaktaydı. Encümenin hazırladığı tasarı 9 Mart 1924 Pazar günü Meclise sunulmuştur⁶².

Heyeti Celile'ye ifadesiyle Meclise sunulan metinde; "...Layihamızın tanziminde ilim ve fennin son telakkiyatından vesair cumhuri devletlerin kavanini esasiyesinden bir hayli istifade edildiği gibi inkılabımızın ruhu daima nazarı dikkatte tutulmuştur" denilerek anayasa teklifi hazırlanırken göz önünde bulundurulmuş kriterler açıklanmak istenmiştir. Yine 1924 anayasasının neden hazırlanması gerektiğine yönelik ifadelerde layihada şu şekilde ifade edilmiştir;

"Hükümeti Milliyenin tesanütünden (dayanışma) beri kabul edilen Teşkilatı Esasiye Kanunu ile bunun teferruatı ve mevaddı muaddelesi (değişikliğe uğramış maddeler) gayet muhtasar olup itmamları (tamamlama) lazım geldiğinden bilcümle hukuku esasiye mevaddı layihamızda(tasarı maddeleri) tespit

⁶⁰ Erden,2013:55-56

⁶¹ Tezi ç 2004:401-402

⁶² Göz ü b ü y ü k ve Sezgin 1957:9

edilmiştir... Zaferlere ve mülk ve milletin temini istikbal ve istiklaline müntehi olan inkılabımızın tarihine nazar olunacak olursa görülür ki bizde, inkılabatında muhtelif safhalar geçirmiş memleketler gibi, hukuki esasiye noktai nazarından bir takım tecrübelerde bulunmuşuz ve kemale doğru gitmişiz. Cumhuriyetin ilkını bu tekâmül merhalelerinden biridir. Takdimi ile şerefyap (onur duymak) olduğumuz layihanın kabulü takdirinde ise meclisi, hükümetin bil cümle hukuk ve vezaifi (ödev) ilmi ve tecrübi esasata müsteniden tespit edildiğinden genç Cumhuriyetimiz teşkilatı esasiye itibari ile tekamül ünün belki son layettegayyer (değişmez) merhalesine varmış olacaktır”⁶³.

Yürütme ve yasama ile ilgili olarak;

“Eğer kuvve-i icraiye (yürütme kudreti) irsi bir hükümdar tarafından istimal ve heyeti vekile meclis haricinden intihap (seçme) edilseydi, o takdirde hakkı hâkimiyete hâlel gelirdi. Hâlbuki hükümeti teşkil ve her vakit murakabe (denetim) eden meclisi alinizdir. Hükümeti her dakika ıskat (düşürme) edebilmek hakkı Heyeti Celiliye’nizin elindedir. Asri ve büyük devletlerde umuru idare bait olmayıp birçok teşkilat ve uzviyata muhtaçtır. Bunun içindir ki Meclisi Alinizin hukuku icraiyesi bizzat teşkil edeceği heyetlere istimal (icra) ettirmesi hakikat halde bir tekâmüldür”⁶⁴

Denilerek meclis üstünlüğünün daima yürütmenin üzerinde olduğu vurgulanmıştır. Bu durum takip eden cümlede şöyle izah edilmeye çalışılmıştır,

“Meclis her türlü Kuvay-ı zatında cem ve hakkı hâkimiyeti bizzat ve bilfiil istimal ettiğinden mahiyeti müstemirdir (devamlı). Fakat azanın memleket dâhilinde devir, tetkik ve murakabe (korumak) vazifelerinin ihzarı ve teneffüs ve istirahatleri de zaruri olduğundan ve uzun müddetle Meclisin âdemi faaliyeti caiz görülmeyeceğinden meclisin altı aydan ziyade tatili faaliyet edemeyeceği 15. Madde de tasrih (açıklamak) kılınmıştır”⁶⁵

Metinden de anlaşılacağı üzere yine meclisin üstünlüğüne dikkat çekilmiştir. Meclisin tıkanması durumunda, fesih yetkisi de sunulan layihayla Cumhurbaşkanlığına verilmiştir. Bu durum şu şekilde izah edilmiştir;

“İsviçre ve Amerika’dan maada her yerde olduğu gibi milletin arasına yeniden müracaat etmek hakkı Reisicumhura da verilmiştir. Yukarıda saydığımız hallere çare saz (çare bulan) olacak bir tedbir bulmak ancak tecdidi intihabat ile olur. Asil hâkimiyet, millete olduğundan ledelittiza tecdidi intihabata (seçim yenilemek) karar vermek demokrasinin teyidatından başka bir şey değildir. 25. madde bu fikrin mahsulüdür”⁶⁶.

Cumhurbaşkanının görev ve vazifeleri ise sunulan layihada şöyle ifade edilmiştir;

⁶³ G ö z ü b ü y ü k ve Sezgin 1957:2

⁶⁴ G ö z ü b ü y ü k ve Sezgin 1957:3

⁶⁵ G ö z ü b ü y ü k ve Sezgin 1957:3

⁶⁶ G ö z ü b ü y ü k ve Sezgin 1957:4

“ 29 Teşrinievvel (ekim) 1339 tarihli kanunun ruhuna ve işbu teklifimizin müeddasına (anlam) nazaran Reisicumhurun başlıca vazifesi, Hükümet teşkil etmektir. Nefsil emirde (işin hakikati) kuvve-i icraiye'ye malik olan meclis bu salahiyetinin istimalini Reisicumhura tevdi etmiştir. Meclisi ise teşekkül eden hükümeti her vakit itimadına mazhar veya ademşi itimadına (tedbir almak) du çar (düşmüş) etmekte hür ve muhtardır. Buna mehnidir ki, teşkil olunan heyeti tasvip etmek için rey 'e müracaat zaittir. Bu usul mehaziri (sakınca) dair olabilir. Hiçbir münakaşa ve müdafaa, rey vermek suretiyle tasvibe takaddüm edemeyeceğinden(önce davranmak) tesvibe raz (sır) olunan vekil veya bütün heyeti vekile müşkil bir mevkide kalır. ..Reisicumhurun hakemlik ve nazımlık mevkiinde bulunması, siyaseti dâhiliye cereyanlarının balasında kalması siyaseti umumiye de bir ittirat ve intizam temini gibi yüksek makasla 312. Madde de Riyaseti Cumhuriye müddediti 7 sene olmak üzere gösterildiği gibi 25. Madde de reisi tecdidi intihap hakkı tefviz kılınmıştır.”⁶⁷

32. Madde ile Cumhurbaşkanı'nın kimler arasından seçilebileceği şu cümlelerle ifade edilir;

“32. Madde müveddasınca mebus olan veya intihap olunmak salahiyetini haiz bulunan her Türk Reisicumhur olabilir. Devlete riyaset etmek gibi al ülal (yüksek) bir şerefe nailiyet (erişmek) hakkı bir hanedan için değil, bütün millet efradı için tanınmıştır. Bu madde Türklük sıfatı mübeccelesini (ulu) ila eder. Rüşt ve tekâmül merhalesine gelmiş her millette bu hak, hukuku tabiiyedendir. Bir milletin izzeti nefsinin, haysiyetini y ükselten bu umde (ilke) Türklerin de mukaddesatındandır”.⁶⁸

Bu açıklamalardan sonra Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkilerinden sayılan ve TBMM'ce alınmış olan kanunların Cumhurbaşkanı tarafından mecliste görüşülmesine dair teklif ele alınırken şu cümlelerle savunulmuştur;

“...45. Maddeye kadar olan ahkâm (hüküm) riyaseti Cumhuriye'ye taalluk (ilgi) eden mevaddan ibarettir ki bunların membaı ilim ve fen haline gelen ve her yerde kabul olunan teamülatı cumhuriyedir. 36. Madde ıstar ve ilanını muvafık görmediği kanunları bir daha müzakere edilmek üzere Reisicumhurun meclise iadesine mütedair olup bu suretle pürüzlü kanunların kabulünden mütevellit mazarrat defedilmiş oluyor. Reisicumhur, hakem mevkiinde bulunduğundan ve ledelhace tecdidi intihabata karar verebileceğinden eğer mebus ise, riyaseti cumhuriyesi esnasında meclis münakaşatına ve müzakeratına işrak edemez ve rey veremez. İşte 33. Madde bu mütaalaya mebni tedvin edilmiştir.”⁶⁹

Cumhuriyet ile saltanatın kıyaslandığı cümleler de şu ifadelerle belirtilir;

“Bir cumhuriyetin saltanattan en bariz bir farkı, birinde bütün halkın, diğesinde ise bir ferdin mukadderatı memlekete hâkim olabilmesidir. Şu birinci şıkta halkın hukukunu istimal edebilmesi için fikren yükselmesi en esaslı şeritedir. Bütün ulemanın mahik iddiasına göre cumhuriyette herkes söz

⁶⁷ Göz übü ük ve Sezgin 1957:4

⁶⁸ Göz übü ük ve Sezgin 1957:5

⁶⁹ Göz übü ük ve Sezgin 1957:6

sahibi olduğundan umumun hiç olmazsa okuryazar olması elzemdir. Cumhuriyet buna istinat eder. İşte buna mebni hi çolmazsa tahsili iptidainin mecburiyeti ve meccaniyeti 89. Madde de tasrih edilmiştir.”⁷⁰

Yine hazırlanan teklif de anayasanın dayandığı en temel hususlardan birisinin de “milli devlet” anlayışı olduğu vurgulanmıştır. Bu durum şöyle izah edilir,

“Devletimiz bir devleti millîyedir. Beynelmilel veyahut fevkalmilel bir devlet değildir. devlet, Türk’ten başka bir millet tanımaz. Memleket dâhilinde hukuku mütesabşiyeyi haiz başka ırktan gelme kimseler bulunduğundan bunların ırki mübayenetlerini mani milliyet tanımak caiz olamaz. Kezalik hürriyeti vicdan musaddak olduğundan ihtilafı dinde manşi milliyet addedilmemiştir.”⁷¹

Anayasa teklifinde öne çıkan en önemli maddelerden biriside yine millet tarafından seçilecek ikinci bir meclisin kurulması fikridir. Bu fikir dönemin Karesi Mebusu Süreyya Bey tarafından önerilmiş ve bu durum layihada şöyle açıklanmıştır;

“Karesi Mebusu Süreyya Beyin mucbesi şunlardır. Kavaninin mükemmel, musannef olarak vaz’ını temin etmek ve bir kanunun ahkâmını mecmuayı kavanin arasında ahenksizlik gösterecek mahiyette çıkmasına mani olmak üzere Mebusan Meclisin zaman zaman tahakkuk eden hassasiyetine mukabil daha mutedil bir haleti ruhiye ile çalışacak, en ziyade ilim ve ihtisas erbabından müteşekkil yine millet tarafından müntahap bir ikinci meclise lüzum vardır”⁷²

Bu ifadelerden sonra Komisyon şu ifadelerle yazışmasını sonlandırır;

“Bazı maddelerde ekalliyette kalan rüfeka noktai nazarlarını Heyeti Umumiye ye arz edeceklerdir. Bu babdaki hakları mahfuzdur. Meclisimizin ve hükümetin faaliyeti atıyyesinden nafi olacağını kaviyyen zannettiğimiz iş bu Teşkilatı Esasiye Kanunu layihasının kanuniyet kesp etmesini HEYETİ CELİLEDEN Rica ederiz” denilerek sunulmuştur⁷³.

1.3.2. 1924 Anayasasının Mecliste Görüşülmesi

Anayasa teklifi toplam 6 fasıldan meydana gelmektedir. Bunlardan, birinci fasıl Ahkâmı Esasiye, ikinci fasıl Vazife-i Teşriye (Yasama ile ilgili hüküm koymak), üçüncü fasıl Vazife-i İcraiye, dördüncü fasıl Kuvve-i Kaza iye, beşinci fasıl Türklerin Hukuku Ammesi, Altıncı Fasıl Mevadd-ı Müteferrika (Genel müessese ve derneklerin idaresi) olarak belirlenmiştir. Heyetin taslak olarak sunduğu metinde 108 madde bulunmaktadır. Bizim burada inceleyeceğimiz husus üçüncü fasıldaki Vazifeyi İcraiye yani yürütme konusunda Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna tanınan yetkiler ve sorumluluklardır. Bu bakımdan

⁷⁰ Göz üb üy ük ve Sezgin 1957:7

⁷¹ Göz üb üy ük ve Sezgin 1957:7

⁷² Göz üb üy ük ve Sezgin 1957:8

⁷³ Göz üb üy ük ve Sezgin, 1957:7

TBMM'deki görüşmeler konusunda yapılan tartışmalarda 31. maddeden 54. maddeye kadar olan kısım incelenmiştir.

9 Mart 1924 günü Meclisin toplanmasını müteakiben Anayasa değişiklikleri görüşülmeye başlanmıştır. Meclis ikinci celse toplantılarına 27. maddenin görüşmeleriyle başlamış ve nihayet icra ile ilgili maddelerin görüşülmeye başlanması da bu celsede olmuştur. TBMM başkanı sıfatıyla Fethi Okyar görüşmeleri açmış, Bozok Mebusu Avni Bey ile Zonguldak Mebusu Ragıp Beyler de Kâtip üye olarak görev almışlardır.

“31 Madde Türkiye Reiscumhuru BMM Heyeti Umumisi tarafından yedi sene için intihap olunur. Tekrar İntihap olunmak caizdir”. Şeklinde ki komisyon teklifi ele alınmış ve tartışılmaya başlanmıştır. İlk olarak söz alan Karesi Mebusu Süreyya Bey olmuştur. Süreyya Bey, Meclisin 4 yıllığına seçildiğini, seçilecek Cumhurbaşkanının da seçilen meclis üyeleri arasından yedi yıllığına seçilmesi durumunda, seçilmiş olan cumhurbaşkanının bir dönem sonra Milletvekili seçilememesi durumunda ki hukuki durumunu tahlil etmeye çalışmıştır. Konuşmasının devamında; “... Burada bir prensip şemmesi var, o meclisin devre-i intihabiyesine mahsur bir müddet olmak üzere tespit edilmiştir. Şimdi bunu tecavüz ederek devre-i intihabiyenin fevkine, iki devre-i intihabiye ye yakın bir müddete ı’s’ad etmenin manası yoktur.”⁷⁴

Süreyya Beyin bu eleştirisine Encümen Komisyonu Başkanı olan Yunus Nadi Bey cevap vermiş ve;

“...Encümen Riyaseti Cumhur makamının ehemmiyetini derpiş ederek Meclisin müddetini dört seneye çıkarırken tecdidi intihap vesair mesailide düşünmüştür. Velew ki Meclisi Alinin kendi kararıyla yapılacak intihaplarda, meclis hayatıyla merbut bir riyaseti cumhur makamının gerek meclis müddetinin hitamında ve gerek tecdidi intihabın avanın da az çok mütereddit bir vaziyette kalabileceğini düşünerek yedi seneye iblağ etmiştir. Hâlbuki devlet esasatı müstakil ve her türlü şekli zaaftan ari vuzuh ve sarahati haiz olmak gelir. Onun için müddeti tefrik ettik ve yine bu sabit ve istikrar manasını müfit olmak üzere müddeti yedi sene olarak tespit eyledik, Heyeti Celile'nin vereceği karara tabidir”.⁷⁵

Özellikle tartışmaların konusu Cumhurbaşkanının görev süresiyle ilgili olarak devam etmiştir. Yine Niğde Mebusu Hazım Bey yapmış olduğu konuşmada yabancı memleketlerden örnekler vererek bunların tamamıyla kopya olarak alınmasının doğru olmadığını fakat bizimde devlet yönetimi bağlamında kendilerinden faydalanacağımız hususlar olduğunu beyan etmiştir. Yine konuşmasının devamında;

“...Ben bunları aynen kopya edelim kanaatinde değilim. Haşa katiyen her zaman o kopyacılığın karşındayım. Zaten adliye kanunları filan, tuttuk aynen kopya ettik. Hiç birisi işe yaramadı. Fakat bir kere bilelim o zaman onlar ne demişler nasıl düşünmüşler... Yalnız gazi paşa hazretlerinin bütün

⁷⁴ Göz üb üy ük ve Sezgin, 1957:240

⁷⁵ Göz üb üy ük ve Sezgin, 1957:241

dünyaca ve bizce müsellemler fitrat-ı Nadirelerini göz önüne alarak tabii ona göre kanuni esasi yapılmaz. Binaenaleyh ona kemali hürmetimiz, kemali emniyetimiz olmakla beraber biz de düşünürüz. Çünkü maalesef kendilerine hayatı ebediye vermek bizim elimizde değildir. ..her türlü ihtimali düşünerek kanuni esasimizi tanzim etmeğimiz lazım gelir...bunun da yedi seneye çıkarılmasına bendeniz taraftar değilim”⁷⁶

Diyerek Cumhurbaşkanlığı süresinin yedi yıla çıkarılması kararına karşı olduğunu bunun Mustafa Kemal ile bir alakasının bulunmadığını beyan etmiştir. Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey, yaptığı konuşmada Cumhurbaşkanı seçilecek kişinin mutlaka mebus mu olması gerektiğinin kararlaştırıldıktan sonra süresi ile ilgili görüşmelerin yapılabileceğini beyan ederek esas meselenin bu olduğunu vurgulamıştır. Biga Mebusu Şükrü Bey komisyon kararının lehine bir konuşma yaparak her dört yılda bir Cumhurbaşkanı seçmenin problemlerine dikkat çekmiş ve komisyon tarafından önerilen şekliyle teklifin kabul edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Karşılıklı konuşmalardan sonra Karesi Mebusu Ahmet Süreyya Bey Meclis başkanlığına bir önerge vererek; “Türkiye Reiscumhuru, BMM Heyeti Umumiyesi tarafından bir intihap devresi için intihap olunur, tekrar intihap olunmak caizdir”⁷⁷ şeklinde bir teklifte bulunmuştur. Yine İzmir Mebusu İbrahim Bey de aynı yönde bir teklifi Meclis Başkanlığına sunmuştur. Bu arada Maraş Mebusu Mithat Bey tarafından Meclis Başkanlığı’na sunulan bir dilekçe ile Cumhurbaşkanı’nın görev süresinin dokuz yıl olması teklif edilmiştir. Bu iki görüş meclisin oyuna sunulmuş ve gerek İzmit Mebusu olan İbrahim Bey’in Cumhurbaşkanının görev süresinin 5 yıl olması teklifi, gerekse Maraş Mebusu Mithat Bey’in teklifi reddedilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda 31. madde şu şekliyle kabul edilmiştir;

“Madde 31: Türkiye Reiscumhuru Büyük Millet Meclis Heyeti Umumiyesi tarafından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazife-i riyaset yeni reiscumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir”⁷⁸

Yapılan görüşme ve tartışmalardan anlaşıldığı kadarıyla milletvekillerinin Atatürk’ün şahsıyla ilgili bir endişeleri söz konusu değildir. Fakat kendileri şunu kabul etmektedirler ki Atatürk’te bir fanidir ve günün birinde vefat edecektir. Mebusların kaygısı yaklaşık meclisin görev süresinin iki katına tekabül edecek bir görev süresinin çeşitli mahzurlarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Bunlardan en önemlisi de mebus olarak Cumhurbaşkanı seçilecek şahsın bir sonraki seçimlerde seçilememesi durumundaki konumu olmuştur. Bu defa mevcut Cumhurbaşkanının hukuki durumunun sorgulanacağı ifade edilerek sürenin meclis seçimleri

⁷⁶ Göz übüük ve Sezgin, 1957:242

⁷⁷ Göz übüük ve Sezgin, 1957:245

⁷⁸ Göz übüük ve Sezgin, 1957:253

ile sınırlandırılması uygun görülmüş, komisyon tarafından belirlenen ve teklif edilen yasa tasarısı süre olarak değiştirilmiştir. Bu durum Anayasayı yapan ikinci mecliste tartışma ortamının bulunduğunu, milletvekillerinin özgürce fikirlerini ifade edebildiğinin de önemli bir göstergesi olmuştur. Madde yukarıdaki şekliyle kabul edildikten sonra 32. Maddenin görüşmelerine geçilmiştir.

Teklif edilen madde aynen şöyledir;

“Madde 32- Mebus olan veya mebus salahiyetini haiz bulunan her Türk Reiscumhur olabilir” şeklindedir. Maddenin görüşmelerine başladıktan sonra ilk söz alan Komisyon Başkanı da olan Mentеше Milletvekili Yunus Nadi olmuştur. Yunus Nadi yaptığı teklifle Cumhurbaşkanı'nın madem ki bir seçim döneminde seçileceğini o halde TBMM üyeleri arasından seçilmesinin uygun olacağını beyanla, konuşmasını ve teklifini komisyon adına yapmış olduğunu beyan etmiştir. Onun bu konuşmalarından ve teklifinden sonra söz alan Karesi Milletvekili Süreyya Bey, bu durumda Cumhurbaşkanı'nın mebusluk ile Cumhurbaşkanlığını nasıl birlikte götürebileceğini sormuştur. Bunun üzerine Yunus Nadi, Cumhurbaşkanı seçilecek şahsın mebusluğunu muhafaza etmekle birlikte meclisteki müzakerelere katılmayacağını beyan etmiştir. Eskişehir milletvekili olan Abdullah Azmi ise; Cumhurbaşkanlığı gibi bir makamı meclise hasretmeyi uygun bulmadığını, çünkü hem devlet başkanı hem kuvvet komutanı hem de icranın başı olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla bütün görevleri üzerinde toplamış bir şahsın milletvekili sıfatını taşımasının lüzumsuz olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla maddenin komisyon tarafından ilk yazıldığı şekliyle kabul edilmesinin uygun olacağını beyan etmiştir⁷⁹ yapılan konuşmalardan sonra madde şu şekilde kabul edilmiştir:

“Madde 32: Türkiye Reiscumhuru, TBMM Heyeti Umumiye'si tarafından ve kendi azası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazife-i riyaset yeni reiscumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap caizdir”⁸⁰.

1924 Anayasasındaki hükümet sistemi meclis hükümeti sistemiyle parlamenter sistemi kaynaştıran bir özelliğe sahiptir. Anayasanın 3. maddesiyle “egemenliğin kayıtsız şartsız millette ait olduğu ve bu hakkın milletvekilleri yoluyla kullanılacağı” açıklanmıştır. 5. madde ile de meclis yasama ve yürütme gücünü elinde bulundurmuştur. Bir yasama organı olan

⁷⁹ Göz übüük ve Sezgin, 1957:255

⁸⁰ Göz übüük ve Sezgin, 1957:256

meclis yürütmeyi içinden çıkartmak suretiyle aslında kuvvetler ayrılığı da kısmen ortadan kaldırmıştır⁸¹.

1.3.3. 1924 Anayasasının Yürütme Maddeleri Açısından Değerlendirilmesi

1924 Anayasası Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülmesi esnasında yaşanan en önemli gelişme, teklifi hazırlayanların Cumhurbaşkanıya geniş yetkiler veren tasarımı meclise getirmiş olmasıdır. Buna karşın Meclis kendi uhdesinde olan yetkileri Yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanlığı makamı ile paylaşmak istememiştir. Yürütme ile ilgili maddeler görüşülürken bir bakıma iki unsurun güç mücadelesine sahne olmuştur. Ve teklif edilen pek çok husus Meclis görüşmelerinde kabul edilmemiştir. Bu husus, 1924 Anayasası hazırlanırken yukarıda da ifade ettiğimiz gibi mecliste tartışma ortamı ve milletvekilleri tarafından fikirlerini serbestçe ifade edebilme özgürlüklerinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

M. Kemal, hazırlanan tasarıda Cumhurbaşkanıya geniş yetkiler verilmesini istemiştir. Mesela taslakta Meclis tatildayken gerektiğinde meclisi toplantıya çağırma yetkisi sadece Cumhurbaşkanıya verilmişken, Mecliste yapılan tartışma ve eleştirilerden sonra bu yetki Meclis Başkanına da verilmiştir⁸².

Bir diğer önemli madde ise meclisin fesih edilmesine ilişkindir. Tasarıda meclisi feshetme yetkisi Cumhurbaşkanıya verilmiştir. Cumhurbaşkanı hükümetin görüşünü alıp gerekçe göstermek sureti ile meclisi fesih edebilecektir. Mecliste yapılan görüşmelerde Cumhurbaşkanıya Meclisi fesih yetkisi verilmemiştir. Yine yürütmeye tanınan yetkiler içinde belki en önemlisi Cumhurbaşkanı'nın görev süresi ile ilgili olanıdır. Taslakta cumhurbaşkanına 7 yıllık bir görev süresi tanınmışken, meclis bunu kabul etmemiş ve cumhurbaşkanının görev süresini seçim dönemi ile sınırlandırmıştır. Meclisteki görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla Cumhurbaşkanıya geniş yetkiler verilmemesi isteği Atatürk'e yönelik bir davranış olmayıp Atatürk sonrası endişeleri taşıdığını göstermektedir. Bir diğer gelişmede taslakta Cumhurbaşkanıya verilen kanunları veto yetkisiyle ilgili olanıdır. Cumhurbaşkanı meclis tarafından kabul edilen aynı yasayı ikinci kez meclisin üçte ikisi tarafından kabul edilmesi halinde veto etme yetkisi elinden alınmış böylece yasama ve yürütmeye denge mekanizması bizzat meclis tarafından sağlanmıştır⁸³.

Yine meclise sunulan tasarıda hükümeti kurmakla görevlendirilen Başbakan'ın, hükümet programını sadece meclise sunması yeterli görülmüştür. Fakat mecliste yapılan tartışma ve eleştirilerden sonra meclis, tasarıda yürütmenin göreve başlayabilmesi için millet

⁸¹ Yılmaz, 2012: 24.

⁸² Koçak, 2007: 95.

⁸³ Koçak, 2007: 95

iradesinin esas olduğunu beyan eder nitelikte, hükümetin Meclisten güvenoyu almasını da zorunlu kılmıştır. Yine bu madde incelendiğinde, yürütmenin icraatlarının meclis tarafından denetlenebilmesinin önü açılmıştır.

1924 Anayasası ve Atatürk'ün kurmak istediği sistem parlamenter demokratik sistemdir. Ancak mecliste yapılan oylamalarda ve ortaya çıkan Anayasa metninde de görüleceği üzere dönemin şartları gereğince meclise geniş yetkiler verilen 1921 Tarihli Teşkilat-ı Esasi Kanununun da etkisi devam ettiği görülmüştür. Koçak'a göre bu durum;

“1924 Anayasasında vurgulanan ulusal egemenlik anlayışı ve ulusal egemenliğin yalnızca Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kullanılacağı ilkesi ile yasama ve yürütme iktidarının yalnızca TBMM’de toplanacağı ilkesi; Meclisin hükümeti her an düşürme olanağına karşılık yürütmeye meclisi fesih yetkisinin verilmemiş olması; Meclis üstünlüğü geleneğinin devamı olarak görülebilir”⁸⁴.

Yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı Meclis tarafından bir seçim dönemi için seçilecektir. Yine Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini Meclis içinden bir milletvekiline vererek hükümetin kurulması sağlanacaktır. Hükümetin göreve başlayabilmesi için ise meclisten güvenoyu alması gerekmektedir. Bu husus incelendiğinde meclisin kendisine ait olan yetkileri paylaşma konusunda hassas davrandığını ifade edebiliriz. Bunun nedeni olarak Cumhurbaşkanı'nın hükümeti kurma görevini vermesi yeterli olmayıp meclis onayının gerekli kılınmasıdır. Dolayısıyla meclis hükümeti denetleme vazifesi ifa edecektir. Yine 1924 Anayasasının ilgili maddelerinden anlaşıldığı kadarıyla meclis Cumhurbaşkanı'na siyasi sorumluluk vermemiş ve icrai bir nitelik kazandırmamıştır. Buradan anlaşılması gereken Cumhurbaşkanlığı makamının Devletin temsil makamı kılınmak istenmesidir. Fakat kuruluşu ve kurucusu pozisyonunda olan kadrolar (Atatürk ve İnönü) kendilerine Anayasanın tanımış olduğu sembolik yetkilerin üzerinde bir yönetim anlayışı benimsemiş ve uygulamışlardır⁸⁵.

1.3.4. 1924 Anayasasının Yürütme İle İlgili Bölümünün Uygulanmasına Yönelik Örnekler

1924 Anayasası aslında çok partili hayata göre hazırlanmış fakat yaşanan gelişmelerden dolayı 1946 yılına kadar denemeler olsa da çok partili hayata fiili olarak geçilememiştir⁸⁶. Dolayısıyla 1946 yılına kadar, 1924 Anayasası tek partili dönemde uygulanabilmiştir. Burada vereceğimiz örneklerde de görüleceği üzere partili

⁸⁴ Koçak, 2007: 96

⁸⁵ Koçak, 2007: 97.

⁸⁶ Buradan kastedilen olaylar Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulmasından sonra yaşanan Şeyh Sait Ayaklanması ve Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kurulmasından sonra yaşanan Menemen olayıdır. Her iki olay sonrasında da çok partili siyasal hayat askıya alınmıştır.

cumhurbaşkanlığı sisteminin aslında bu yıllarda uygulanmaya başlandığını fakat çok partili hayatta bunun mümkün olmadığını yaşanan örneklerle anlatmaya çalışacağız. Bu örneklerin ilki Atatürk dönemine ait diğeri de İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde yaşanan olaydır.

1.3.4.1. Atatürk Döneminde Partili Cumhurbaşkanlığına bir örnek: Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kurulması ve Yaşanan Gelişmeler

Aslında Serbest Cumhuriyet Fırkasının (SCF) kurulmasından önce Türkiye'de çok partili hayata geçiş denemesi ilk olarak 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının (TCF) kurulmasıyla yaşanmıştır. Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı Türkiye'de sistem sorununa dair önemli meseleleri çözmesine karşın muhalefet anlayışını da korudu. Mecliste Mustafa Kemal ve arkadaşlarına muhalif olan milletvekilleri 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdu⁸⁷. Böylece çok partili hayata da geçilmiş oluyordu. Fakat bu durum çok uzun sürmedi. 1925 yılının Şubat ayında doğu illerinde patlak veren Şeyh Sait ayaklanması örgütlü muhalefetin sonunu getirdi⁸⁸. Önce Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın doğu illerindeki teşkilatları Şark İstiklal Mahkemesi⁸⁹ kararlarıyla kapatıldı. Ardından hükümet Takrir-i Sükûn kanununun kendisine vermiş olduğu yetkiye dayanarak 3 Haziran 1925 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasına karar verdi⁹⁰. Böylece Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili denemesi henüz hayata geçirilmeden sonuçsuz kalmış oluyordu. Yaklaşık beş yıl sürecek dönemde Türkiye'de tek partili cumhuriyet kurulmuş oldu. Fakat 1930'ların başına gelindiğinde Dünya ekonomik krizinin etkisiyle ekonomi bozulmaya ve hayat pahalılığı artarak geniş kitleleri etkilemeye başlamıştır. Bu durum halkta, Halk Fırkasına karşı hoşnutsuzluğun doğmasına neden olmuştur⁹¹.

Mustafa Kemal ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sorunların nedenlerinden birisinin de mecliste hükümetin denetimsiz ve eleştirisiz olması olduğunu çok iyi bilmektedir. Bu amaçla yeni bir siyasi partinin kurulmasının ekonomik politikaların uygulanması noktasında hükümeti yönlendirebileceğini düşünmekteydi. Bu amaçla düşüncesini en yakın arkadaşlarıyla paylaşarak yeni bir partinin kurulması için yeşil ışık yaktı⁹².

Bu arada Paris Büyükelçisi olan Fethi Okyar izinli olarak Türkiye'ye geldiği her dönemde Mustafa Kemal ile Avrupa'nın ekonomik durumu ile ilgili görüş alışverişinde

⁸⁷ Koçak, 1989:98, TCF kurulduktan sonra İsmet İnönü akabinde sıkıyönetim ilanı istemiştir ve kabul görmemesi üzerine istifa etmiştir.

⁸⁸ Koçak, 1989:100

⁸⁹ Koçak, 1989:101

⁹⁰ Koçak, 2007: 135.

⁹¹ 1930'lu yılların ekonomik göstergeleri ve halkın tepkileri için bkz., Yetkin, 2004: 33.

⁹² Okyar ve Seyitanlioğlu, 1997: 64.

bulunmuş ve Avrupa’da yaşanan gelişmeleri Atatürk’e anlatmıştır. Onun iktisadi görüşlerinin etkisiyle ve uzun yıllara dayanan dostlukları sebebiyle Mustafa Kemal yeni bir partinin Okyar’ın liderliğinde kurulması gerektiğini düşündü. İlk görüşmeler Mustafa Kemal, Fethi Okyar, İsmet Paşa ve Kazım Paşa dördlüsü arasında 24-30 Temmuz 1930 tarihleri arasında yapılmaya başlandı. Partinin ismi de yine bu isimler arasında Necmettin Molla Köşküde Mustafa Kemal’in önerisiyle kararlaştırıldı. Görüşmelerde öne çıkan en önemli konu kurulacak olan yeni partinin özellikle Laiklik konusunda hassas olması gerektiği idi. Ekonomik olarak da liberalizmi benimsemeli ve CHF’nin solunda bir parti olmalıydı. Böylece hem mecliste denetim ve eleştiri görevini üstlenecek, hem de yeni cumhuriyetin bütün ilkelerinin koruyarak geleceğe taşınmasında rol üstlenmiş olacaktı. Fethi Bey’in kurulacak yeni parti konusundaki çekincelerinin giderilmesinden sonra partinin kamuoyuna duyurulması kararlaştırıldı. Bu amaçla Fethi Bey Mustafa Kemal’e hitaben 9 Haziran 1930 tarihli bir mektup kaleme aldı. Mektubun içeriğinde ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar ile müsaade edilmesi halinde yeni bir parti ve yeni bir ekonomik modelle ülke ekonomisinin düzlüğe çıkarılabileceği idi. Ayrıca mektupta mevcut ekonomik krizden hükümet de sorumlu tutulmaktaydı. Mektubun devamında hükümetin tasarruf tedbirleri almadığını, bunun yanı sıra halkın ödemesi mümkün olmayacak derecede, ağır vergiler konmuş olduğu belirtildi. Bu durumun içerde üretimi düşürdüğü ve ithalatı artırdığını da savunduğu mektubunda devamla,

“Memleketimiz, Lozan Ahitnamesinden beri her türlü kapitülasyon kuyudundan azade olarak geçirdiği sulh devrinde köylerimizin şükranına layık çalışmasına ve bütün halk sınıflarının memleketimizi yükseltmek için iftihara şayan gayretlerine rağmen hâsıl olan netice memnuniyet bahş olmandan pek uzak olduğu kanaatindeyim”⁹³

diyerek ekonomik durumu eleştirdi. Yine kötü gidişin nedenleri konusunda da; “Bu sorunun cevabını ancak Büyük Millet Meclisi’nin bir fırkadan müteşekkil olmasında buluyorum”

Diyerek mecliste tartışma ortamının olmamasına bağladı. Mektubun son bölümünde ise,

“Cumhuriyet idaresinin memleketimizde ebedileşmesi için bir partili hükümet, idaresi yerine hürriyeti münakaşayı tesis etmek ve hükümetten millet işleri hakkında ciddi hesap istemeyi temin etmek ve bu işlerde hata varsa herkesin gözü önünde cereyan edecek serbest münakaşa neticesinde tashihe çalışmak gayelerinin husul bulmasına, cumhuriyetin banisi olmak sıfatıyla herkesten evvel Zâtı Riyasetpenahilerinin taraftar bulduklarına asla şüphe etmem... Binaenaleyh tam ve hakiki cumhuriyetçi ve bütün manasıyla laik ve fakat Cumhuriyet Halk Fırkasının mali ve iktisadî ve dâhili ve

⁹³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Tasnif No: 490 01 1 4 12, s.2. (Bu kaynaklar bundan sonraki dipnotlarda BCA kısaltmasıyla verilecektir.)

harici siyasetlerinin birçok noktalarına mutaarrız bulunan ayrı bir fırka ile siyasî mücadele sahasına atılmak azmindeyim”⁹⁴

Diyerek esas gaye olan çok partili hayata geçmek konusundaki görüşlerini açıkladı. Yine mektubun son bölümünden anlaşıldığı kadarıyla, yeni kurulacak partinin CHF’den sadece ekonomik konularda görüş farklılığından ve uygulamalardan doğan aksaklıklardan dolayı kurulacağı anlaşılmaktaydı⁹⁵. Mustafa Kemal, Fethi Bey’in bu mektubunu aldığını ve dikkatle okuduğunu kendisine yazdığı mektupta belirtmiştir. Yine Mustafa Kemal bu mektubunda Fethi Bey’in hükümete yönelik ekonomik konulardaki eleştirilerinin muhatabının hükümet olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Mecliste bir tartışma ortamı oluşturulmasını belirttiği mektubunda, “...Büyük Millet Meclisinde ve millete muvacehesinde Millet işlerinin serbest münakaşası ve hüsnü niyet sahibi zatların ve fırkaların içtihatlarını ortaya koyarak milletin ali menfaatlerini aramaları, benim gençliğimden beri âşık ve taraftar olduğum bir sistemdir”⁹⁶ diyerek yeni bir partinin teşekkülüne onay verdiğini vurgular. Mektubun devamında, “...memnuniyetle tekrar görüyorum ki laik cumhuriyet esasında beraberiz, zaten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak aradığım ve arayacağım temel budur”⁹⁷ diyerek de Laik Cumhuriyet noktasındaki hassasiyetini belirtir.

Mustafa Kemal mektubunun son bölümünde ise;

“...Reisicumhur bulunduğum müddet Reisicumhurluğun uhdeme tevdi eylediği yüksek ve kanuni vazifeleri hükümette olan ve olmayan fırkalara karşı adilane ve bitarafane ifa edeceğime ve laik cumhuriyet esası dâhilinde firkanızın her nevi siyasî faaliyet cereyanlarının bir mâniyaya uğramayacağına emniyet edebilirsiniz”⁹⁸

Diyerek yeni kurulacak olan partiye güvencelerini ifade etmiştir. Mustafa Kemal’in basın aracılığıyla kamuoyuna yansıyan bu mektubu ile partinin kurulması toplumun bütün katmanlarına duyurulmuş olmaktadır. Fethi Bey de Mustafa Kemal’den almış olduğu böylesi yazılı bir garanti ile partisini kurarak, partinin programını kamuoyuyla paylaşmıştır. Bu programa göre; Serbest Cumhuriyet Fırkası Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik esaslarına bağlı kalacağını ve bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesini ana gaye olarak kabul edeceğini belirtilmiştir. Programda dönemin ekonomik sıkıntılarını dikkat çekilmiş vergilerin milletin iktisadî vaziyetini sarsmayacak derecede alınacağını, yolsuzlukların

⁹⁴ BCA, Tasnif No: 490 01 1 4 12, s.4.

⁹⁵ Fethi Okyar’ın yazdığı mektup ile basına yansıyan mektup arasında bazı ufak farklılıklar olduğu, mektup üzerinde özellikle Atatürk’ün ufak düzenlemeler yaptığı iddia edilmektedir. Bu görüşler için bkz., Koçak, 2006: 171-172.

⁹⁶ BCA, Tasnif No: 490 01 435 1804 2 21

⁹⁷ BCA, Tasnif No: 490 01 435 1804 2 21

⁹⁸ BCA, Tasnif No: 490 01 435 1804 2 21.

kaldırılacağını, büyük yatırımların zamana yayılarak sadece bir neslin omuzlarına yüklenmeyeceği, Türk lirasının değerinin yükseltileceği, yabancı sermayeye izin verileceği gibi maddelerden oluşturulmuştur⁹⁹. Program incelendiğinde görüşmelere uygun olarak ekonomik ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu durumda SCF iktidar partisine siyasî alternatif değil, mevcut iktidarı ekonomik konularda yönlendirici olacağı izlenimini vermektedir.

SCF'nin kurulması elbette ilerleyen günlerde iktidarda bulunan CHF'yi memnun etmemiştir. Fırkanın kuruluşundan itibaren özellikle Fethi Bey'in ekonomik politikalara getirdiği eleştiri, CHF'yi huzursuz etmeye başlamıştır. Fethi Bey'in eleştirilerinin yazılı basında yayınlanmaya başlaması İktidar partisinde huzursuzluğu artıran önemli gelişmelerden birisidir. Bu kapsamda muhalefet lideri olarak Fethi Bey'in yapmış olduğu geziler ve bu gezilerde vermiş olduğu nutuklar gazetelerde geniş yer almıştır. Bunlardan 13 Eylül 1930 tarihinde Akşam gazetesinde “Muhalefetsiz bir Cumhuriyetin tasavvuru kabil değildir” denilen yazıda SCF'nin kurulmasının isabeti üzerinde dururken, Fethi Bey'in yurt gezilerine çıkmış olduğu ve aynı tarihte Balıkesir'de bir nutuk vereceği belirtilmektedir¹⁰⁰. Yine 10 Eylül 1930 tarihli Yarın Gazetesinde Fethi Bey'in konuşmaları geniş puntolarla kamuoyuna duyurulmaya çalışılmıştır. Aslında bu haberler günden güne iki parti arasında çetin bir siyasî rekabetin yaşanacağına ipuçlarını vermeye başlamıştı¹⁰¹. 8 Eylül 1930 tarihli Milliyet Gazetesine ansıyan ve Siirt Mebusu Mahmut imzasıyla çıkan bir haberde bazı SCF taraftarlarının Mustafa Kemal'i politikaya alet ettiklerinden dem vurularak “Gazinin büyük ismini politika vasıtası yapmaya kimsenin hakkı yoktur”¹⁰² şeklinde oldukça sert sayılabilecek bir açıklama gelmiştir. Yazıda Gazinin büyük isminin bir politika vasıtası olarak kullanılamayacağı fakat SCF taraftarlarının bu konuda çok laubali hareketlerinin olduğu, hatta Gazinin mümtaz şahsiyetine hürmetsizlik derecesinde açıklamalarının bulunduğu ifade edilerek yeni parti taraftarları eleştirilecektir. Yazının devamında; “bir hükümeti ıskat (düşürmek) için Gazinin politika oyunlarına, fırka manevralarına tenezzül edeceğini düşünmek, onun aziz şahsiyetini, manevi kuvvet ve nüfuzunu tanımamak olur” denilerek Gazi'nin halen Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP)¹⁰³ Genel Başkanı olduğu, fakat Cumhurbaşkanı olmasından dolayı partinin fiili yönetiminin de İsmet Paşa'da olduğu vurgulanmıştır. Milliyet gazetesinin 8 Eylül 1930 tarihli nüshasında da Fethi Bey'in İzmir mitinginde yapmış olduğu konuşmadan alıntılar yapılarak “SCF Liderinin nutku kendi nokta-i

⁹⁹ BCA., Tasnif No: 490 01 435 18 04 2 45

¹⁰⁰ *Yarın Gazetesi*, 13.09.1930, s.1.

¹⁰¹ *Milliyet Gazetesi*, 10.09.1930, s.1.

¹⁰² BCA., Tasnif No: 490 01 435 1 804 47., Ayrıca bkz., *Milliyet Gazetesi*, 8.09.1930.

¹⁰³ Bundan Sonraki Metinde CHP Kısaltması İle Verilecektir.

nazarları etrafındaki müphemiyeti izale edememiş ve zayıf olmaktan kurtulamamış”¹⁰⁴ denilerek eleştirilmiştir. Bu şekilde SCF ile CHF arasında tartışma ve çatışmaların yaşanması çeşitli dedikoduları da beraberinde getirmiştir. Bunlardan belki de en önemlisi Gazi hazretlerinin CHF’den istifa ederek yeni kurulan SCF’ye katılacağına yönelik iddialardır. Erzincan mebusu ve Umumi Kâtibi vasıtasıyla yine teşkilata gönderilen genelgede bu durumun yanlışlığı anlatıldıktan sonra, “..Bahusus kendi eliyle teşkil ettikleri Fırkamızı terk etmek gibi bir şaiayı çıkarmak Gazi hazretlerini hiç tanımamak ve müşarunileyhe en feci bühkanı yapmak demektir...Bu gibi dalalete düşenler varsa arkadaşlarımız vasıtasıyla tenvirini rica ederim” denilmek suretiyle uyarılmaktadır¹⁰⁵. CHP’nin tamimler vasıtasıyla taşra teşkilatına uyarıları arasında sadece SCF’ye üye olanlar hakkındaki görüş ve düşünceler yer almamış bunun yanı sıra Fırkanın programına yönelik eleştirilere de yer verilmiştir. 2 Eylül 1930 tarihinde merkezden gönderilen bir tamimde;

“...Serbest Cumhuriyet Fırkasının program diye ortaya attığı maddeler arasında vergilerin azaltılacağı hakkındaki hayalperest vaatleri birçok yerlerde yanlış anlaşılmiş ve hatta bazı mahallerde tahsilâtın biraz müşkülata uğradığı işitilmiştir. İsmet Paşa’nın nutuklarında da zikredildiği üzere müstakil, hür, medeni, yüksek bir devlet haline gelebilmeliğimiz, evvela varlığımızı kurtarmak ve bunun için de çok fedakâr halkımızdan bu vergileri alarak ordumuzu, şimendiferimizi hulasa varlık teçhizatımızı yapmak ihtiyacı kat’isindeyiz... Halkımıza hakikat bütün çıplaklığıyla bildirilerek bu gibi sözlere kulak asmamalarını rica ederim efendim”¹⁰⁶.

Denilerek fırka müfettişleri bilgilendirilerek, halkın görevliler tarafından uyarılması istenmiştir. Bu kısa dönemde Anadolu’nun muhtelif yerlerinde CHP’den istifa eden vatandaşlar yeni kurulan siyasî partiye girmeye, böylece siyasî hayatlarını yeni parti içinde yürütmeye karar vermişlerdir. Bu durum CHF yöneticilerini hiç memnun etmemiştir¹⁰⁷. Özellikle 1930 yılında yapılan yerel seçimlerde SCF batı illerinde almış olduğu oy oranları ile iki parti arasındaki çatışma daha da alevlenmiştir. İşte bu çatışmaların yaşandığı bir dönemde Gazi hazretleri basına da yansıyan bir açıklama yaparak hâlihazırda CHP’nin başkanı ve Cumhurbaşkanı olduğunu hatırlatma lüzumunu duymuştur. Bütün bu gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı’nın CHP’nin yanında yer alması doğal olarak Fethi Okyar’ı rahatsız etmiş ve yeni bir Terakkiper Cumhuriyet Fırkası deneyimi yaşamak istemediğinden İçişleri Bakanlığına vermiş olduğu dilekçe ile partisini fesh etmek durumunda kalmıştır.

¹⁰⁴ BCA, Tasnif No: 490 01 435 1 804 47

¹⁰⁵ BCA., Tasnif No: 490 01 435 1 804 26

¹⁰⁶ BCA., Tasnif No: 490 01 435 1804 27. Ayrıca Serbest Cumhuriyet Fırkası ile CHP arasında yaşanan tartışmalar için bkz., Okyar-Mehmet:1997 Koçak: 2006, Yetkin:2004.

¹⁰⁷ Şeker, 2014:6.

Sonuç olarak bu örnek vakada da anlaşılacağı üzere çok partili siyasi hayatta ve demokrasiler de partili cumhurbaşkanlığı sisteminin uygulanma şansı olmamaktadır. Ancak tek partili bir siyasal yapı içinde uygulama şansı olmuştur. Atatürk'ün ölümüne kadar da bir daha yeni bir siyasi parti kurulmamıştır.

1.3.4.2. 12 Temmuz Bildirisi ve Çatışması

Tarihler 1945 yılını gösterdiğinde Bütün dünyada farklı gelişmeler yaşanmaya başlamış, II. Dünya Savaşı sona ermiş ve iki kutuplu dünya ortaya çıkmıştır. Bir tarafta Kızıl Ordu ile Almanya içlerine kadar ilerleyen SSCB, diğer tarafta Avrupa'nın hamiliğine üstlenen ve demokrasinin ve liberalizmin savunucusu konumunda olan Amerika'dır. Önemli bir Jeopolitik konumda olan Türkiye bu iki kutup arasında sıkışıp kalmıştır. Savaştan mutlak manada güçlü çıkan SSCB Türkiye'yi kendi peyki olarak görmek maksadıyla bir takım isteklerle Ankara'nın kapısını çalmaya başlamıştır. Önce süresi 7 Kasım 1945 yılında bitecek olan dostluk antlaşmasını savaş sonrası yeni konjoktürel durumların ortaya çıktığını ileri sürerek fesih etmiştir. Hemen akabinde 26 Eylül 1946 tarihli nota ile Doğu Anadolu Bölgesinden toprak talebiyle birlikte boğazlardan kendisine üst verilmesini isteyen bir nota vermiştir. Böylesi büyük bir tehdit karşısında Türkiye Batı bloğu ile yakınlaşmaktan başka çare bulamamıştır. Batı ile yakınlaşmanın bedeli de batılı değerleri kabul etmektir. Bu bakımdan dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ülkenin çıkarının hemen çok partili hayata geçmek suretiyle, demokrasinin tesisi amaçlamıştır.¹⁰⁸ Bu amaçla önce 1945 yılında yasak olmasına rağmen dönemin önemli zenginlerinden olan Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi kurulur¹⁰⁹. Daha sonrada 7 Ocak 1946 tarihinde bir grup Milletvekili CHP den ayrılarak Demokrat Partiyi kurmuşlardır. Böylece Türkiye'de çok partili siyasal yaşam, yine siyasi iktidarın izni ve onun içinden çıkan muhaliflerce kurulmuştur.

DP'nin 7 Ocakta Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından kurulması mecliste siyasal tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Tartışmaların en önemlisi normalde 1947 yılı Temmuz ayında yapılması planlanan yerel ve genel seçimlerin tarihleri iktidardaki CHP tarafından bir yıl erkene alınması suretiyle yaşanır. DP bu olayı henüz ülke sathında teşkilatlanamadığı gerekçesiyle baskın seçim olarak değerlendirecek ve başlangıçta yerel ve genel seçimleri boykot etmeyi planlayacaktır. Fakat devreye İnönü'nün girmesiyle bu boykottan vazgeçmişse de teşkilatlanamadığı doğu illerinde seçime

¹⁰⁸ İnönü Ülkenin selametinin ancak demokratik devletler topluluğu içinde sağlanabileceğini ifade etmiştir. Bkz., Timur, 1991: 42. Yine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Türkiye Büyük Millet Meclisinin yedinci döneminin üçüncü toplantı yılını açarken Meclisteki konuşması incelendiğinde demokratikleşme ve çok partili hayat için karar aldığı gözlenir. Konuşmanın metni için bkz., *Resmî Gazete*, S.6147, s.1.

¹⁰⁹ Nuri Demirağ hakkında detaylı bilgi için Bkz., Şeker, 2011:129-143

katılmamıştır¹¹⁰. 24 Temmuz 1946 tarihinde açıklanan seçim sonuçlarına göre DP 64 milletvekilliği kazanmıştır¹¹¹. Buna rağmen seçim sisteminin adil olmaması ve “açık oy gizli tasnif ve oyların sayıldıktan sonra yakılmasını” öngördüğünden şaibeli seçimler olarak geçerken diğer yandan DP ile CHP arasında iplerin gerilmesine de neden olacaktır. Özellikle 1947 yılı bütçesine eleştiriler yönelten Adnan Menderes’e dönemin Başbakanı Recep Peker’in “psikopat ruhun ifadesi”¹¹² ilişkilerin tamiri mümkün olmayacak bir noktaya gelmesine neden olacaktır. Bu durum Türkiye’yi taraf olduğu müttefikler nezdinde olumsuz etkileyebileceği için devreye Cumhurbaşkanı İnönü girmiş ve 12 Temmuz 1947 tarihinde tarihimize “12 Temmuz Beyannamesi” olarak geçecek bildiriği yayınlamıştır¹¹³. Bildiri DP lideri Bayar ile Cumhurbaşkanı İnönü arasında ve İnönü ile Başbakan Recep Peker arasında yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamaması üzerine yayınlanmıştır. Mevcut siyasi durumda DP kendisini iktidar partisinin baskısı altında hissettiğini ve tam anlamıyla demokratik bir ortamın oluşamadığını ifade etmiştir. Kendisinin muvazaalı yani danışmalı bir parti olmadığını Türk siyasal yaşamında iktidara alternatif bir parti olduğunu vurgulamış ve İnönü’den iktidar partisi ile aralarında hakem olmasını istemiştir. Burada enteresan olan husus, İnönü’nün halen CHP’nin Genel Başkanı olması ve diğer bir siyasi partinin kendisinden kendi partisinin baskılarına karşın yardım istemesidir. Fakat İnönü’nün buradaki davranışı bir parti liderinden çok bir devlet başkanı davranışı olmuş ve iki parti arasında Türkiye’de demokrasinin yerleşmesi adına hakem rolü üstlenmiştir. Beyannamenin girişinde muhalefet ve hükümet başkanı olarak Başbakanla yaptığı görüşmelere ilişkin olarak; “Hükümet Reisi ve Muhalefet Lideri ile son günlerde memleketin iç durumu üzerindeki konuşmalarımı ve bu hususta kanaatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir” diyerek değinmiştir. Devamla, “7 Haziran tarihinde görüşmek üzere çağırdığım Bay Celal Bayar bana Demokrat Partinin, idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikâyet etti” denilerek DP’nin kendisini baskı altında hissettiğinden bahsetmiştir. “Haberdar ettiğim Başbakan, aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştiklerini hikâye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyetteki tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi”¹¹⁴. Görüleceği üzere DP’nin yürütme tarafından baskı altına alındıkları iddiası dönemin Başbakan’ı Recep Peker tarafından reddedilecektir. Böyle bir

¹¹⁰ Toker, 1970: 169.

¹¹¹ Karpat, 1996: 251.

¹¹² Özellikle 1946 yılındaki genel seçimlerden sonra iki parti arasında ipler iyice gerilmiştir. DP Milletvekilleri hem bütçe görüşmelerinde hem de Matbuat Kanununda yapılacak değişikliklerin görüşülmesi esnasında Recep Peker’in başbakanlığındaki hükümete sert eleştiriler getirmiş bu eleştiriler üzerine Recep Peker’de bu eleştirileri “psikopat bir ruhun ifadesi” olarak değerlendirmiştir. Bkz, Koçak, 2007: s.144

¹¹³ İnönü 12 Temmuz Bildirisi olarak siyasi tarihimize geçen bildiriği 11 Temmuz akşamı radyodan yayınlamıştır. Bkz., Koçak, 2007:145.

¹¹⁴ Çiçek, 2018:83-96.

durum karşısında Devlet Başkanı sıfatıyla Cumhurbaşkanı İnönü her iki lideri de görüşme yapmak üzere Çankaya Köşküne davet edecektir. Bu durum beyannamede;

“Bundan sonra, iki tarafı bir arada dinlemek için, 14 Haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim. Başbakan ve Yardımcısı Devlet Bakanı ile Demokrat Parti Genel Başkanı hazır bulundular. İki taraf arasında karşılıklı tartışma içinde iki buçuk saat devam eden bu konuşma, başladığı noktada bitti. Demokrat Parti Başkanı, partisinin baskı altında bulunduğu noktasında ısrar ve partisinin kanun dışı maksatlar ve ihtilal usulleri takip ettiğine dair ithamları reddetti. Hükümet Reisi, idare mekanizmasının baskı yaptığı iddiasını kabul edemeyeceğini ve şikâyet vesikalarını tetkik ve takibe hazır olduğunu tekrar söyledi ve Muhafız Partinin çalışma usullerini düzeltmesi lazım olduğu iddiasında kaldı”¹¹⁵

Denilerek görüşmeden olumlu bir sonuç çıkmadığını belirtecektir.

İnönü'nün CHP Genel Başkanı sıfatını bir kenara bırakarak her iki parti arasında hakem rolü üstlenmesi demokratik teamüller açısından oldukça olumlu sayılmalıdır. Fakat unutulmamalıdır ki Cumhurbaşkanı aynı zamanda CHP Genel Başkanı ve yürütmenin başıdır. Dolayısıyla bu görüşmelerden sonrada DP'nin itirazları bitmeyecektir. İnönü beyannamenin devamında;

“17 Haziran tarihinde Bay Bayar'ı tekrar kabul ettim. Bana, vaziyeti arkadaşlarıyla görüştüğünü, benim durumuma karşı teşekkürle mütehasıs olduklarını söyledikten sonra, baskı vardır kanaatinde olduklarını ifade eyledi. Bunun üzerine; iki defa görüştüğüm Başbakan, iktidar partisiyle muhalefet partisnin Büyük Meclisteki münasebetleri ve karşılıklı çalışmaları yolunda hayırlı terakkiler olduğunu takdirle söyledikten sonra, biz de kendimize düşen vazifeleri sadakatle ifa edeceğiz, size söz veriyorum dedi ve iki ay sonra Büyük Meclis toplanıncaya kadar partilerin münasebetlerinde itimadı artıran terakkiler olacağına ümidinin kuvvetli olduğunu ilave eyledi”¹¹⁶.

Görüşmeden anlaşıldığı kadarıyla DP'nin bütün eleştirileri hükümetin başı olarak Başbakan tarafından reddedilecektir. İnönü devamla;

“Bu beyanatı Bay Bayar'a 21 Haziran tarihinde naklettim. Bay Bayar, bu konuda fiili neticeye intizar edilmesi lazım geleceğini bildirdi. Bundan sonraki tartışmalar Muhalefet Liderinin Sivas nutkunda ve Hükümet Reisinin 2 Temmuz tarihli beyanatında ve ondan sonraki karşılıklı cevaplarda görülmüştür. Vaziyet hulasa olunursa, iki taraf şikâyetlerinde ve savunmalarında ısrar etmiş ve şiddetli tartışmalar esnasında karşılıklı iyi niyetlerin ifadesi olan bazı tatmin edici parçalar hatırlarda kalmıştır. Siyasi havayı yumuşatan bir iyilik olmak üzere, dertleri bilenlerin, kendiliklerinden, karşı tarafı teskin edici tedbirler alacakları ümidi uyanmıştır. Bunun dışında olarak, durum, Muhalefet Partisi Liderinin “fiili bir

¹¹⁵Beyannamenin tam metni için bkz., Ayın Tarihi, 01.07.1947, s.14-16. Ayrıca bkz., Çiçek, 2018:83-96.

¹¹⁶ <https://www.dunyahableni.net/tarihten-olaylar/demokrasiye-dogru-bir-adim-12-temmuz-beyannamesi-h266949.html> (Erişim Tarihi:10.10.2019)

netice beklemek” şeklinde ifade ettiği hükümde görülür. Yani, bir başka türlü söylenirse, vaziyet karşılıklı iddialar bakımından düğüm halini muhafaza etmiştir¹¹⁷.

Anlaşıldığı kadarıyla İnönü’nün çabaları sonuç vermemiş fakat Cumhurbaşkanı bu konuyu çözmeye kararlı olduğunu her iki parti arasında ülkenin selameti açısından barış havasının tesis edilmesi gerektiğine inanmış ve bu durumu şu cümlelerle beyannamede ifade etmiştir;

“Şimdi ben, bu düğümü çözmeye çalışacağım. İki tarafın şikâyet ve müdafaalarının delillerini tafsil etmekte fayda görmüyorum. Zaten bunlar umumi efkârca da kâfi derecede bilinmektedir. Gördüm ki, taraflardan hangisinin haksız yahut hangisinin daha evvel karşısını kırmağa başlamış olduğunu aramakta da fayda yoktur. Ben, idare mekanizmasının baskı yaptığını Hükümet Başkanının kabul etmemesini, öyle bir hareketi tasvip etmeyeceğini katiyetle beyan eylemesini, bir teminat ifadesi olarak aldım ve bunu Bay Bayar’a söyledim. Ben, Muhalefet Liderinin kanundışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini, muhalif parti çalışması için şart olan kanun içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğuna ve tutulacağına dair tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim ve Başbakanı bunu söyledim. Her iki tarafla uzun konuşmalardan çıkardığım bu neticelere inanmak istiyorum ve inanıyorum.¹¹⁸”

İnönü’nün yukarıdaki ifadeleri demokratik teamüller açısından takdire şayandır. Yukarıda da izah etmeye çalıştığımız gibi CHP lideri vasfını bir kenara bırakarak hem iki lider hem de iki siyasi parti arasında arabulucu rolü üstlenmiştir. Diğer yandan İnönü’nün bu tavır aslında DP’nin bir muvazaa partisi olarak kurulmadığının da önemli bir göstergesi olmuştur ki bundan sonraki siyasi gelişmeler içinde bizzat İnönü’nün girişimleri CHP’de sertlik yanlıları olan Şahinler Grubu’nun tasfiye edilmesiyle devam edecektir. Tasfiyelere de bizzat Başbakanın istifa ettirilmesi ile başlanacaktır.

İnönü girişimini, memleketin selameti açısından elzem olarak gördüğü cümlelerle şöyle devam eder;

“Bizi bu inanişaya getiren bu durumu, memlekette siyasi partilerin çalışıp gelişebileceğine kati ümit veren en mühim merhale sayıyorum. Şimdiye kadar, memlekette geçen iktidar ve muhalefet tecrübesinin muvaffak olmamasını, bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler, onların dayanamamış ve bu günkü siyasi durumu elde edememiş olmalarında görüyorum. Benim kanaatimce, bir buçuk seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler ağır ve bazen ümit kırıcı olmuştur; amma, gelecek için her türlü ümitleri haklı çıkaracak bir muvaffakiyet temin edilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazımdır. Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim, bu son dinlediğim karşılıklı şikâyetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi

¹¹⁷ Aydın Tarihi, 01.07.1947, s.14-16.

¹¹⁸ Aydın Tarihi, 01.07.1947, s.14-16

partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben, Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm.”¹¹⁹

Özellikle son cümle İnönü'nün iki parti arasında tarafsız davranabileceğini, bunun memlekette demokrasinin gelişmesine katkı sağlayacağını beyan etmiştir.

“İdare mekanizması, yani Valilerimiz ve maiyetleri, bir seneden beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki, memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürür idi. Sorumlu Hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez. Fakat meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu arada, siyasi partilere mensup olan veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icap eder. Siyasi partilerin hangisi işbaşına gelirse gelsin, onları, idare mekanizmasında çalışanların, haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyette olmalarına inandıracaklardır. Zannediyorum ki, Hükümet Reisi ile Muhalefet Lideri arasındaki son tartışmada, iki tarafı sebat ettikleri noktadan ayırmak gayretine düşmeksizin, her iki tarafın bekledikleri şeyleri söylemiş ve temin etmiş oluyorum.

Vatandaşlarıma, Hükümetle ve iktidar partisi ile muhalefet partisi arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış olduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakımdan memleketin emniyeti manasını taşıdığı için, benim gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. Büyük vatandaş kütlesi ise, iktidarın bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir. Bu neticeye varmak için karşılaştığım güçlükler, çok zaman, yalnız ruhi mahiyette olan amillerdir. Bu güçlükleri yenmek için, siyasi hayatımızı idare eden, iktidarda veya muhalefetteki liderlerin samimi yardımlarını isterim. Bu beyanatımı, neşrinden önce, Başbakanla Muhalefet Lideri görmüşlerdir. 12 Temmuz 1947”¹²⁰

Atatürk'ten sonra askerin ve siyasetin lideri olarak kabul edilen İsmet İnönü bu beyanname ile adeta muhalefeti koruma altına almıştır. Çok partili siyasal yaşamın henüz başında CHP Genel Başkanı'nın bütün yetkileri elinde bulundurmasına rağmen muhalif bir partiye korumacı yaklaşması, ülkenin içinde bulunduğu dış konjonktürle alakalı olsa da İnönü'nün demokrasiye olan yaklaşımını göstermesi açısından da önemlidir. Beyannameden de anlaşılacağı üzere, meclis İdare amir ve memurlarının her iki partiye de eşit muamele yapmaları talimatını vermiştir. Beyannamede vurguladığı hususları hayata geçirme adına

¹¹⁹ Çiçek, 2018:83-96.

¹²⁰ Ayın Tarihi, 01.07.1947, s.14-16.

çıkmiş olduğu yurt gezilerinde Halk Partisi ile birlikte Demokrat Parti'nin de merkezlerini ziyaret etmiştir¹²¹.

İnönü'nün bu tutumuna karşın hükümet kanadında DP'ye olan eleştiriler sürmektedir. DP ise İnönü'nün bu tavrını, zaman kazanmak ve DP'nin halk nezdindeki güvenilirliğini yitirmesi için çalışmak olarak değerlendirecektir. Bu düşüncenin en büyük nedeni de İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasına karşın halen CHP'nin Genel Başkanı vasfını sürdürmesi olarak açıklanmaktadır. DP'den gelen bu eleştiriler üzerine İnönü bir adım daha atarak Parti başkanlığını seçilecek bir Genel Başkanvekiline bırakacağını açıklamıştır. 3 Aralık'ta toplanan Halk Partisi Büyük kurultayında yapılan tüzük değişikliği ile bir Genel Başkan Vekili seçilir. Bu isim gerçekten önemlidir. CHP içinde onca sertlik yanlısı partili varken oldukça uyumlu ve yumuşak huylu Hilmi Uran'ın Genel Başkanvekilliğine seçilmesi İnönü'nün demokrasiye geçme noktasında ki kararlılığını vurgulaması açısından önemlidir.

Gerçekten de tarafsız olarak incelendiğinde İnönü'nün bu beyanname ve sonrasında ki uygulamaları, İnönü'nün ve CHP'nin çok partili hayata geçişteki kararlılığını yansıtmaları açısından son derece değerlidir. Beyannamenin değeri yayınlandığı maksatta, yazılmasında hâkim olan ruhta ve iktidar partisi ile muhalif partilerin daha sonraki ilişkileri ve parti örgütleri üzerinde yaptığı derin etkidedir. Bu beyanname, İnönü'nün başardığı esas işlerden biridir¹²².

12 Temmuz Beyanname, Cumhuriyetin ilanından sonra 27 yıllık devlet yönetiminde köklü değişikliklere imza atması açısından önemlidir. Dahası yapılacak 1950 Seçimlerinde DP'nin kazanmasıyla iktidarın sorunsuz bir şekilde el değiştirmesinin de yolu açılmıştır. Şüphesiz bunda yürütmenin başı ve dönemin kudretli lideri İnönü'nün göstermiş olduğu samimi yaklaşım önemli rol oynayacaktır. Bu aynı zamanda partili bir Cumhurbaşkanı'nın kendi partisi adına bir kayıp olsa bile ülke demokrasisinin kazanımı açısından yapmış olduğu fedakârlığı göstermesi bakımından son derece önemli bir hareket olarak demokrasi tarihimizde ki yerini almıştır. Bu süreçle birlikte hem DP hem de CHP parti içindeki radikal düşünceli ve kendinden başkasına yaşam hakkı tanıma eğiliminde olmayan siyasi yapılardan da kurtulmaya başlayacaktır. Böylece Türkiye'de hem ilk kez siyasi anlamda Batılılaşma sürecinin en büyük kazanımı elde edilmiş, hem de toplumsal uzlaşının önü açılmış olacaktır.

¹²¹ Şeyhanlıoğlu, 2012/2: 96.

¹²²Karpat, 2010: 284.

İKİNCİ BÖLÜM

1982 ANAYASASININ KURDUĞU YÜRÜTME SİSTEMİ

2.1. 1961 Anayasasına Giden Süreç

1982 Anayasası öncesinde siyasal gelişmeleri anlayabilmek için 1960'lar ve 1970'ler Türkiye'sinde yaşanan gelişmeler önem arz etmektedir. Çünkü 1946 yılında kurulan DP, kuruluşundan dört yıl sonra sandıktan galip çıkarak iktidara gelmiş ve yaklaşık 10 yıl boyunca ülkeyi yönetmiştir. Fakat özellikle son döneminde artan otoriter yönetiminden hoşnut olmayan asker içindeki bir grup subay, örgütlenerek 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri bir darbe ile DP iktidarına son vermiştir. Bu olaydan sonra 1924 Anayasası askıya alınmış ve yeni bir Anayasa hazırlanması için çalışmalara başlanmıştır

2.1.1. Anayasanın Hazırlanması

Yukarıda kısaca değinmeye çalıştığımız gibi 27 Mayıs 1960 Tarihinde DP, hiyerarşik olmayan ve ordu içinde yapılanan bir grup tarafından görevden uzaklaştırılmış ve 1924 Anayasası bu olaydan sonra askıya alınmıştır. Bu hadiseden yaklaşık bir yıl sonra 1961 Anayasa metni Kurucu Meclis tarafından hazırlanmıştır. Bu anayasa pek çok yönüyle ilkleri barındırması açısından önemlidir. Aynı zamanda 1980 Askeri darbesinin gerekçeleri arasında sayılmış olması açısından da önemlidir. Biz burada konumuz olmamasına rağmen kronolojik bütünlük bağlamında kısaca Anayasanın hangi şartlarda hazırlandığı ile özelliklerine değinmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Darbe ile kurulmuş olan Milli Birlik Komitesi kısa zaman sonra kendi arasında görüş ayrılıkları yaşamaya başlamıştır. Bazı subaylara göre iktidar asla sivil siyasetçilere bırakılmamalı derken diğer bir kısmı darbe ile maksadın hâsıl olduğu ve DP'nin yıkıldığını savunarak artık askerin siyasi hayattan çekilerek kışlasına dönmesinin gerektiğini belirtmiştir. MBK'de bulunan ve ikinci gruba dâhil olan subaylar tarafından birinci grup subaylar tasfiye edilmiş ve büyük oranda yurt dışına görevlendirilerek siyasi hayattan tasfiye edilmişlerdir¹²³. Şimdi Cemal Gürsel Başkanlığında ki MBK'nin Anayasanın hazırlanması noktasında alacağı karar önemli hale gelmiştir. Bu amaçla bir Kurucular Meclisinin oluşturulması amaçlanmıştır. Helezonik bir şekilde toplum katmanlarının tamamını kapsamaması amaçlanan meclisin en

¹²³ Milli Birlik Komitesi ilk açıklandığında 38 üyeden oluşturulmuştur. Daha sonra 14 MBK üyesi tasfiye edilmiştir. Tasfiye edilenler, Alparslan Türkeş, Fazıl Akkoyunlu, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Orhan Erkanlı, Muzaffer Karan, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Münir Köseoğlu, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Numan Esin, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer. Biz tasfiye edilenleri burada birinci grup olarak ele aldık. Daha sonra MBK 3 üyenin de istifa etmesiyle birlikte 21 kişi olarak devam ettirilmiştir. Bu gelişmeler için bkz. Özdemir,1989:195-196

önemli şartı ise geçmişte DP içinde bulunmuş olmamaları ve siyaset yapmamış olmaları olarak kabul edilmiştir. Nihayet MBK üyeleri ve ülke sathından gönderilen üyelerin bulunduğu bir kurucu meclis oluşturulmuş ve bu meclis yeni anayasayı hazırlamak için iş başı yapmıştır. Böylece MBK yapılacak seçimlerle iktidarın sorunsuz olarak sivil siyasi otoriteye geçmesini sağlayacağını açıklamıştır¹²⁴

Komisyonun çalışmalarına başlaması ancak DP'li olanların bu komisyonlarda yer almaması bazı aydınlar tarafından eleştirilmiştir¹²⁵. Bunlara göre; toplumun geniş katılımıyla ve toplumsal bir uzlaşma ile hazırlanılması düşünülen 1961 Anayasasına gölge düşürmüştür. 6 Ocak 1961 tarihinde yeni Anayasa hazırlanmak için toplanan Temsilciler Meclisi, 27 Mayıs 1961 yılında çalışmalarını tamamlayarak yeni anayasaya son şeklini vermiştir. Hazırlanan Anayasa metni 9 Temmuz 1961 tarihinde halkoyuna sunulmuş ve yaklaşık %60 gibi bir oyla kabul edilerek yürürlüğe girmiştir¹²⁶.

2.1.2. 1961 Anayasasının Özellikleri

1961 Anayasası ilkler açısından 1924 Anayasasından farklıdır. Yürütmeye ilişkin düzenlemeler 1961 anayasasının 95. Ve 132. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Anayasanın 6.maddesinde yürütme yetkisinin kimler tarafından kullanılabilceği net şekilde açıklanmıştır. 1924 Anayasası Meclis üstünlüğünü her şeyin üstünde görürken 61 Anayasası ile meclis ikiye ayrılmıştır¹²⁷. Kanaatimizce yumuşak güçler ayrılığının göstergesi olarak bu durum ortaya çıkmıştır. TBMM'nin yanı sıra yasama görevini TBMM ile paylaşacak ve MBK üyelerinden oluşacak senatonun kurulması kararlaştırılmıştır. Yine bir ilk olarak ve 1924 Anayasasında bulunmayan bir kurum olan Anayasa Mahkemesi kurulmuştur¹²⁸. Anayasa mahkemesinin görevi de yapılan yasaların Anayasaya uygunluğunu denetlemek olarak değerlendirilmiştir.¹²⁹ Hem Anayasa Mahkemesi'nin kurulmuş olması hem de yasamanın yetkilerinin meclis ve Senato arasında paylaşılması yürütmenin yetkilerini sınırlandırmak olarak değerlendirilmiştir. Yine 1924 Anayasasında kişi hak ve hürriyetlerine kısaca değinilmiş iken 1961 anayasasında, geniş bir şekilde ele alınıp hukuki özellik kazanması sağlanmıştır. Kitlelerin örgütlenmesinin önündeki engelleri kaldırılarak sendikaların ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturulması kolaylaştırılmıştır. Zaten bu yönü ile 1980 askeri darbesini gerçekleştirenler tarafından

¹²⁴ Zürcher, 2011:352(Eric Jan , 2011, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi ,26. Baskı İletişim Yayınevi İstanbul.

¹²⁵ Bu eleştirileri yapanlardan biride Hikmet Özdemir'dir. Ona göre de bu Anayasanın yapılması sürecinde DP'lilerin görüşünün alınmaması bir eksiklik olarak yer almıştır. Özdemir, 1989: 203

¹²⁶ Karpat, 2012: 188.

¹²⁷ Keser, 2011:31

¹²⁸ Özbudun, 2012:8

¹²⁹ Özbudun, 2012:11

eleştirilmiştir. Onlara göre 1961 Anayasası topluma bol gelmiş¹³⁰ ve 1980 kadar sürecek kanlı olaylara sebep teşkil etmiştir. 1961 anayasası ile birlikte Milli Güvenlik Kurulu kurulmuş ve kararları yürütme bağlamında tavsiye niteliğinde addedilmiştir. Getirilen bir diğer yenilik anayasa mahkemesinin kurulması ile bakanlar kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. Ancak bu yetki hakkın özü olarak nitelenen haklara bağlamında düzenleme yapamayacaktır ve denetimini meclis ve anayasa mahkemesinin yapılacağı şeklinde düzenlenmiştir.

2.2. 1970 Sonrası Türkiye’de Yaşanan Siyasal Gelişmeler

1970’lerden itibaren Türkiye’de gittikçe artan bir şekilde gençlik olayları ve terör hadiseleri yaşanmaya başlamıştır. Sağ-sol olarak nitelendirilen bu çatışma alanı özellikle 1980’in başlarında milli güvenlik sorununa dönüşmüştür. Türkiye’nin uluslararası antlaşmalardan doğan yükümlülükleri çerçevesinde Kıbrıslı Türklerin hukukunu korumak amacıyla 20 Temmuz 1974 yılında Kıbrıs’a asker çıkartması, başta ABD olmak üzere batı ile olan ilişkilerde kırılmalar yaşanmasına neden olmuştur. ABD artan bir şekilde Türkiye’ye ambargo uygulaması ekonomik hayatı da etkilemiş ve Türkiye hızlı bir şekilde ekonomik ve siyasal krizleri yaşamaya başlamıştır¹³¹. Bir yandan ekonomik ambargo ve kriz diğer yandan artan bir şekilde sokak olayları toplumu hızla kamplaştırmıştır. Büyükşehirlerde yaşanan terör hadiseleriyle siyasal çatışmalar, toplumun bütün kesimlerinde hissedilmeye başlanmıştır. Büyükşehirlerden en küçük yerleşim yerlerine kadar insanlar sağcı veya solcu olmak gibi kavramlarla tanışarak her iki kavramın etrafında kutuplaşmaya başlamıştır. Dolayısıyla 1 Mayıs 1977’de Taksim de 34 kişinin öldürülmesi¹³² ardından 1978’de Kahramanmaraş’ta yaşanan olaylarda resmi rakamlara göre 11 kişi öldürülmüş, yüzlerde kişi yaralanmıştır. Bunların yanı sıra 210 ev ile 70 işyeri tahrip edilmiş ve ülke hızlı bir şekilde kargaşa ortamına sürüklenmiştir¹³³. Hızla artan bu toplumsal olaylara Temmuz 1980 tarihinde Çorum Olayları eklenmiştir. Bu olaylarda da yine resmi rakamlara göre 57 kişi ölmüş, 200’ün üzerinde kişi yaralanmış ve 300’den fazla ev ve işyeri tahrip edilerek toplumsal huzursuzluk körüklenmiştir. 1980 yılının eylül ayına gelindiğinde bütün ülkede anarşi ve terör olayları hızını artırarak devam ettirmiş, pek çok siyasetçi, gazeteci ve üniversite öğrencisi yapılan suikastlar

¹³⁰ Altan Öymen “1961 anayasası bu elbise bize bol geliyor diye değiştirildi”, *Radikal Gazetesi*, 16.09.2007

¹³¹ Detaylı bilgi için bkz. Çakmak,2012.

¹³² <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/1-mayis-1977-katliami-kanli-1-mayis-1983> (erişim Tarihi: 10.02.2019)

¹³³ Özdemir, 1989: 245, Döneme ilişkin haberler için bkz. <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/111379-maras-katliaminda-neler-olmustu> (Erişim Tarihi: 10.02.2019)

neticesinde öldürülmüştür¹³⁴. Darbeye giden süreçte önemli unsurlardan birisi de görev süresi dolan cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine yaklaşık 6 aylık zaman zarfında TBMM'de yapılan seçimlerde Cumhurbaşkanı seçilememiştir. Bu konuda iktidarda bulunan Adalet Partisi ile CHP arasında yaşanan görüş ayrılığı etkili olmuştur¹³⁵.

Esasında dönemin TBMM Başkanı Dr. Cahit KARAKAŞ'da basına verdiği demeçlerde parlamentonun olması gerektiği gibi çalışmadığını ve milletin verdiği yetkileri hakkıyla kullanamadığını şu sözlerle ifade etmiştir;

“(..)meclislerimiz devamlı olarak çalışmakta veya çalışır görünmektedir. Ama toplumun ihtiyaçlarına uygun yasaların çıktığını da maalesef söyleyemediğimizi içtenlikle itiraf etmek isterim. (..) parlamentoya pek çok yasa tasarısı ve teklif verilmektedir. (..) (bunlardan) beşte biri kanunlaşabilmektedir. (..) halkın gereksinme duyduğu yasalardan pek çoğu yıllar yılı meclis gündeminde kalmakta, kadük olmakta, tekrar edilmektedir. (..) ikinci yasama yılında (1978-1979) millet meclisi genel kurulu 110 birleşim yapmış, 40'ında çoğunluk sağlanamamıştır. (..) kurulan 49 adet soruşturma hazırlık komisyonundan 3'ü başkanlık divanlarını seçmiş, diğerleri bugüne kadar görev bölümü yapamamışlardır.”¹³⁶

Meclis Başkanı'nın verdiği beyanat her ne kadar cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili olmasa da meclisin durumunu anlatmak açısından önemlidir.¹³⁷

¹³⁴Özdemir, 1989:246, 1980 Askeri darbesi öncesinde Türkiye'de yaşanan kitlesel olayların kronolojik sırası hakkında bkz., <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12-eylul-darbesinin-oncesi-ve-sonrasinda-yasananlar-30054684>(Erişim Tarihi 10.02.2019)

¹³⁵ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/1923-ten-gunumuze-cumhurbaskani-secimleri/134629> (Erişim Tarihi:10.02.2019)

¹³⁶ Özdemir, 1989: 246

¹³⁷ Özdemir, 1989: 244

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1982 ANAYASASININ KURDUĞU YÜRÜTME SİSTEMİ

3.1. 1980 Askeri Darbesi ve 1982 Anayasası'nın Hazırlanması

12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimine anayasal düzenin bozulduğu ve ülke güvenliğinin tehlikeye düştüğü gerekçesiyle emir komuta zinciri içinde el koymuştur. Süleyman Demirel hükümeti ile TBMM fesh edilmiş, sendika ve derneklerin faaliyetleri durdurularak ülkede sıkıyönetim ilan edilmiştir. AP lideri Süleyman Demirel ve CHP lideri Bülent Ecevit eşleriyle birlikte Gelibolu'daki Hamzaköy'a gönderilmiş, MSP lideri Necmettin Erbakan ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)¹³⁸ lideri Alparslan Türkeş'te Uzun Ada'ya sürgüne gönderilerek siyasi yasaklı ilan edilmişlerdir¹³⁹.

Diğer yandan darbenin mimarı olarak görülen Genelkurmay Başkanı Kenan Evren başkanlığında Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri ile Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan Milli Güvenlik Konseyi kurulmuştur. Bu kurul TBMM yeniden oluşturuluncaya kadar yasama ve yürütme yetkisini bünyesinde toplamıştır. Yine 21 Eylül 1980 tarihinde aynı kurul sivillerden oluşan ve yalnızca kendisine karşı sorumlu olan bir hükümet kurmuştur. Yine 1961 Anayasası bazı istisna maddeleri dışında yürürlükten kaldırılmıştır. Buna göre;

1.Cumhurbaşkanına ait görevler Milli Güvenlik Konseyi Başkanı tarafından üstlenilecektir.

2.TBMM ve Cumhuriyet Senatosuna ait görevler Milli Güvenlik konseyi tarafından üstlenilecektir.

3.Milli Güvenlik Konseyi Tarafından çıkarılan bildiri, karar ve yasalara yargı yolu kapatılmış, Bakanlar Kurulu kararları ile üçlü kararnamelere karşı dava açılma yolu kapatılmıştır.

4. Milli Güvenlik Konseyinin çıkardığı kararlar Anayasa ve yasalarla çatışması durumunda Güvenlik Konseyinin bildiri ve yasalarının uygulanması kararlaştırılmıştır¹⁴⁰. Milli Güvenlik Konseyi yukarıda almış olduğu kararlar çerçevesinde 29.06.1981 tarihinde çıkardığı 2485 karar numaralı yasa ile kendisinin de içinde yer alacağı bir Kurucu Meclis kurulmasını öngörmüştür¹⁴¹. 23 Ekim 1981'de göreve başlayan kurucu meclisin amacı şöyle tanımlanmıştır;

¹³⁸ Bundan sonraki metinde MHP kısaltması ile verilecektir.

¹³⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12-eylul-darbesinin-oncesi-ve-sonrasinda-yasananlar-30054684>(Erişim Tarihi 11.10.2019).

¹⁴⁰ Yılmaz, 2012: 180.

¹⁴¹ Kurucu Meclis Hakkında Kanun, *Resmî Gazete*: Sayı:17386, 30.06.1981

“Türkiye Cumhuriyeti Devletinin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin ve milletin bütünlüğü ve bölünmezliği ve toplumun huzuru korunarak, milli dayanışma ve sosyal adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden eşitlik ilkesine göre yararlanmasını ve hukukun üstünlüğünü sağlayacak demokratik laik hukuk devletinin kurulması için gereken hukuki düzenlemelerle Anayasayı, Siyasi Partiler ve Seçim kanunlarını yapmak ve varlığı, genel seçimlerle kurulacak Türkiye Büyük Millet Meclisi fiilen göreve başlayınca sona ermek üzere Kurucu Meclis kurulması kararlaştırılmıştır.”¹⁴²

Kurucu Meclis incelendiğinde;

1.Kurucu Meclisin Danışma Meclisi ile Milli güvenlik konseyinden oluştuğu görülür

2.Yasama yetkisi Kurucu Meclise bırakılmıştır.

3. Danışma Meclisi genel oyla seçilmiş üyelere oluşmayıp 120 üyesi her il valisinin saptadığı adaylar arasından Milli Güvenlik Konseyi tarafından, 40 Üyesi de yine Milli Güvenlik Konseyi tarafından doğrudan doğruya seçilmiştir.

4.Danışma Meclisine seçilenler 12 Eylül 1980 tarihinden önce herhangi bir siyasi partiye üye olanlar arasından yapılmamıştır. Büyük bölümü bürokrat kökenlidir. 160 üyeden 3’ü dışında tamamı yükseköğrenim görmüş kişilerden seçilmiştir.

5.Danışma Meclisine seçilen üyelere dokunulmazlık güvencesi verilmiştir

6. Danışma Meclis üyelerinden en az on kişinin imzasıyla yasa teklifi verebilmelerinin yolu açılmıştır.

7.Danışma Meclisinde alınan yasa tekliflerinin yürürlüğe girebilmesi için MGK’nin onayını alması zorunlu hale getirilmiştir¹⁴³.

Anayasanın hazırlanması ve kabul edilmesinde bazı yollar izlenmiştir. Danışma meclisinin anayasa hazırlanmasında rolü büyüktür. Özellikle yeni hazırlanacak olan anayasada bazı yollar izlenmiştir. Buna göre; Danışma Meclisi kendi üyeleri arasından anayasa tasarisını hazırlamak üzere 15 kişiden oluşan bir Anayasa Komisyonu seçmiştir. 23 Kasım 1981 tarihinde seçilen bu komisyon hazırladığı taslak metni 17 Temmuz 1982 tarihinde Danışma Meclisine sunmuştur. Bu arada tasarinın hazırlanması esnasında çok sayıda kişi ve kurumdan da görüş yazıları alınmıştır¹⁴⁴.

Anayasa tasarisının Danışma Meclisinde görüşülmesine 4 Ağustos 1982’de başlanmış ve bu görüşmeler 23 Eylül 1982 tarihine kadar devam etmiştir. Bu arada hazırlanan tasarı Danışma Meclisinde iki kez görüşülmüştür. Hazırlanan anayasa taslağının Danışma Meclisinde görüşülmeye başlanmasıyla birlikte Milli Güvenlik Konseyi anayasa tasarisının

¹⁴² Kurucu Meclis Hakkında Kanun , *Resmî Gazete*: Sayı:17386, 30.06.1981

¹⁴³ Yılmaz, 2012: 181.

¹⁴⁴ <http://www.anayasa.gen.tr/82ay-hazirlik.htm> (Erişim Tarihi 15.10.2019)

geliştirilmesine yönelik konuşmalara koyduğu yasakları kaldırmıştır. Fakat konuşmalar halk oylamasının sonucunu etkilemeyecek şekilde olması istenmiştir¹⁴⁵.

Danışma Meclisince kabul edilen anayasa tasarısı Kurucu Meclisin diğer kanadını teşkil eden Milli Güvenlik Konseyinde de görüşülerek 18 Kasım 1982 tarihinde 2709 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir. Anayasa Resmi gazetede yayınlanmadan Devlet Başkanı sıfatıyla Kenan Evren tarafından kamuoyuna tanıtılmıştır¹⁴⁶. Ayrıca bu konuşmaların ve tanıtımların hiçbir surette eleştirilmesine yazılı veya sözlü herhangi bir beyanda bulunulmasına da müsaade edilmemiş, yani yasaklanmıştır¹⁴⁷. Devlet Başkanı sıfatıyla yaptığı mitinglerde Kenan Evren, Anayasanın kabul edilmesi konusunda ısrarlarını sürdürmüştür. Bu konuşmalarda Anayasa konusunda “hayır” kulislere yapanları “teröristlikle ve dış güçlerin oyuncağı olmakla” suçlamıştır¹⁴⁸. TBMM’nin kapatıldığı, siyasi partilerin yasaklandığı, sendika ve derneklerin faaliyetlerine son verildiği birçok gazetecinin yargılanarak yüzbinlerce insan hakkında gözaltı ve yargılamaların devam ettiği bir dönemde bireysel olarak anayasa taslağına hayır demek kolay değildir. Bütün imkânlar Anayasayı hazırlayan ve savunanların lehine işlemeye başlamıştır. Bu kapsamda Kenan Evren sadece devlet kurumlarını değil, medyanın büyük bölümünü, Türk Sanayici ve İşadamları Derneğini ve çeşitli sermaye örgütlerinin de desteğini arkasına almıştır.

Bu süreçte, “hayır” o kadar istenmeyen bir kelime olmuştur ki, “hayırda hayır vardır” sloganından korkulmuş ve bu sloganın önüne geçilmesi amacıyla halkoylamasındaki oy pusularına hayır ve evet yerine “kabul ve ret” yazılmış ve ret için mavi oy pusulası, kabul için ise beyaz oy pusulası tercih edilmiştir.

¹⁴⁵ *Resmi Gazete*, 5 Ağustos 1982, Sayı,17773, s.1

¹⁴⁶ Milli Güvenlik Konseyi 71 Numaralı kararının başlangıç kısmı aynen şöyledir; “Danışma Meclisince hazırlanan yeni Anayasa Tasarısı; Danışma Meclisi Genel Kurulunda görüşülmeye başlandığı 4 Ağustos 1982 tarihinden bu yana, Ülkemizin ve Milletimizin güven, huzur ve refah içinde yücelmesine imkan verecek şekilde geliştirilip, mükemmelleştirilmesi maksadı ile vatandaşlarımız, basın, yüksek yargı organları ile üniversiteler, sendikalar, bunların üst kuruluşları ve dernekler tarafından çok geniş ölçüde serbest ve demokratik biçimde eleştirilmiştir. Bu kurum ve kuruluşlar tarafından belirtilen görüş ve öneriler ile yapılan eleştiriler Millî Güvenlik Konseyince sürekli olarak izlenmiş ve kendi çalışmalarında göz önünde bulundurulmuştur. 2. — Yeni Anayasa metni; Danışma Meclisinden sonra. Millî Güvenlik Konseyinde kesin şeklini alarak Resmî Gazetede yayımlandığından, bundan sonra Anayasanın Yüce Milletimize devlet adına resmen tanıtılması görevi, 24 Ekim 1982 ile 5 Kasım 1982 tarihleri arasında Radyo - Televizyonda ve bazı illerimizi ziyaretleri sırasında Devlet Başkanının yapacağı konuşmalarla yerine getirilecektir”. Geniş Bilgi için bkz., *Resmi Gazete*, “Yürütme ve İdare Bölümü, Milli Güvenlik Konseyi Kararı” 21 Ekim 1982, S.17845, s.1

¹⁴⁷ *Resmi Gazete*, S.17845, s.2.

¹⁴⁸ 30 Ağustos 1982 tarihli Cumhuriyet gazetesinin manşetinde Evrenin Afyon mitinginde yaptığı konuşma yer alarak şu ifadelerle çıkmıştır, “Evren: Dış güçlerle işbirliği yapanlar Anayasaya “Hayır” kampanyası açtı” bkz. *Cumhuriyet Gazetesi*, 30.08.1982, s.1

3.2. 1982 Anayasasının Kabulü ve Yürürlüğe Girmesi

Nihayet Anayasa için halkoylaması 7 Kasım 1982'de yapılmıştır. Fakat burada esas sorun seçmenlerin tercihlerini kullanacakları zarfların şeffaf olması olmuştur. Çünkü şeffaf zarfların içine konulacak ret yazılı mavi oy pusulası fark edilebilecek nitelikte olmasından halkoylamasının güvenilirliğine gölge düşürmüştür. Bu şartlarda yapılan halk oylamasında oylamaya katılanların % 91,4 kabul yönünde oy kullanmış, ret oyu sadece % 8,6 da kalabilmiştir. Ülke çapında halkoylamasına katılım da %91,3 gibi rekor bir düzeyde gerçekleşmiştir¹⁴⁹. Böylece yeni anayasa kabul edilirken Kenan Evren'in yedi yıl sürecek olan Cumhurbaşkanlığı da kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

Anayasa teklifinin halkoyuna sunulması esnasında en fazla evet oyunu veren il %97,1 ile Kars olmuş onu , % 96,4 ile Ağrı, %95,9 ile Bilecik, % 94,9 ile Tokat %94,3 ile Erzurum, %94,6 ile Samsun izlemiştir. Diğer yandan Anayasa referandumuna en fazla hayır oyu %23,5 ile Bingöl'den çıkmıştır. Bingöl'ü, Diyarbakır, Tunceli, Hakkâri, Muş ve Elazığ takip etmiştir¹⁵⁰.

Genel manada referandum sonuçları değerlendirildiğinde 1980 Askeri darbesinden sonra böyle bir sonucun çıkmış olması şaşırtıcı olmamıştır. Askeri darbe sonrasında 600 bin kişi hakkında soruşturma açılmış yaklaşık 200 bin kişi hapse atılmış, idamlar olmuş fakat bunlar belirli kesimlerle sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla halk bu rakamları çok sonraları kısmen de olsa, demokratik ortama geçildikten sonra öğrenebilmiştir. Halk 1980'in rakamlarını kısmen de olsa öğrendiğinde de çoğu veri rakamlardan ibaret bir hal almıştır. Dolayısıyla halkın genel yaşamını etkilemekten uzak olmasından dolayı halk rakamları sadece istatistiki veri olarak ele alıp değerlendirmiştir. Diğer yandan 1980 öncesi anarşi ve terör olayları medyanın, dolayısıyla kamuoyunun yakın takibindedir ve gelişmeler an be an halka duyurulmuştur. Yaşanan ölüm hadiseleri ve huzursuzluk halkın tepkisine neden olmuş ve halk yapılan askeri darbeyi, demokrasinin rafa kaldırılması olarak görmemiş bilakis huzur ve güven ortamının yeniden tesisi olarak değerlendirmiştir. Diğer bir neden de anayasa taslağını hazırlayıp halkoyuna sunan iradenin elinde halkı etkileyebilecek her türden propaganda aracının olmasıdır. Hatta hayır kelimesi bile yasaklanma durumuna gelmiş, onun yerine kabul ya da ret ifadeleri halk arasında yerini almıştır. Bir diğer görüş de referanduma evet diyerek askerin bir an evvel siyasal yaşamdan elini çekmesini istemesi olarak değerlendirilebilir. Bütün bu etkenler göz önüne alındığında, halkın yüksek bir oy oranıyla Anayasa referandumuna evet demesi şaşırtıcı görülmemelidir. Çünkü Anayasa

¹⁴⁹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39450106>, (Erişim Tarihi 15.10.2019) Ayrıca bu oranlar için bkz., Yılmaz, 2012: 182

¹⁵⁰ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39450106>. (Erişim Tarihi 15.10.2019)

referandumunda evet demesine rağmen Kasım 1983 yılındaki seçimlerde askeri kanadın destek verdiği ve Sunalp'ın kurduğu partiye oyunu vermeyerek üç yıllık askeri yönetime olan tepkisini de sessizce ifade etmek durumunda kalmıştır.

3.3. 1982 Anayasasına Göre Yürütme Organı

1982 anayasasında yürütme 101.madde ve 137.madde arasında düzenlenmiştir. 1961 anayasası ile kıyası bağlamında yürütme 1982 anayasasında hem görev hem yetki olarak addedilmiştir. Bir diğer yenilik ise Danıştay'ın kurulmasıdır. 1924 anayasasında yürütmeyi denetleyen faaliyetlerini inceleyen yetkili organ meclis iken idarenin işlemlerini incelemek üzere 1982 anayasası ile birlikte Danıştay kurulmuştur.

3.3.1. Cumhurbaşkanının Seçimi ve Cumhurbaşkanına Tanınan Yetkiler

Yukarıda verilen bilgiler ışığında devletin başı olarak tanımlanan ve yürütmenin sorumsuz kanadını oluşturan Cumhurbaşkanlığını düzenleyen kurallar genel olarak 1924,1961 ve 1982 Anayasalarında aynıdır. 1961 Anayasası Cumhurbaşkanlığının olabildiğince tarafsız olmasına ve hükümeti değil devleti temsil etmesine imkân tanımıştır. 1982 Anayasası da bu özelliği korumakla birlikte Cumhurbaşkanının tek başına kullanabileceği yetkileri artırmıştır. Sonraki süreçte parlamenter demokrasi içerisinde bu durum daima tartışılmıştır. Tartışmanın ana noktası Cumhurbaşkanına tanınan yetkilerden değil, icraatlarındaki sorumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Yani hem geniş yetkilerle donatılırken hem de hiçbir kuruma hesap verme durumu söz konusu olmamıştır. İşte tamda bu durum tartışmaların odağını oluşturmuştur.

1982 Anayasasınca Cumhurbaşkanının TBMM tarafından seçilmesi öngörülmüştür. 1924 Anayasasından farklı olarak, 1982 Anayasasında sadece TBMM üyeleri arasından değil şartları yerine getiren meclis dışından bir adayın da Cumhurbaşkanı seçilmesinin yolu açılmıştır. Yine 1924 Anayasasından farklı olarak Cumhurbaşkanının görev süresi aynen 1961 anayasasında olduğu gibi yedi yıl olarak belirlenmiştir. Oysa 1924 Anayasasında bu durum bir seçim dönemi ile yani beş yıl ile sınırlandırılmıştır. Yine 1982 Anayasasına göre bir kişinin iki kez Cumhurbaşkanlığı yapabilmesini yasaklamıştır. Fakat burada hemen şunu ifade etmemiz gerekir ki 21 Ekim 2007'de yapılan anayasa referandumu ile hem görev süresi beş yıla indirilmiş hem de aynı şahsın ikinci kez seçilmesinin yolu açılmıştır.

Yine 1924 Anayasasına göre bir şahsın Cumhurbaşkanı seçilebilmesi için meclis üyesi olması yeterli sayılmışken, 1982 Anayasasına göre şahsın kırk yaşını doldurmuş olması ve yükseköğrenim yapması koşulu aranmıştır. 1982 Anayasasına göre meclis dışından bir kişinin Cumhurbaşkanı seçilmesi için aranan koşullar ile milletvekili seçilmesi koşullarına sahip

olması ve meclis üye tam sayısının en az beşte birinin yazılı olarak adaylığının önerilmesi veya yüz bin ve üzeri vatandaş tarafından aday gösterilmesi zorunluluğu getirilmiştir.

1924 Anayasasına göre bir adayın Cumhurbaşkanı seçilebilmesi için salt çoğunluk yeterli olurken 1982 Anayasasına göre ilk iki turda meclis çoğunluğunun üçte ikisi aranmıştır. Böylece devletin başı olarak görülen Cumhurbaşkanlığı makamına gelecek kişinin meclis çoğunluğunun konsensüsü ile seçilmesi ilkesi benimsenmiştir. Bu durum olası devlet problemlerinde Cumhurbaşkanlığı makamının uzlaştırıcı olması vasfının da önünü açmıştır.

1982 Anayasası hazırlanırken Danışma Meclisi konuyu detaylı açıklamak için Cumhurbaşkanına tanıtın yetkileri sayma yöntemi ile belirtmiştir. Fakat taslak Milli Güvenlik Konseyinde görüşülürken bu durum değiştirilmiş ve 105/1. maddeyi şu şekilde kabul etmiştir;

“Cumhurbaşkanı, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır, bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur”¹⁵¹.

Böylece bu hükümle birlikte Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili işlemlerden dolayı siyasal sorumluluğu olmadığı gibi ceza sorumluluğu da yüklememiştir. Cumhurbaşkanının sadece vatana ihanetten dolayı sorumluluğu ve cezai işlemi olduğu vurgulanmıştır.

Bu madde ile ilgili bir değerlendirme yapmak gerekirse geniş yetkiler tanınmış bir Cumhurbaşkanına hesap sorulamaması ve cezai sorumsuzluğun olması demokratik teamüllerle çelişmektedir. Fakat burada kanun koyucu bizzat kanunu uygulayacak kişi veya kurum olunca sorun görülmemiş sonraki dönemler özellikle sivil Cumhurbaşkanının seçilmesinden sonra Cumhurbaşkanına tanınan bu yetkiler tartışılmıştır. Diğer yandan maddenin muğlak yani anlaşılmaktan uzak oluşu da ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa Anayasa hükümleri açık ve net toplumun bütün katmanları tarafından da okunduğunda anlaşılabilir açıklıkta olması beklenir. Diğer yandan vatana ihanet kavramı bir ceza hukuku kavramı olmaktan ziyade siyasal bir kavramdır. Cumhurbaşkanının vatana ihanetle suçlanabilmesi için de ancak meclis üye tam sayısının içte biri oranında bir öneri ile ve üye tam sayısının dörtte üçünün vereceği kararla olabileceği Madde 105'te düzenlenmiştir¹⁵². Şayet bu gerçekleşirse Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla

¹⁵¹ Yılmaz, 2012: 200.

¹⁵² “Kanun Türkiye Cumhuriyeti Anayasası” *Resmî Gazete* 20 Ekim 1982 Sayı :17844

B. Sorumluluk ve sorumsuzluk hali MADDE 105. — Cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek basına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur. Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz. Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır.

Cumhurbaşkanını yargılamaya başlayabilmesi madde 148’de düzenlenerek kabul edilmiştir¹⁵³. Dönemin koşulları ve siyasal yapısı göz önüne alındığında oy çoğunluğuyla seçilmiş bir Cumhurbaşkanının bu şekilde yargılanması neredeyse imkânsız hale getirilmiştir.

Diğer yandan yasa koyucu böylesi bir durumla karşılaşılması durumunda Cumhurbaşkanının geçici veya sürekli görevden ayrılabilmesi koşulunu getirmiştir. Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili olmayıp kişisel suçlarına gelince, Cumhurbaşkanı görevi olamayan suçlardan herkes gibi sorumlu tutulmuştur.

3.3.2. 1982 Anayasası’nda Bakanlar Kuruluna Tanınan Yetkiler

Bakanlar Kurulunun oluşumu açısından 1982 anayasasının 1924 ve 1961 Anayasalarından temelde farkı yoktur. Anayasaya göre Bakanlar Kurulu Başbakan ve bakanlardan oluşur. Başbakan Cumhurbaşkanınca, bakanlar da Başbakanlar tarafından seçilir ve Cumhurbaşkanının onayı ile görevlerine başlarlar. 1982 Anayasası’na göre Başbakanın milletvekili olması zorunludur. Fakat bakanlarda bu zorunluluk aranmaz. Milletvekili olma vasfını taşıyan her bir fert Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile bakan olarak atanabilir. Dışarıdan bakan olarak atanabilme özelliği ilk defa 1961 Anayasasında yer almıştır. 1982 Anayasası hazırlanırken Anayasa komisyonu dışardan da Başbakan atanabilmesinin yolunu açmışken bu görüş Danışma Meclisi tarafından benimsenmemiştir¹⁵⁴.

1982 Anayasasında Cumhurbaşkanı meclisten istediği kişiyi Başbakan olarak atayamamaktadır. Başbakan olarak görevlendirilecek kişinin meclisten güvenoyu alabilmesi gerekir. Parlamenter sistemin bir gereği olarak Cumhurbaşkanı meclisten güvenoyu alabilecek bir partinin genel başkanını Başbakan olarak atayabilmelidir. Fakat istisnai durumlarda azınlık hükümeti de kurulabilir. Yine bu sistemin bir gereği olarak Başbakan meclisten güvenoyu alabilecek kişileri bakan olarak önerir. Burada Cumhuriyetin kuruluş felsefesi olan “Egemenlik kayıtsız şartsız Milletindir”¹⁵⁵ ilkesi önem kazanmış ve meclis onay makamı olarak yetkilendirilmiştir. Meclisin güvenoyu vermediği hiçbir Başbakan ya da bakan görevini

¹⁵³ “Kanun Türkiye Cumhuriyeti Anayasası” *Resmî Gazete* 20 Ekim 1982 Sayı : 17844

Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini. Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcısı vekilini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.

¹⁵⁴ Yılmaz, 2012: 202.

¹⁵⁵ “Kanun Türkiye Cumhuriyeti Anayasası” *Resmî Gazete* 20 Ekim 1982 Sayı :17844

Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmağa yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun, bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı; Yasama Bölümü Sayfa: 1 Resmî Gazete Kodu : 201082 Resmi Gazete Fihristi 64. Sayfadadır. Sayfa :2 *Resmî Gazete* 20 Ekim 1082 Sayı :17844 Kuvvetler ayrımının, Devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli Devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medenî bir işbölümü ve işbirliği olduğu ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu;

devam ettirmez. Bu açıdan yasamanın eli güçlendirilmiştir. Uygulamada ise bazen başbakanın sunduğu kabine üyelerinden bazıları Cumhurbaşkanı tarafından da veto edilebilmiştir. Böylesi durumlarda Başbakan listesinde değişiklik yapmak durumunda kalmıştır.

Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen kişi en kısa zamanda bakanları belirleyerek Cumhurbaşkanı'na onay için sunmalıdır. Bu konuda anayasada herhangi bir süre bulunmamasıyla birlikte teamül gereği kırk beş gün içinde bu hadisenin tamamlanması gerekmektedir. Eğer hükümetin kurulamama durumu devam ederse Cumhurbaşkanı kendisine tanınan yetkiyle birlikte seçimlerin yenilenmesini talep edebilmektedir¹⁵⁶. Cumhurbaşkanı'nın onayını alan kabine üyeleri meclis tarafından da onaylanmalıdır. Yalnız burada Bakanlar Kurulunun göreve başlaması için meclis onayı şartı getirilmemiş, Cumhurbaşkanı'nın onayından sonra Bakanlar Kurulunun göreve başlaması uygun görülmüştür. Meclisten güvenoyu almış olan Bakanlar Kurulu görevine başlar ve parlamenter sistemin bir gereği olarak Cumhurbaşkanı'nın istemediği şahsı görevden alabilmesine imkân yoktur. Bakanlar Kurulu meclisten güvenoyu aldıktan sonra çıkan anlaşmazlıkların çözümünde Bakanlar Kurulu ile meclis yetkilidir. Bu durum anayasa ile güvence altına alınmıştır. Şöyle ki; meclis Bakanlar Kurulunu güvensizlik oyu vererek düşürebilir veya belli koşullar altında, Cumhurbaşkanı meclis seçimlerin yenilenebilmesini isteyebilir. Böylece pratikte çoğu zaman uygulanmasa bile yasama ile yürütme arasında bir denge oluşturulmuştur. Anayasa hazırlanırken Anayasa Komisyonu'nun, Cumhurbaşkanı tarafından Başbakanın görevden alınabileceğine yönelik teklifini danışma meclisi benimsemiştir. Buna karşın Başbakanın önerisi üzerine bakanların Cumhurbaşkanı tarafından görevden alınabilmesi anayasada yer almamıştır¹⁵⁷. Bu durumda yine anayasada yer almayan pratik bir yola başvurulmuş, Başbakan bakanları görevlendirmeden önce bakan olarak önereceği kişilerden istifa dilekçesi almak yoluyla icraatlarını beğenmediği bakanları bu yolla değiştirme şansına sahip olmuştur.

1982 Anayasası sadece Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini artırmakla kalmayıp Başbakanın yetkilerini de artırmış, güçlü bir icracı Başbakanlık tesis etmiştir. Anayasanın getirdiği düzenlemeye göre bakanlar icraatlarından Başbakana karşı sorumludur. Bu bağlamda yalnızca meclise karşı sorumlulukları olmayıp Başbakana da karşı sorumludurlar. Ayrıca bakanlar

¹⁵⁶ “Kanun Türkiye Cumhuriyeti Anayasası” *Resmî Gazete* 20 Ekim 1982 Sayı: 17844 Bakanlar Kurulunun, 110 uncu maddede belirtilen güvenoyunu alamaması ve 99 uncu veya 111 inci maddeler uyarınca güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde; kırkbeş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulmadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.116

¹⁵⁷ “Kanun Türkiye Cumhuriyeti Anayasası” *Resmî Gazete* 20 Ekim 1982 Sayı : 17844 Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanı'nca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı'nca görevlerine son verilir.109/3

Başbakanın talep ve önerisi ile Cumhurbaşkanı tarafından görevden de alınabilme şartını getirmiştir. (Madde 109/3)

Bakanlar Kuruluna Başbakan başkanlık eder. Gerekli hallerde Cumhurbaşkanı da Bakanlar Kuruluna başkanlık edebilir. Anayasa olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilanı ile kanun hükmünde kararname çıkarılmasına ilişkin Bakanlar Kurulu toplantılarına Cumhurbaşkanının başkanlık edeceğini belirtmiştir.

Bakanlar Kurulu kararları oy birliği ile alınma zorunluluğu vardır. Oy çokluğu ile karar alınmaz. Başbakan kararda ısrarlı ise azınlıkta kalan bakan çekilmek durumundadır. Bunun için alınan kararların elden imza yolu ile karar alınması zorunludur. Bakanlar kurulunun çalışması bir iç tüzük ile belirlenmemiş, geleneklere göre yürütülmüştür. Parlamenter sisteme göre Bakanların hem siyasi hem de şahsi sorumlulukları bulunmaktadır. Böyle bir durumda Bakanlar Kurulu ya da bakan görevinden ayrılmak durumundadır. Diğer yandan siyasal sorumluluk meclise karşıdır. Bakanlar Kurulu hükümetin genel siyasetinin yürütülmesinden birlikte sorumludurlar (madde 112/1)¹⁵⁸.

3.4. 2007 Anayasa Referandumu İle Cumhurbaşkanlığı Seçim Sisteminin Değiştirilmesi

1982 Anayasası günümüze değin bir dizi değişikliğe uğramış ve hazırlandığı özelliklerinden çok farklı bir karaktere bürünmüştür. Zaman içinde yapılan değişikliklerle yapıp kabul edildiği ve yasalastığı 1982 yılına göre çok farklılıklar göstermiştir. Şüphesiz bu değişikliklerin en önemlisi 2007 yılında halk oylamasıyla yapılan ve Cumhurbaşkanının seçilmesini düzenleyen değişikliktir. Bu açıdan bakıldığında 1982 Anayasasının kurduğu hükümet sistemi 2007 öncesi ve sonrası diye ikiye ayrılmaktadır¹⁵⁹. Çünkü 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan halk oylamasıyla Cumhurbaşkanı yani devletin ve yürütmenin başı olan makamın görevlendirilme usulü değiştirilmiştir. 2007 değişikliklerinden sonra cumhurbaşkanının meşruiyeti halktan alması ve halk tarafından seçilmesi sebebiyle fiili olarak yarı başkanlık sistemine geçilmiştir. Başlangıcından 2007 tarihine kadar Cumhurbaşkanı Meclis içinden veya dışından ama mutlaka meclis tarafından seçilirken bu tarihte kabul edilmiş olan referandum ile halk tarafından seçilmesi usulü benimsenmiştir¹⁶⁰. Fakat bu değişikliğe rağmen ilk uygulama 2007’de değil 2014’de 12. Cumhurbaşkanının seçilmesi esnasında gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla hükümet sisteminin niteliğini 12.

¹⁵⁸ “Kanun Türkiye Cumhuriyeti Anayasası” *Resmî Gazete* 20 Ekim 1982 Sayı: 17844 Başbakan, Bakanlar Kurulunun Başkanı olarak, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini özetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

¹⁵⁹ Gözler, 2019: 307.

¹⁶⁰ Esasından bu tarihten sonra da sistem fiili olarak değişmiştir ve eski saf parlamenter sistem görünümünü kaybetmiştir. Bkz. Gönenç ve Koca. (2019):56.

Cumhurbaşkanının göreve başlama tarihi olan 28 ağustos 2014 öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Anayasa hukukçuları tarafından ifade edildiği üzere 28 Ağustos 2014 öncesi Türkiye'deki hükümet sistemi tartışmasız saf bir parlamenter hükümet sistemidir. Çünkü 1982 Anayasasının kurduğu yürütme sisteminde parlamentarizmin bütün özelliklerini bulmak mümkündür. Bu denemde yürütme organı bir tarafta Cumhurbaşkanı diğer tarafta Bakanlar Kurulu ile ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanı yasama organı karşısında sorumsuzken bütün sorumluluk bakanlar kuruluna bırakılmıştır¹⁶¹. Bakanlar kurulunun şüphesiz en etkin kurumu Başbakanlık olarak dizayn edilmiştir. Çünkü Başbakan Bakanlar Kurulunun başı olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu duruma göre hükümetinde başını teşkil etmiştir¹⁶².

Diğer yandan Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulü benimsenmemiş, Cumhurbaşkanının meclis tarafından meclisin içinden ya da dışından Cumhurbaşkanlığı seçilme yeterliliğine sahip şahıslar arasından seçilmiştir. Başbakan da Cumhurbaşkanı tarafından meclisteki üyeler arasından atanmaktadır. Bakanlar Kurulu ise Başbakanın önerisi ile yine Cumhurbaşkanı tarafından atanabilmektedir. Bu cümleden hareketle seçimlerde halk Başbakan ve bakanları seçmeyip doğrudan milletvekillerini seçmektedir. Bu yönü ile seçimlerin adlandırılması da milletvekili seçimleri olmuştur. Bununla birlikte seçimlerin sonuçlandığı tarihte büyük olasılıkla kimin Başbakan olacağı da bellidir. Bütün bu özellikleri göz önüne alındığında seçimler aslında yasama organının seçimi için yapılırken, yasama organı da içinden yürütme organını seçebilmektedir¹⁶³.

Cumhurbaşkanı 2007 referandumundan önce ve sonra da herhangi siyasi bir sorumluluk üstlenmemiştir. Aslında bu durumun en önemli nedeni 2007 yılında çıkan Cumhurbaşkanı seçilmesi ile ilgili krizin biran önce atlatılması gerektiği ile ilintilidir. Zira 2007 yılında çıkan krizle Cumhurbaşkanı 367 engeline takılmış ve Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir uygulama ile Anayasa Mahkemesi 367 milletvekili olmadan Cumhurbaşkanı seçilemeyeceği gibi oldukça basit ve mesnetsiz bir uygulamayı hayata geçirmiştir. Oysa bundan önceki Cumhurbaşkanı seçimlerine bakıldığında ilk turlarda 367 aranırken sonraki turlarda meclis yeter sayısının çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilebilmiştir¹⁶⁴. Dolayısıyla bu durum mevcut Cumhurbaşkanı ve onun şahsında Ak Parti için bir mağduriyet yaratmıştır.

2014 tarihinden önce de sonra da Cumhurbaşkanı TBMM karşısında siyasi bir sorumluluk üstlenmemiştir. Buna karşın Başbakan ve Bakanlar Kurulu TBMM karşısında

¹⁶¹ Keser, 2011:29.

¹⁶² G ö z l e r , 2015:287.

¹⁶³ G ö z l e r , 2015:288.

¹⁶⁴ Bu durumun en önemli örnekleri arasında 8. Cumhurbaşkanlığı ve 9. Cumhurbaşkanlığında mecliste yaşanan gelişmeler örnek verilebilir. Hem Özal hem de Demirel 367 şartı aranmaksızın seçilmişlerdir.

hem bütün olarak hem de bireysel olarak sorumluluk yüklenmiştir. Yine referandumla kabul edilen anayasa taslağından öncede sonrada Bakanlar Kurulu hem yürütmede hem de yasama da görev alabilmektedir. Yani bir bakan, bakan olarak yürütmede görev alırken milletvekili sıfatıyla da yasama görevini yerine getirebilmektedir. Bakanlar meclisin çalışmalarına katılabilir, söz alabilir ve ilgili konularda görüşlerini ifade edebilir.

Yukarıda sıralamaya çalıştığımız özellikleriyle 1982 Anayasası 21 Ekim 2007 halkoylamasının uygulandığı 2014 yılından önce parlamenter sistemin özelliklerini korumaktadır. Başlangıçta Cumhurbaşkanına verilen yetkilerin güçlü olması parlamenter sistem açısından bir sorun yaratmamıştır. Bunun belki de en önemli nedeni Cumhurbaşkanının da yasama organı meclis tarafından seçilmesi olmasındandır. Oysa 2014 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmiş olması Cumhurbaşkanını yürütmenin ana unsurlarından birisi haline getirmiş, Başbakanlık ve Bakanlar Kurulunun üzerine taşımıştır. Nihayet 2014 yılında halk tarafından seçilmiş olan Cumhurbaşkanı Erdoğan da bu durumu bütün konuşmalarında belirterek kendisine “Anayasal olarak tanınmış bütün yetkileri kullanacağını ve eski Cumhurbaşkanları gibi olmayacağını” belirtmiştir¹⁶⁵.

Bütün bu bilgilerden sonra Gözler 1924 Anayasası ile 1982 Anayasasını kıyasladığı yazısında “Türkiye’de 1876 (1909 değişiklikleri dâhil) 1961 ve 1982 Anayasalarının kurduğu hükümet sistemi, saf parlamenter hükümet sistemi olarak nitelendirir. Yukarıda açıklandığı üzere 1921 Anayasası meclis hükümet sistemini kurmuştur. Yine açıklandığı üzere 1924 Anayasası kendisine kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı sistemi denen bir melez hükümet sistemi kurmuştur ki bu meclis hükümet sistemi ile parlamenter hükümet sisteminin bir karması niteliğindedir. Ancak sistem esas itibarıyla bir parlamenter hükümet sistemi olarak çalışmaktaydı”¹⁶⁶ diyerek izah etmektedir. Bizim de kanaatimiz o yöndedir ki her ne kadar uygulamasında bazı sorunlar yaşansa da 1982 Anayasası genelde 2007 ve uygulama olarak ta 2014 tarihine kadar parlamenter sistemin özelliklerini taşımaktadır.

3.5. Demokratik Devletlerde Yürütmenin Tanımı, Organları Ve Türkiye’de Başkanlık Tartışmaları

Devlet organları organik kritere göre tanımlanıp birbirinden ayrılmaktadır. Yürütme fonksiyonu, yürütme organından çıkan işlemlerden oluşur. Yürütme organı tarafından yapılan her bir işlem yürütme işlemidir. Türkiye’de yürütme organları, Cumhurbaşkanlığı Başbakanlık ve Bakanlar Kurulundan oluşmuştur. Bu makamların yapmış olduğu idari işler yürütmenin tanım alanına girmektedir.

¹⁶⁵ “Yetkimi Kullanmasını İyi Bilirim”, *Yeni Şafak Gazetesi* 22.06.2015

¹⁶⁶ Gözler, 2015:289

Yasama organı bir alanı doğrudan doğruya düzenleyebilir. O alanın anayasa ile düzenleniyor olmasına gerek yoktur. Yasama organının anayasaya dayanma zorunluluğu yoktur. Yasama organının tek sorumluluğu yaptığı yasal düzenlemelerin anayasaya aykırı hükümler taşımasıdır. Buna karşın yürütme organı yasama organı tarafından düzenleme yapılmamış bir alanda iş yapamaz. Yani kanun olmayan yerde yürütme de yoktur¹⁶⁷. Bu bakımdan ele alındığında yürütme organı yasamaya bağımlıdır. Yani yasama organın oluşturduğu hukuki kuralları fiili olarak uygulamak yürütme organın görev ve sorumluluğundadır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla yürütme organı kanuna dayanmadan tüzük yönetmelik ya da başka bir adla düzenleyici işlem yapması mümkün değildir. Daha önce kanunla düzenlenmemiş bir alanda yürütme organı düzenleyici bir iş yapma olasılığı yoktur. Bu durum 1982 anayasasının 8. maddesinde “yürütme yetkisi ve görevi Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir denilerek açıklanmıştır¹⁶⁸.

Bütün bu açıklamalar ışığında yürütme işlemini kısaca şu şekilde tanımlamak mümkündür; “yürütme işlemi, yürütme organı tarafından yapılan her işlemdir”.

3.5.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Giden Süreçte Yaşanan Siyasi Olaylar

Siyasi düşünceler tarihi açısından yürütmenin fonksiyonları değişerek ve gelişerek devam etmektedir. Geçmişte “en iyi hükümet en az hükümet eden olduğu” inancı, bugün en iyi hükümet hızlı ve kuvvetli hükümet olduğu inancı yaygınlaşmaktadır¹⁶⁹. Yürütme organının sınırlandırılması düşüncesi Orta Çağın sonlarında Avrupa’da Mutlak krallıklara karşı gelişen bir anlayıştır. O dönemde bu anlayışı haklı kılan birçok neden bulunmaktadır. Her şeyden önce yönetimi ele geçiren kitlelerin “Devlet Benim”¹⁷⁰ düşüncesiyle hareket etmeleri kralların ve mutlak idarecilerin baskı ve zulümleri bu düşünceye karşı toplumsal bir reaksiyon meydana getirmiştir. Nihayet Fransız İhtilali sonrası meydana gelen düşünsel devrimle, liberal düşünceler çok geniş kitlelerce benimsenmiş ve mutlak iktidarın yerini bireyi merkeze alan bir anlayış hâkim olmaya başlamıştır. Bu düşünce yaklaşık yüzyıl egemenliğini sürdürmüş, fakat 1929 yılında başlayan ve bütün dünyayı kasıp kavuran ekonomik kriz yeniden yürütmenin güçlü olması ve daha çabuk kararlar alabilmesi fikrini güçlü kılmıştır.

¹⁶⁷ Güneş, 1965: 14.

¹⁶⁸ Yukarıda izah etmeye çalıştığımız husus anayasa ile belirlenmiştir fakat idarenin yani yürütme organının asli düzenleme yetkisine sahip olmamasının iki tane istisnai durumu vardır. Bunlardan birincisi; olağanüstü hal ve sıkıyönetim dönemlerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnameler, ikincisi de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği hakkında çıkarılacak kanun hükmünde kararnamelerdir. Gözler, 2019: 307.

¹⁶⁹ En iyi hükümet en az hükümet edendir ifadeleri Jefferson’a aittir. Daha geniş bilgi için bkz., Yanık, 2013: 103.

¹⁷⁰ Devlet benim (l'État c'est moi) XIV LOUIS tarafından deklare edilen söz bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/XIV._Louis (Erişim Tarihi:13.05.2020)

Bütün bu gelişme ve açıklamalardan anladığımız kadarıyla 1930'lu yıllarda “Yürütme organının” güçlendirilmesi diğer bir deyimle “devletçilik”, bir doktrin gereği değil, dönemin şartlarınca gerçekçi bir yaklaşım sonucu ortaya çıkmıştır¹⁷¹.

Yürütmenin diğer anayasal kurumlardan daha üstün duruma gelmesi farklı ülkelerde farklı tarihlerde olmuştur. Örneğin ABD’ de Roosevelt’in Başkan seçilmesi ve İngiltere’de 1940’larda Churchill’in Başbakan seçilmesi yürütmenin parlamento karşısında mutlak üstün duruma gelmesine neden olmuştur. Böylece Yürütme yasamadan elde ettiği yetkilerle eski hantal durumundan kurtulmuş ve yasamaya karşı bir güç haline gelmiştir¹⁷². Günümüz dünyasında da yürütme organının güçlenmesi eğilimi her geçen gün daha da artmaktadır. Özellikle 21. yüzyılda bu durum daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Güçlü yürütme ve istikrarlı bir hükümet anlayışı her geçen gün daha da kabul gören bir anlayış haline gelmektedir.

3.5.2. Türkiye’de Başkanlık Sistemi Tartışmaları

Bütün dünyada özellikle 20. yüzyılın başlarında görülen yürütmeyi güçlü kılma eğilimi ülkemizde de gözlemlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra İnkılapları hayata geçirebilmek amacıyla güçlü bir hükümetin, dolayısıyla güçlü bir yürütmeye ihtiyaç duyulması kaçınılmaz bir sonuç olmuştur. Bu amaçla Atatürk meclis ve hükümet başkanlıklarını üzerine alarak güçlü bir yürütme organı oluşturmuştur¹⁷³. Bu durum Yeni Cumhuriyetin kuruluş yıllarında hem inkılapların toplum tabanına yayılması hem de yeni inkılaplara karşı oluşabilecek tepkileri bastırması açısından önem kazanmıştır.

Atatürk döneminde yürütmenin güçlendirilmesi uygulaması ikinci Cumhurbaşkanı olan İnönü döneminde de devam ettirilmiştir. Koçak’ın deyişiyle Atatürk ve İnönü dönemleri yürütmenin yasama ve yargıya karşı mutlak üstün olduğu yıllardır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biriside dönemin şartları gereğince Türkiye’de henüz çok partili sisteme geçilememiş olması gösterilmiştir¹⁷⁴. Fakat 1946 tarihinde Önce Milli Kalkınma Partisi’nin¹⁷⁵ ardından da Demokrat Parti’nin kurulmasıyla ve iktidara gelmesiyle de yürütme organının diğer organlar karşısında ki üstünlüğü artarak devam etmiştir. 1950-60 döneminde anayasal

¹⁷¹ Koçak, 2007: 151–157.

¹⁷² Aldıkaçtı, 1978:2 40.

¹⁷³ Özellikle 1924 Anayasasının hazırlanması sürecinde zaman zaman başkanlık tartışmaları kamuoyuna yansımıştır. Birinci bölümde ele aldığımız gibi mesela Ziya Gökalp gibi aydınlar güçlü başkanlık sistemini tartışmış ve savunmuştur. Bkz. Erden, 2013:47-71

¹⁷⁴ Koçak, 2007: s.97.

¹⁷⁵ Milli Kalkınma Partisi’nin kurulmasıyla ilgili olarak bkz., Deliorman, 1957.

planda idare parlamenter rejim olmasına karşın güçlü yürütmeden şikâyet edilmeye başlanmış ve nihayet bu duruma tepki olarak 27 Mayıs 1960 askeri darbesi gerçekleştirilmiştir¹⁷⁶.

1961 Anayasası ile başlayan yeni dönemde önceki uygulamalara bir tepki olarak yasama organı güçlendirilmiş, yürütme organı ikinci planda görülerek “görev” kelimesi ile ifade edilmiştir¹⁷⁷. 1961 ve sonraki yıllarda yürütme organının zayıf durumu nedeniyle idarede olumsuzluklar yaşanmaya başlamış, ülke yeniden bunalım ve buhran dönemine girmiştir. Bu şekilde yürütme organının zayıflatılmış olması 1971 yılında sistemin tıkanmasına neden olmuştur. Ancak anayasa da 1971 yılında yapılan değişiklikle yürütme organı bu zayıf durumdan kurtarılarak güçlendirilmek istenmiştir. Fakat bu alanda yapılan değişiklik köklü bir değişiklik olamamıştır. Bu konudaki eleştiriler giderek artmış ve 1961 Anayasası ancak 19 yıl yürürlükte kalabilmiştir. 1961 Anayasasının ülkeye demokratik olarak bol geldiği şeklinde değerlendirme, 12 Eylül 1980 askeri darbesini yapan kadrolar tarafından da kabul görmüştür. 1980 askeri darbesini gerçekleştiren dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren bu durumu izah ederken;

“Türkiye’de kuvvetler ayrılığı kuvvetler çatışmasına dönüşmüştür, bu nedenle tam bir otorite boşluğu vardır ve acilen yeni bir anayasa gereklidir. 1961 Anayasası dediğimiz elbise bize bol geldi. İçinde oynamaya başladık. Bu eksiklikler 12 Mart’ta giderilmeye çalışıldı ama olmadı”¹⁷⁸.

Şüphesiz bu durum hakkında pek çok görüş ortaya atılmıştır. Fakat ülke toplumunun demokratik gelişmişlik düzeyi kuvvetler ayrılığı ilkesinde belirleyici rol oynamıştır. Toplumsal olarak demokratik teamülleri henüz içselleştirememiş olmamız “bol elbise” ile ifade edilmiş ve pek çok hukuki haklar 1980 askeri darbesi ile yürütmeyi güçlendirme bahanesiyle toplumun elinden alınmıştır. Bu durumun en önemli nedeni askeri darbeyi gerçekleştirenlerin yürütme de aktif olarak görev almasıyla yakından alakalı olmalıdır. Yani devleti ve yetkisini ele geçirenler diğer anayasal organlar karşısında kendileri güçlü hissettirme noktasına taşımaya çalışmışlardır. Bu durum ülkemizde demokrasinin ileri gitmesi yerine daha da gerilemesine neden olmuştur. Aslında 1982 Anayasası ile yürütmeye tanınan yetkilerin nasıl ve hangi amaçlarla kullanıldığı da demokrasi açısından önemli olmuştur.

1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanının yetkileri artırılmış, Cumhurbaşkanıya tek başına imza yetkisi verilmiştir. Diğer taraftan Başbakan eşitler arasından birinci konumuna yükseltilerek daha da güçlendirilmiştir. Cumhurbaşkanı ya da Başbakanın başkanlığında kurulan Bakanlar Kurulunun yetkileri arttırılmıştır. Bunun en önemli örneği olağanüstü

¹⁷⁶ Yanık, 2013:117.

¹⁷⁷ Yanık, 2013:118.

¹⁷⁸ Yanık, 2013: 122.

hallerde yürütme organı meclisi aşarak anayasanın doğrudan doğruya verdiği kanun hükmünde kararname yetkisini kullanabilmesidir. 1982 Anayasasının en ilginç yönlerinden birisi de meclise karşı Cumhurbaşkanının yetkilerini artırmaya çalışması olmuştur. Fakat bütün dünyada kabul edilen bir anlayışa göre parlamenter sistemlerde başkanın ya da Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin artırılmasından özenle kaçınılmış ve parlamento etkin konumda tutulmuştur. Oysa 1982 Anayasası Cumhurbaşkanı yetkilerini artırmak suretiyle Cumhurbaşkanı'yı güçlendirmiştir. Bu durumun en önemli nedenin 1980 askeri darbesini yapanların Cumhurbaşkanı olarak bu yetkileri elinde bulundurma isteği olarak görmek mümkündür. Yani rasyonel olarak yetkiler dağıtılmamış aksine bir kurumun yetkileri artırılarak diğer unsurlar üzerinde egemenliği pekiştirilmiştir. Diğer taraftan Cumhurbaşkanlığının yetkileri arttırılarak bu makama herhangi bir mesuliyet yüklenmemiştir. Bu durum Cumhurbaşkanlığı makamına verilen yetkiler ile mesuliyetler arasında bir tezat oluşturmuştur. Yine bu kadar geniş yetkilere sahip bir Cumhurbaşkanı'nın meclis tarafından seçilmesi hukuki olarak tartışma yaratmış ve bu tartışmayı başlatanlar geniş yetkilere sahip cumhurbaşkanlarının dünyanın pek çok ülkesinde halk tarafından seçildiklerini belirtmişlerdir. Bu görüşte olanlara göre güçlü yürütmenin ve güçlü Cumhurbaşkanının zorunlu şartı Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesidir diyerek açıklama getirmeleridir¹⁷⁹.

Cumhurbaşkanının meclis tarafından seçilmesi, Başbakanın halk tarafından seçilen parti genel başkanları olmaları yürütmede iki başlı bir yapıyı oluşturmuştur. Gerçi dönemin şartları gereğince bu durum 1989 yılına kadar sorun yaratmamış gibi görünmüştür. Çünkü darbeyi gerçekleştiren Kenan Evren, yine yapılan halk oylaması ile Cumhurbaşkanı olmuştur. Fakat 1989 yılından sonra meclis tarafından seçilmiş cumhurbaşkanı ile halkın oyları ile seçilen Başkanlar arasında yürütme sorunu ortaya çıkmıştır.¹⁸⁰ Sorun sonraki yıllarda Türk siyasetine damga vuran gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu duruma en önemli örneklerden 8. Cumhurbaşkanı seçilen Turgut Özal ile Başbakan Mesut Yılmaz arasında yaşanan gerilimdir. Bir başka benzer durum da 1993 yılından sonra ortaya çıkmış; 9. Cumhurbaşkanı seçilen Süleyman Demirel ile aynı siyasi gelenekten gelen Başbakan Tansu Çiller arasında yaşanan yetki tartışmasıdır. Fakat bu tartışmaların en önemli nedeni parlamenter sistem olarak tanımlanan 1982 anayasasının yürütmenin başı olarak tanımladığı Cumhurbaşkanı'na geniş yetkiler vermiş olması ve benzeri yetkileri Başbakana da tanımış bulunmasındandır. Bu süreç devlet sisteminin başkanlık sistemine doğru evrilmesi sonucunu doğurmuştur.¹⁸¹

¹⁷⁹ Özbudun, 2014: 319

¹⁸⁰ Özbay, 2016: 27

¹⁸¹ Özbay, 2016: 26

Şüphesiz başkanlık isteyen aydın ve siyasetçilerin en önemli argümanı, başkanlık uygulandığı takdirde mevcut sistemde Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında yaşanan iki başlı yetki tartışmalarının sona erdireceğidir. Böylece güçlü bir yürütme tek elde toplanacak ve icraatlar daha hızlı gerçekleştirilebilecektir. Ayrıca başkanlık uygulanırsa koalisyon dönemleri sona erecek ve tek parti iktidarı ile güçlü bir yürütme yapısı oluşturulabilecektir.¹⁸² Geçmişte yaşanan belli hükümet krizleri bu noktada eleştiri konusu olmuştur.¹⁸³ Özellikle siyasal iktidarsızlık sorunuyla birlikte başlayan meseleleri halledebilmek için parlamenter sistemle idare edilen memleketlerde benzer arayışlar vardır.¹⁸⁴ Yine başkanlık sistemini talep eden kesimlerin düşüncesine göre parlamenter sistemde ve özellikle Türkiye gibi ülkelerde yasama ve yürütme erki aynı iktidar partisinin çatısı altında toplanmıştır Yani yasama ve yürütme ikiliği kalmamış, onun yerine bütün bu yetkiler tek elde toplanmış ve merkezileşmiştir.

Yukarıdaki ifadelerden hareket edersek, aslında başkanlık sistemini destekleyenlerin önemli bir kısmı bir yandan, güçlü yürütmenin olmadığından yakınırken, diğer yandan parlamenter sistemin yasama ve yürütmeyi tek elde toplanması karşısında sessiz kalmışlardır. Yine bunlara göre yasama, yürütme ve yargının oluşturduğu kuvvetler ayrılığı anlamını yitirmiştir. Çünkü seçimi kazanan parti hem yasamaya hem de yürütme erkine sahiptir. Diğer yandan Adalet bakanı ile onun müsteşarının yargının beyni durumunda olan Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun doğal üyesi olmaları yargı erkini de yürütmenin emrine vermiştir. Böylece kuvvetler ayrılığı denilen ve demokratik sistemin olmazsa olmazı kabul edilen sistemi işlemez hale getirilmiştir¹⁸⁵.

Fakat burada hemen şunu ifade etmeliyiz ki hangi rejim sistemi olursa olsun, demokrasi ve sistem sorunu aynı zamanda demokratik kültür sorunudur. Demokratik kültür olgusu gelişmemiş, demokrasinin içselleştirilemediği toplumlarda sistem kalıcı olmadığı gibi anayasal olarak da uygulama alanı bulamamaktadır. Diğer yandan sistem sorunlarının belki de en önemlisi parti içi demokrasi sorunudur. Parti içi demokrasi, partinin işleyişinde lider ve yöneticilerinin seçilmesinde katılımcı bir anlayışı getirirken görüş ve eleştirilere de tahammülü kolaylaştırır. Parti içi demokrasinin tam anlamıyla gerçekleşmesi halindeyse lider egemenliği önlenir, yeni ve belki de genç liderlere zemin hazırlanır. Oysa bu durum Türkiye'de tam tersinedir. Parti liderliğini ele geçiren şahısların kolay kolay parti başkanlıklarını bırakmadıkları aşikârdır. Bu nedenlerle parti içinde kendilerine muhalif olanları pasifize etmek ya da ihraç etmektedirler. İhraç edilenler de muhtemelen yeni siyasi

¹⁸² SETA, 2015: 8

¹⁸³ YILDIZ, 2019:5

¹⁸⁴ Kuzu, 2013:31

¹⁸⁵ Yanık, 2013: 133.

parti kurarak siyasi hayatlarına devam etmek istemektedirler. Böylece ülkemiz siyasi parti mezarlığı haline gelmiştir.

Başkanlık tartışmalarının ülkemizde ki ilk işaretleri, 1980 yılının ilk aylarında dönemin Başbakanı olan Süleyman Demirel tarafından dile getirilmiştir. Demirel'e göre ülkenin 1961 anayasası ile idare edilmeye başlanmasından itibaren kazananı olmayan ülke kayıp yıllar geçirmiştir. Ona göre anayasa istikrarsızlık unsuru olmaktan çıkarılmalıdır¹⁸⁶. Demirel'in bu düşüncesine karşın Azrak, istikrarsızlığın 1961 Anayasasından değil onun kimi siyasi çevrelerce benimsenmek istenmeyişindedir. Azrak'a göre anayasalar zaten siyasal yaşamın istikrar öğeleridir¹⁸⁷.

Bu konuda Demirel'in en büyük destekçilerinden olan gazeteci Nazlı Ilıcak, Demirel'e destek vererek;

“...Bugün Türkiye'nin yeni bir anayasa ve yeni bir seçim sistemi arayışı içinde olduğunu kimse inkâr edemez. Başkanlık sistemi meşruiyetini milli iradeden alan yetkili bir cumhurbaşkanı, bu yönde büyük bir adım olabilir” demiştir¹⁸⁸.

Ilıcak'ın bu fikirlerine gazeteci Akbal “Baş Görev Anayasayı Savunmaktır” başlığıyla cevap vererek herkesin anayasanın amir hükümlerine uyması gerektiğini belirtmiştir. Bu iki görüşten hareketle aslında ülkemizdeki tartışmalar reel bir tartışmanın ötesinde ideolojik tartışmalardır. Aldıkaçtı bu tartışmalara, “ABD'deki başkanlık rejiminin kabulü ile ülkemizde siyasi hayatın istikrara kavuşacağı düşünülmeye başlanmıştır”¹⁸⁹ diyerek katılmıştır. Dönemin Ana muhalefet lideri Ecevit; “Anayasa tartışmaları bize göre yapay bir tartışmadır” açıklamasını yapmıştır. Yine bir diğer konuşmasında başkanlık sisteminin karşısında durarak,

“Başkanlık sistemi, demokrasinin kökleştiği ülkelerde bile ne kadar sakıncalı sonuçlar vermektedir. Demokrasi zaten oturmamış bir Türkiye'de bu sistemin nelere yol açabileceği sanırım kolaylıkla tahmin edilebilir” diyerek başkanlık sisteminin karşısında olduğunu ifade etmektedir¹⁹⁰.

Diğer taraftan 12 Eylül 1980 askeri darbesini gerçekleştiren Evren başlangıçta başkanlık sistemine karşı çıkarken daha sonra yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin tek çıkar yolunun Başkanlık sistemi olduğunu söylemiştir¹⁹¹. Yine bir döneme damgasını vuran ve süper vali olarak isimlendirilen Recep Yazıcıoğlu da,

¹⁸⁶ Yanık, 2013: 138.

¹⁸⁷ Yanık, 2013: 138.

¹⁸⁸ Yanık, 2013: 138.

¹⁸⁹ Yanık, 2013: 139.

¹⁹⁰ Yanık, 2013: 139.

¹⁹¹ Yanık, 2013: 141.

“...tarihten gelen sisteme uygun olarak Başkanlık sistemine geçmek belki daha uygun olacaktır. Osmanlı sistemi, başkanlık sistemine yakın bir modelidir. Cumhuriyet yeni bir sistemi getirdiğini zannetmiştir. Fakat kültürümüz, yapımız ve tarih içinden birikimler dolayısıyla önce Cumhurbaşkanları, daha sonra başbakanlar Atatürk'ten başlayarak fiilen başkanlık yetkilerini kullanmışlardır. Öyleyse bilinmelidir ki halk katılımı, başkanlık sistemi gerekli, ama başkanlık sistemine gersak ülkeyi başkan kurtarır düşüncesi yanlıştır”¹⁹².

Aslında her sistem kontrol-denge mantığına dayanmalıdır. Denge korunamazsa bütün sistemler tıkanır. Önemli olan dengeyi koruyarak ve toplumsal olgularda göz önüne alınarak yeni bir ideal sistemin aranmasıdır veyahut sistemde ki bozukluklar giderilmelidir. Bu bakımdan başkanlık sistemi istismara çok açık olabilmekte güçlü kişilik ve bilge liderlerde fayda verirken, zayıf liderlerde zayıflama meydana getirebilmektedir.

Başkanlık sistemini destekleyenlerin aksine ülkemizin önemli hukukçularından olan Teziç'te Türkiye'nin siyasi sorunlarının çözümünde başkanlık sisteminin değil parlamenter sistemin etkili olacağı, dolayısıyla çözümlerin sistem içinde aranması gerektiğini belirtmiştir¹⁹³.

Aslında hangi sistem olursa olsun onu uygulayacak insan faktörü önemlidir. Sistemler ne kadar güzel ve uygulanabilir olursa olsun onu uygulayacaklar iyi niyetli ve işinin ehli değilse sistemin başarılı olma ihtimali yoktur. Bu hususta Edmund Burke;

“ Sistemlerle kanunlarla çok az iş başarılabilir. Dilediğiniz şekilde hükümet kurunuz. Kurduğunuz sistemin başarılı şekilde uygulanışı uygulayıcıların dürüstlüğüne ve yetkilerini kullanışlarına bağlıdır. Eğer sistem iyi uygulanmazsa devlet, yaşayan, faal, tesirli bir teşkilat olacağı yerde kâğıt üzerinde bir şemadan ibaret kalır” demektedir¹⁹⁴.

Alternatif sistem aranırken pek çok hususa dikkat edilmelidir. Sistemlerin gelişen olaylara uymalarına mani olacak şekilde aşırı sert olmaları, çoğu zaman onları zararlı duruma sokar ve buhran halindeki devletlerin yok olmasına neden olur. Düzen ve formalitelerin zorbalığı her türlü işin sürüncemede kalmasına neden olur¹⁹⁵.

Bütün bu bilgilerden sonra kanaatimizce Türkiye'de yapılan sistem tartışmaları ve yürütmeyi güçlendirmeyi amaçlayan anayasal değişiklikler, sistem kaynaklı tartışmalardan ziyade ideolojik alana kayan tartışmalardır. Olumlu ve olumsuz yönleri tartışılmaksızın ve geniş bir uzlaşma aranmaksızın herkesin kendi inandığı değerler doğrultusunda yapılan

¹⁹² Yanık, 2013: 142

¹⁹³ Teziç 1995: 12

¹⁹⁴ Yanık, 2013: 158.

¹⁹⁵ Okandan, 1936: 8.

tartışmalar haline getirilmiştir. Dolayısıyla bu çerçevede yapılan tartışmalardan sağlıklı neticelerin alınması da imkânsızdır.

3.5.3. 2002-2007 Döneminde AKP İktidarı ve Başkanlık Tartışmaları

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi pek çok siyaset ve devlet adamı güçlü bir yürütme için başkanlık sistemi konusunda görüş bildirmişlerdir. Fakat tartışmalardan anlaşıldığı kadarıyla pek çoğunun referans noktası Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan başkanlık sistemidir. Bu kişilere göre başkanlık sistemi uygulanabilirse yürütmedeki iki başlılık sona erdirilecek ve icraatlar kısa sürede hayata geçirilecektir. Böylece ülke kısa zamanda kalkınacaktır. Buna karşın başkanlık sistemini eleştirenler ve bu sistemin Türkiye'nin bünyesine uygun olmadığını söyleyenlerde azımsanamayacak kadar çoktur. Bunlara göre ise eğer başkanlık sistemi uygulanırsa kuvvetler ayrılığı tehlikeye girecek ve yetkiler tek kişi elinde toplanacaktır. Çünkü bu düşüncüyü sahiplenenlere göre Türkiye'nin demokratik alt yapısı henüz buna uygun değildir.

Yürütmenin güçlendirilmesine yönelik tartışmalar sonraki yıllarda da artarak devam edecektir. 2000'li yıllara gelindiğinde Türk siyasal yaşamında farklı bir gelişme yaşanmıştır. 28 Şubat süreci olarak değerlendirilen ve yakın tarihimize post modern darbe olarak geçen süreç içinde siyasette askerlerin ağırlığı artmıştır¹⁹⁶. 1998 yılında DYP ile koalisyon hükümeti kuran Refah partisi kapatılmıştır¹⁹⁷. Kapatma kararı Anayasa Mahkemesi tarafından 1998/1 karar sayılı ve 16.01.1998 tarihli, kapatma kararı olarak Parti Genel Başkanı Necmettin Erbakan, Şevket Kazan gibi önemli isimlere beş yıl süre ile siyaset yasağı getirilmiştir. Kapatılmanın gerekçesi olarak da Partinin içinde bulunduğu iddia edilen irticai faaliyetler esas unsur gösterilmiştir.¹⁹⁸ Siyasal İslamcı çizgiyi ideoloji olarak benimsemiş Refah partisinin kapatılmasından sonra aynı kadrolar bu defa Fazilet partisini kurmuşlardır¹⁹⁹. Fakat Fazilet Partisi de uzun ömürlü olamamıştır²⁰⁰. Parti 22 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından 1999/2 Esas 2001/2 karar sayılı kararı ile Refah Partisinin kapatılmasında

¹⁹⁶ Mesela dönemin gazetelerinden olan milliyet olayı ve yaşananları en uzun gün olarak nitelemiştir. Geniş bilgi için bkz., "En uzun Gün", *Milliyet Gazetesi*, 28.02.1997

¹⁹⁷ "Refah Kapatıldı, Şeriatın Kestiği Parmak Acımaz", *Sabah Gazetesi*, 17.01.1998

¹⁹⁸ Anayasa Mahkemesinin kararı için bkz., <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/0acac7b9-4875-4c09-a89d-16336ed73728?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>, (Erişim Tarihi 3.01.2020)

¹⁹⁹ "Refahın Yerine Fazilet", *Hürriyet Gazetesi*, 18.12.1997.

²⁰⁰ "3.5 Yıl Sonra Fazilette Kapatıldı, FP'yi de Yedi", *Hürriyet Gazetesi*, 23.06.2002

gösterilen benzer hukuki gerekçelerle kapatılmıştır²⁰¹. Fazilet partisinden sonra kurulan ve Milli Görüşü temsil eden siyasi ekol bu defa Saadet Partisini kurmuştur. Milli görüş geleneğinden gelen ve kendilerini parti içinde yenilikçi olarak isimlendiren isimler önce parti içi mücadeleye girişip parti yönetimini ele geçirmek istemişlerdir²⁰². Fakat bunda başarılı olmayınca 14 Ağustos 2001 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde Ak Parti adıyla yeni oluşumu başlatmışlardır²⁰³.

Bu oluşum kısa zamanda toplumun geniş kesimlerinde ilgi uyandırmış ve her görüşten insan bu siyasi oluşuma destek vermiştir. Örneği Sosyal Demokrat çizgiden gelen Ertuğrul Günay ile Milli Görüş geleneğinden gelen Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan ve Doğruyol Partisi ile Anavatan Partisi olarak siyasi oluşumda rol alıp Merkez sağ olarak nitelendirilen gruptan gelen Hüseyin Çelik ve Erkan Mumcu gibi siyasetçileri aynı siyasi çizgide birleştirebilmiştir. Şüphesiz bunda partiyi kuranların Milli görüş gömleğini çıkardıklarına yönelik söylemler etkili olmuştur²⁰⁴. Dönemin siyasi şartları ve 28 Şubat post modern darbenin sonuçları da göz önüne alındığında 2002 yılının Kasım ayında yapılan seçimlerde Ak Parti oyların %34,4 olarak 365 milletvekili çıkarmış ve hükümeti kurma görevini üstlenmiştir²⁰⁵. Bu noktada Türk siyaseti açısından önemli olan MHP, Alparslan Türkeş sonrası 2002 genel seçimlerinde meclise girmeyi başaramamıştır²⁰⁶. Bir diğer parti olan Cem Uzan liderliğinde ki Genç Parti %7.25 oy oranında kalarak meclise girme imkânını elde edememiştir²⁰⁷.

Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti)²⁰⁸ iktidarı siyasi yasağından dolayı Erdoğan hükümeti kuramaması üzerine önce Abdullah Gül tarafından hükümet kurulmuştur. Erdoğan siyasi yasağının kalkması ve Mart 2003 tarihinde Siirt'te yapılan ara seçimler sonrasında Meclise Milletvekili olarak girmiştir. Onun meclise girmesiyle birlikte 58. Hükümeti kurmuş

²⁰¹ Anayasa Mahkemesinin kararı için bkz., <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/0a6f1734-1ab5-49f7-aea8-77764a0fb3b7?highlightText=fazilet&excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim Tarihi 3.01.2020)

²⁰² “Erbakan’a Kongre Şoku” *Hürriyet Gazetesi*, 15.05.2000.

²⁰³ Yenilikçilerin yeni bir oluşum başlatarak Erbakan liderliğindeki siyasi partiden ve onun görüşlerinden ayrılarak yeni bir siyasi oluşum başlatmaları parti içinde hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu konu için bkz., “Hocaya Cihat”, *Milliyet Gazetesi*, 4.01.2001. partiden ayrılan yenilikçiler ise Bütün Türkiye’yi kucaklayan siyasi oluşum içine girdiklerini ifade etmişlerdir. Bu konu için bkz., “Türkiye Biziz”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 15.05.2001.

²⁰⁴ “Milli Görüş Elbisesini Çıkardık”, *Milliyet Gazetesi*, 17.05.2003

²⁰⁵ 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerde AKP %34,4 oyla 365 milletvekili, CHP %19,4 oyla 177 milletvekili ve bağımsızlarda %0,9 oy olarak 8 milletvekili çıkarmış ve TBMM siyasal yapı oluşmuştur. Merkez sağı temsil eden DYP oyların %9,5’ini ANAP ise oyların %5,1 olarak barajın altında kalmışlardır. Bir süre sonra seçimlerde alınan yenilgi ile ANAP ve DYP parti Genel Başkanları hem başkanlığı hem de siyaseti bırakmışlardır. Böylece AKP merkez sağın yeni partisi görünümüyle Türk Siyasal yaşamında yerini almıştır. Gelişmeler için bkz., Ünal, 2009: 395-400.

²⁰⁶ MHP 2002 Genel Seçimlerinde %8.36’lık bir oy olarak seçim barajına takılmış ve mecliste temsil kabiliyetini haiz olamamıştır. “Kırmızı Kart”, *Milliyet Gazetesi*, 04.11.2002

²⁰⁷ “Demokrasiye Baraj”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 04.11.2002

²⁰⁸ Bu ibare bundan sonraki metinde Ak Parti olarak kısaltılarak verilecektir.

olan Başbakan Abdullah Gül başbakanlıktan istifa ederek 59. Hükümeti Parti liderleri olan Erdoğan'ın kurmasını sağlamıştır²⁰⁹. 2002 yılında yapılan seçimlerden, 2007 yılında yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar ülke Başkanlık tartışmalarından ziyade Ak Parti'nin icraatlarına odaklanmıştır. Denilebilir ki bu dönemde başkanlık tartışmalarından ziyade sistem tartışmaları daha çok ülke gündemini meşgul etmiştir. Zira Cumhurbaşkanı olarak Ahmet Necdet Sezer eski Anayasa mahkemesi başkanı ve hukukçu olması yönüyle Ak Parti'nin pek çok icraatını veto etmiştir.

3.6. 2007 Yılı Cumhurbaşkanı Seçim Krizi ve Yaşanan Gelişmeler

Tarihler 2007 yılını gösterdiğinde Türk siyasal hayatı yeni bir krizin eşiğindedir. Hemen her dönemde bir devlet krizi haline getirilen Cumhurbaşkanlığı seçimleri Türkiye'de tansiyonu yeniden yükseltmiş ve bir sistem sorununa hatta bir rejim sorununa dönüşmüştür. 1982 Anayasasınının 102. Maddesi gereğince Cumhurbaşkanı meclis tarafından seçilmektedir.

Bu madde metni aynen şu şekildedir;

MADDE 102.- (Değişik: 31/5/2007-5678/5 md.) Cumhurbaşkanı seçimi, Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde; makamın herhangi bir sebeple boşalması halinde ise boşalmayı takip eden altmış gün içinde tamamlanır.

Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış bulunan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur.

İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölümü veya seçilme yeterliğini kaybetmesi halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilmiş olur.

Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder.

Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin usûl ve esaslar kanunla düzenlenir.²¹⁰

Bu maddeden de anlaşılacağı üzere seçimler gizli oylama ile yapılmaktadır. Fakat mecliste salt çoğunluğa sahip siyasi partinin adayları en geç 3. tur oylamada Cumhurbaşkanı seçilmektedir. Çünkü ilk iki turda meclis üye tam sayısının 2/3'ü gerektiğinden ve genellikle partiler bu konuda uzlaşmadığından 3. tur oylamada salt çoğunluğa sahip partinin aday

²⁰⁹ Günel, 2006: 223.

²¹⁰ Kanun Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmî Gazete*, 20 Ekim 1982 Sayı : 17844

Cumhurbaşkanı seçilmektedir. 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ve 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in seçimleri de bu şekilde gerçekleştirilmiştir²¹¹.

Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde Meclis aritmetiği incelendiğinde Ak Parti'nin 354 Milletvekili ile çoğunluğa sahip olduğu görülmektedir²¹². Buna rağmen Ak Parti dışında ki partiler yeni seçilecek olan Cumhurbaşkanının partiler arasında yapılacak uzlaşma ile seçilmesinin demokratik teamüllere daha uygun olacağını belirtmişlerdir. Çünkü Ak Parti dışındaki siyasi partiler 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in bu şekilde seçildiğini belirtmişlerdir. Dahası Cumhurbaşkanlığı makamının devleti temsil ile bütün halkın başkanı olacağını dolayısıyla %34,4 oy alarak meclis çoğunluğunu elde etmiş olan Ak Parti'nin yalnızca kendi belirleyeceği bir adayla cumhurbaşkanı seçemeyeceğini dile getirmeye başlamışlardır. Pek çok yazar böyle bir durumda CHP'nin meclisten çekilerek, seçilecek cumhurbaşkanının tartışılmasının sağlanmasını da istemiştir²¹³.

Cumhurbaşkanlığı seçiminde ki bir diğer görüşte ilk turda cumhurbaşkanı seçilebilmek için 367 oy gereklidir. O halde toplantının yapılabilmesi içinde 367 milletvekilinin mecliste olması ve oylamaya katılması gerekir. Bu arada dönemin CHP Genel Başkanı Deniz Baykal bu görüşü desteklemiş mecliste böyle bir gelişme olması durumunda konuyu Anayasa Mahkemesine taşıyacaklarını açıklamıştır²¹⁴. 8. 9. ve 10. Cumhurbaşkanı seçimlerinde aranmayan böyle bir uygulamanın eski Yargıtay Başsavcısı olan Sabih Kanadoğlu tarafından Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan makalesinde açıklamasıyla olay farklı bir boyuta taşınmıştır²¹⁵.

Sabih Kanadoğlu'nun bu görüşüne karşın Hikmet Sami Türk,

²¹¹ Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ile ilgili olarak bkz., "Meclisteki 3. Tur oylamada 263 ANAP'lının Oyu ile Seçildi, Özal 8. Cumhurbaşkanı", *Güneş Gazetesi*, 01.11.1989. Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ile ilgili olarak bkz., "DYP Lideri 244 Oyla Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı Oldu, Demirel'den Tarafsızlık Sözü" *Cumhuriyet Gazetesi*, 17.05.1993.

²¹² AKP 2002 Seçimlerinde 365 milletvekilliği elde etmiş fakat ilerleyen süreçte bazı milletvekilleri partilerinden ayrılarak farklı partilerin çatısı altında siyasi yaşamlarına devam etmiştir. Böylece Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılacağı dönemde meclisteki aritmetik şu şekilde oluşmuştur; AKP 354, CHP 154, ANAP 21, Bağımsız 9, DYP 4, SHP 1, GP 1, Boş 5, bkz., <https://www.haberturk.com/secim2002> (Erişim Tarihi: 20.02.2020.)

²¹³ Mesela Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde İlhan Selçuk; "CHP meclisten çekilmeli... ve sandığa gidenlerin %34 AKP'ye oy veriyor... AKP Meclisin %65'ini ele geçiriyor... Sayın Sezer haklı şartlar erken seçimi zorunlu kılıyor... görev CHP'nindir. CHP Atatürk'ün kurduğu partidir... CHP meclisten çekilmelidir" İlhan Selçuk, "CHP'ye Çağrı: Meclisten Çekil", *Cumhuriyet Gazetesi*, 16.12.2006.

²¹⁴ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/aslan-be-arkasinda-milyonlar-var-6417722> (Erişim Tarihi: 25.02.2020)

²¹⁵ Kanadoğlu, "AKP Tek Başına Seçemez" *Cumhuriyet Gazetesi*, 26.12.2006, s.8. Ayrıca bu konudaki yorumlar için bkz., Eroğlu, 2007: 168-181.

“Sayın Profesörler Meclisin nasıl çalıştığını bilmiyor. Meclis kışla değildir. Yaklaşık iki saat süren oylamada toplantıya giren çıkanlar olur. 367’yi toplantı için şart sayarsanız meclis hiçbir zaman cumhurbaşkanı seçemez”²¹⁶.

Aynı konu ile alakalı olarak Anayasa Profesörlerinden olan Özbudun’da; “Hukuku belli siyasi amaçlara alet etmek çok sakıncalıdır. Hukuk bugün de yarın da herkes için gereklidir”²¹⁷.

Bütün bu tartışmalar arasında Ak Parti grup toplantısı 24 Nisan 2007 tarihinde toplanmış ve toplantıda Genel Başkan Erdoğan, Ak Parti’nin Cumhurbaşkanı adayının Başbakan yardımcısı ve Dışişleri bakanı Abdullah Gül olduğunu açıklamıştır. Bu açıklama üzerine dönemin gazeteleri Ak Parti’nin kendi içinde Cumhurbaşkanlığı için uzlaştığını ve Abdullah Gül’ü Çankaya köşküne göndereceğini yazmışlardır²¹⁸.

Abdullah Gül’ün adaylığı ile birlikte tartışma daha da alevlenmiştir. Değişik çevrelere göre eşi türbanlı bir kişinin Cumhurbaşkanı olması kim olursa olsun eleştirilmeli hatta engellenmelidir. Bu durum kısa zamanda bir rejim sorunu haline gelmiştir. Bu konuda Basın Konseyi’nin de başkanı olan ve Hürriyet yazarı Oktay Ekşi; Erdoğan elinde olmasına karşın Cumhurbaşkanı olmaktan feragat etmesini olumlu bir gelişme olarak kabul ederken Gül’ün adaylığını ihtiyatla karşılamıştır²¹⁹. Yine Hürriyet Gazetesi yazarlarında olan Yalçın Doğan, Erdoğan ile Gül’ün arasında herhangi bir farkın bulunmadığını belirterek muhalefetin Türban konusunda izlemiş olduğu politikanın yanlış olduğuna değinmiştir²²⁰.

Gül’ün adaylığı konusundaki en sert tepkiyi yine bir diğer Hürriyet yazarı olan Bekir Coşkun vermiştir. Coşkun yazısında, “Türkiye Cumhuriyetinin bir güç odağı daha Ak Parti’ye geçiyor. Bunun ötesinde Tayyip çıktı Gül çıktı hiç fark etmiyor. Çankaya’da Türkiye’yi temsil eden organda artık türbanlı bir bayan olacak. Ben bunu içime sindiremiyorum” diyecektir²²¹.

Bu arada oylamanın yapıldığı gece TSK, Genelkurmay Başkanlığının internet sitesinden 27.04.2007 tarihinde bir bildiri yayınlarak Cumhurbaşkanlığı seçimine doğrudan müdahil olmuştur. Bu gelişme hükümete karşı verilmiş bir muhtıra olarak kabul edilmiştir²²². Genelkurmay Başkanlığı’nın internet sitesinde yayınlanan bildiri de;

²¹⁶ Günel, 2006: 423.

²¹⁷ Akyol, “Çankaya Uğruna Hukuk Krizi”, *Milliyet Gazetesi*, 2.04.2007.

²¹⁸ “AKP Uzlaştı Gül Köşke” *Milliyet Gazetesi*, 25.04.2007, s.1. Bu konuda dönemin yazar ve siyasetçilerin leh ve aleyhte görüşleri için bkz., Günel, 2006: 427-428.

²¹⁹ Ekşi, “Gül ve Cumhurbaşkanlığı”, *Hürriyet Gazetesi*, 25.04.2007.

²²⁰ Doğan, “Birlik Vakfından Çankaya’ya Birlikte yola devam” *Hürriyet Gazetesi*, 25.04.2007

²²¹ Bekir Coşkun, “Demokrasiyi Soytarılaştırmak”, *Hürriyet Gazetesi*, 25.04.2007.

²²² “Süreç İşliyor” *Yeni Şafak Gazetesi*, 28.04. 2007

“Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, başta laiklik olmak üzere temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmek bilmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin bu gayretlerini son dönemde artırdıkları müşahade edilmektedir. Uygun ortamlarda ilgili makamların sürekli dikkatine sunulmakta olan bu faaliyetler, temel değerlerin sorgulanarak yeniden tanımlanmasını isteklerinden, devletimizin bağımsızlığı ile ulusumuzun birlik ve beraberliğinin simgesi olan milli bayramlarımıza alternatif kutlamalar tertip etmeye kadar değişen geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır... Özellikle kadınların ve küçük çocukların bu faaliyetlerde ön plana çıkarılması, ülkemizin birlik ve bütünlüğüne karşı yürütülen yıkıcı ve bölücü eylemlerle şaşırtıcı benzerlik taşımaktadır.

Bu bağlamda Ankara’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları ile aynı günde Kur’an okuma yarışması düzenlenmiş, ancak duyarlı medya ve kamuoyu baskıları sonucu bu faaliyet iptal edilmiştir... Bu tür davranış ve uygulamaların Sn. Genel Kurmay Başkanı’nın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olmak ve bunu davranışlarına yansıtması ilkesi ile tamamen çeliştiği ve Anayasanın temel nitelikleri ile hükümlerini ihlal ettiği açık bir gerçektir.”²²³

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan bazı uygulamalardan TSK’nın komuta kademesi oldukça rahatsızlık duymuş ve bu rahatsızlıkları Cumhurbaşkanlığı seçimi dolayısıyla internetten yayınlanan bir bildiri ile de duyurma gereğini hissetmiştir. Aslında Genelkurmay Başkanlığının bu bildirisi medyada bazı yazarların yüksek perdeden hassasiyetlerinin ifadesinin bir karşılığı olmuştur. Çünkü basında bu tartışmalar yaşanırken diğer yandan aynı yazarlar Genelkurmay Başkanlığı’nın tavrını da merak etmektedirler. Bu konudaki bir diğer gelişmede ülkenin bazı merkezlerinde geniş kitlelerin katılımı ile Cumhuriyet Mitingleri²²⁴ tertip edilmiş ve bu mitinglerde “*ordu göreve*” davet edilerek hem Cumhurbaşkanlığı seçimlerine hem de iktidarın sisteme yönelik uygulamalarına dur demesi beklenmiştir.

Yine Genelkurmay Başkanlığının açıklamasında devamla;

“Türk silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca TSK yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesi olmaması gerekir.

Özetle Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk’ün “Ne mutlu Türküm diyene! Anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyetinin düşmanıdır ve öyle kalacaktır.

²²³ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/genelkurmaydan-cok-sert-aciklama-6420961> (Erişim Tarihi:04.04.2020)

²²⁴ Bu konudaki geniş bilgi için bkz. Günel, 2006: 433-435.

Türk silahlı kuvvetleri bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarda verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir. Kamuoyuna saygı ile duyurulur”²²⁵

Yukarıdaki tartışmalardan ve özellikle Genelkurmay Başkanlığının 27 Nisan tarihli bildirisinden sonra mesele artık Cumhurbaşkanı seçme meselesi olmaktan çıkmış, sistem ve rejim meselesi haline gelmiştir. Diğer taraftan CHP Cumhurbaşkanlığı seçimini Yargıtay Onursal Başsavcısı Kanadoğlu'nun açıklama ve yorumları çerçevesinde Anayasa mahkemesine götürmüştür. Konu Anayasa Mahkemesindeyken Ordunun böyle bir muhtıra yayınlamış olması pek çok kesim tarafından rejim krizi olarak yorumlanmıştır²²⁶.

Kanaatimizce bu açıklama ve yorumlar aslında 8. ve 9. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Turgut Özal ile Süleyman Demirel'e uygulanmayan sistemin Abdullah Gül'e uygulanmaya çalışmasını hukuku zorlama olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda, sistemin eşi türbanlı olarak bilinen herhangi bir şahsı devletin zirvesi olarak nitelendirilen ve yürütmenin en büyük organı olan Cumhurbaşkanlığı makamına çıkarmamaktaki gayretleri olarak yorumlanmıştır.

Bu gelişmeler ışığında Cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci turu öncesi Anayasa Mahkemesi de kararını açıklamıştır. Anayasa Mahkemesi 2007/45 Esas 2007/54 Karar 01.05.2007 tarihinde CHP'nin başvurusunda belirttiği gibi TBMM yapılan birinci tur oylamayı geçersiz sayarak ve yürütmenin durdurulmasına karar vermiştir.²²⁷

²²⁵ Günal, 2006: 434. Ayrıca muhtıranın tam metni için bkz., <https://www.mynet.com/27-nisan-e-muhtirasi-tam-metni-110102212559> (Erişim Tarihi:20. 03.2020).

²²⁶ “Genelkurmaydan Sert Açıklama, Türkiye Kitlendi”, *Milliyet Gazetesi*, 28.04.2007.

²²⁷ “Anayasa Mahkemesi Kararı”, *Resmî Gazete*, Sayı: 26565, 27. 06. 2007

Anayasa Mahkemesinin ilgi karar kısmı aynen şu şekildedir;

“Dava dilekçesi ve ekleri, işin esasına ilişkin rapor, iptali istenilen TBMM kararı, dayanılan Anayasa kuralları ve bunların gerekçeleri ile diğer yasama belgeleri okunup incelendikten sonra gereği görüşülüp düşünüldü:

Dava dilekçesinde, Anayasa'nın 102. maddesinin birinci fıkrasında Cumhurbaşkanı seçimi oylamasında uygulanacak özel bir toplantı yetersayısının belirlendiği, bu maddenin ikinci fıkrasında seçim takviminin düzenlenmiş olduğu, 102. maddenin üçüncü fıkrasında Cumhurbaşkanı seçimi için yapılacak oylamalar ve karar yetersayılarının gösterildiği, Cumhurbaşkanının seçiminde basit çoğunlukla yetinilmeyip nitelikli toplantı ve karar yetersayıları aranmasının kökeninde, Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin nitelikli çoğunluğunca seçilmesi amacının bulunduğu, Anayasa'nın 102. maddesinin birinci fıkrasında öngörülen özel toplantı yetersayısının, Cumhurbaşkanı seçiminde yalnız birinci oylamada değil, fakat dört oylamanın her birisinde de aranması gerektiği, dava konusu TBMM kararıyla oluşan eylemli içtüzük değişikliğinde ise Cumhurbaşkanı seçiminde aranacak toplantı yetersayısının, Anayasa'nın 96. maddesi çerçevesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte biri olarak belirlendiği, bu durumun Anayasa'nın 102. maddesine aykırı olduğu ileri sürülmüştür.

TBMM İçtüzüğü'nün 121. maddesinin ilk fıkrasında, “*Cumhurbaşkanı, Anayasanın 101 inci maddesinde yazılı nitelikleri taşıyan adaylar arasından, Anayasanın 102 nci maddesi hükümlerine göre seçilir.*”; Anayasa'nın 102. maddesinin ilk fıkrasında da “*Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.*” denilmektedir. İlk inceleme bölümünde belirtildiği gibi, Anayasa'nın 102. maddesinin ilk fıkrasında Cumhurbaşkanı'nın seçimi için öngörülen üçte iki çoğunluk, dava konusu Meclis kararına ilişkin birinci oylama yönünden hem toplantı hem de karar yetersayısını kapsamaktadır. Bu nedenle, İçtüzüğün 121. maddesinde de yapılan gönderme doğrultusunda aynı yetersayının benimsenmiş olduğunun kabulü gerekmektedir. Oysa TBMM'nin 27.4.2007 günlü, 96. Birleşiminde 11. Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili birinci

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı kamuoyu tarafından farklı tepkilerle karşılanmıştır. Bir taraf bunun Ak Parti ve onun adayına yapılmış büyük bir haksızlık olduğunu belirtirken²²⁸ diğer taraf Cumhurbaşkanının, 10. Cumhurbaşkanı seçiminde olduğu gibi uzlaşma yolu ile seçilmesinin daha iyi olacağını bu kapsamda meclis çoğunluğunu elinde bulunduran Ak Parti'nin buna yaklaşmayarak bir rejim sorunu yarattığı belirtmişlerdir. Fakat yorumlar ne olursa olsun Anayasa Mahkemesinin aldığı bu karar sonrası mevcut Mecliste yeni Cumhurbaşkanının seçilme şansı kalmamıştır. Zira Ak Parti'nin elinde bulunan 354 milletvekili toplantı yeter sayısına ulaşamadığından meclisin Cumhurbaşkanı seçimi gündemi ile toplanma imkânı da kalmamıştır. Zira diğer partilerde meclise gelmeyerek Anayasa Mahkemesi kararları gereği meclisin kilitlenmesine neden olmuştur²²⁹.

Bütün bu gelişmeler karşısında Ak Parti daha önceden kararlaştırdığı üzere erken seçim kararı almıştır. Zira anayasanın 102. maddesi gereğince Cumhurbaşkanının seçilememesi durumunda krizi önlemek amacıyla meclisin feshini ön görülmekteydi. Ak Parti grubu tarafından 1 Temmuz 2007 tarihinde önerilen erken genel seçim teklifi, Yüksek Seçim Kurulunun önerisi ile 22 Temmuz olarak belirlenmiştir²³⁰.

11. Cumhurbaşkanının meclis tarafından seçilmesinin engellenmesi ve bir rejim krizine dönüştürülmesi farklı arayışları da beraberinde getirmiştir. Daha önceden çeşitli mahfillerin dillendirdiği Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ve yedi yıl olan görev süresinin beş

oynamaya geçilmeden önce Cumhurbaşkanı seçiminde uygulanması gereken toplantı yetersayısının Anayasa'nın 96. maddesinde öngörülen toplantı yetersayısı olduğu Meclis kararıyla saptanmıştır. Böylece, Anayasa'nın 102. maddesine yapılan gönderme nedeniyle, Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin toplantı ve karar yetersayısının ilk oylamada TBMM üye tamsayısının üçte ikisini oluşturan 367 olduğunu öngördüğü sonucuna varılan İçtüzüğün 121. maddesi dava konusu Meclis kararına ilişkin birinci oylama yönünden değiştirilerek toplantı yetersayısı konusunda, Anayasa'nın 96. maddesindeki genel kural doğrultusunda TBMM üye tamsayısının en az üçte birini oluşturan 184 oyun yeterli olduğu kabul edilmiştir.

Toplantı ve karar yetersayısının ilk oylamada TBMM üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu, bu bağlamda 367 olduğunu öngördüğü sonucuna varılan Anayasa'nın 102. maddesinin ilk fıkrası karşısında, bu çoğunluğun 184 olarak uygulanması sonucunu doğuran eylemli İçtüzük değişikliği niteliğindeki dava konusu TBMM Kararı Anayasa'nın 102. maddesine aykırıdır. İptali gerekir.

Serruh KALELİ ve Osman Alifeyyaz PAKSÜT bu görüşlere ek gerekçelerle katılmışlardır.

Haşim KILIÇ ve Sacit ADALI bu görüşlere katılmamışlardır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin eylemli içtüzük değişikliği niteliğinde olan 27.4.2007 günlü, 96. Birleşiminde alınan 11. Cumhurbaşkanı'nın seçiminde gözetilmesi gereken toplantı yetersayısı ile ilgili kararı, 1.5.2007 günlü, E.2007/45, K.2007/54 sayılı kararla iptal edildiğinden, bu kararın, uygulanmasından doğacak sonradan giderilmesi güç veya olanaksız durum ve zararların önlenmesi ve iptal kararının sonuçsuz kalmaması için kararın Resmi Gazete'de yayımlanacağı güne kadar YÜRÜRLÜĞÜNÜN durdurulmasına, 1.5.2007 gününde OYBİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin eylemli içtüzük değişikliği niteliğinde olan 27.4.2007 günlü, 96. birleşiminde alınan 11. Cumhurbaşkanı'nın seçiminde gözetilmesi gereken toplantı yeter sayısı ile ilgili kararın Anayasa'ya aykırı olduğuna ve İPTALİNE, Haşim KILIÇ ile Sacit ADALI'nın karşıoyları ve OYÇOKLUĞUYLA, 1.5.2007 gününde karar verildi."

²²⁸ Bu iptalin hukuka uygun olmadığını belirten yazılarda yazılmıştır. Mesela bunlardan birisi de Can Dündar'dır. Dündar yazısında 367'nin aranmayacağını belirtir. Yazı için bkz. "367 Aranmaz", *Milliyet Gazetesi*, 12.04.2007.

²²⁹ DYP ve ANAP meclise girmemişlerdir. "CHP'ye Uydular", *Yeni Şafak Gazetesi*, 28. Nisan 2007.

²³⁰ Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı Karar No.246, Karar Tarihi:08.05.2007, "Yüksek Seçim Kurulu Kararı", *Resmî Gazete*, Sayı: 26516, 08.05.2007.

yıla indirilerek mevcut cumhurbaşkanının ikinci kez aday olmasının yolunu açan anayasal değişiklikler gündeme gelmiştir. Bu konuda Ak Parti'den istifa ederek ANAP Genel Başkanı seçilen Erkan Mumcu'nun da görüşleri doğrultusunda anayasa değişikliği teklifi hazırlanmıştır. Fakat bu değişikliklere ilişkin halk oylaması dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından veto edilince 22 Temmuzda genel seçimlerle birlikte yapılması düşünülen Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ile ilgili referandum 21 Ekim 2007 tarihinde yapılabilmektedir.

Hazırlanan Anayasa teklifinin 5. Maddesinde Cumhurbaşkanının seçimi ile ilgili Türkiye Cumhuriyeti Anayasasınının 102. Maddesi aynen şu şekildedir;

“Cumhurbaşkanı seçimi, cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde; makamın herhangi bir sebeple boşalması halinde ise boşalmayı takip eden altmış gün içinde tamamlanır. Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış bulunan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday cumhurbaşkanı seçilmiş olur.

İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölümü veya seçilme yeterliğini kaybetmesi halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Cumhurbaşkanlığı görevine başlayınca kadar görev süresi dolan cumhurbaşkanının görevi devam eder. Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.”²³¹

Bu tarihte yapılan halk oylamasıyla da halkın %68.95'i tarafından, teklif edilen değişiklik kabul edilerek yürürlüğe girmiştir²³².

Yukarıda tarihsel gelişimine değindiğimiz Cumhurbaşkanlığı seçiminin de yaşanan gelişmeler neticesinde Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulü aslında Başkanlık sistemine giden yolu da büyük oranda açmıştır. Çünkü halkın oyları ile Cumhurbaşkanı seçilen kişiler yine halkın oyları ile seçilen yasama organına karşı daha güçlü hale gelmiş olacaktır. Yani herhangi bir siyasi yapıya bağımlı kalmadan gücünü doğrudan halktan aldığını ifade edecek ve böylece vereceği kararlarda daha rahat hareket etmesini sağlayacaktır. Diğer yandan mevcut yapı ile birlikte iki makamda yani hem başbakanlık hem de cumhurbaşkanlığı halk tarafından seçildiği için yürütmeye muazzam bir yetki çatışmasının yaşanması da kaçınılmaz hale gelecektir. Nihayet bu duruma ilerleyen bölümlerde tekrar değineceğiz ancak

²³¹ “Türkiye Cumhuriyetinin Anayasasınının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, Sayı:26554, 16.06.2007.

²³² “Yüksek Seçim Kurulu Kararı”, Karar No:873, *Resmî Gazete*, Sayı:26686, 31.10.2007.

en önemli örneğine kısaca değinmek gerekirse, 12. Cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan ile yine halkın % 49,9 oyları ile Başbakan olan ve dahası aynı siyasi gelenekten gelen Başbakan Ahmet Davutoğlu arasında sürtüşme yaşanmıştır.²³³ Her iki lider arasında yaşanan tartışma başbakan Ahmet Davutoğlu'nun Başbakanlık ile Ak Parti Genel Başkanlığı görevlerinden istifası ile sonuçlanmıştır. Tabii bu gelişmede halkın oylarının % 52 alan Erdoğan ile halkın oylarının % 49,9 alan iki liderin karizmatik rolleri de etkili olacak halk nezdinde daha karizmatik bulunan ve her ne kadar Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Partisinin Genel Başkanlığını bıraksa da Erdoğan'ın hala Partisindeki nüfuzunu göstermesi açısından da önem arz etmiştir.

3.7. 11. Cumhurbaşkanı Seçilmesi ve 2007-2011 Dönemi Genel Seçimleri

Türkiye de ve dünyada güçlü karakterde bir başbakanın varlığı genel olarak sistemi forse etmiştir. Güçleri tek elde toplayan ve fiili olarak kullanan bir kişi sistemin tartışılmasına tarihi örnekleriyle de sabit olacak şekilde neden olmuştur. İngiliz yazarlar bu noktaya tam olarak Türkçe karşılığı olmasa da “Prime Ministerial Government” başbakanın güçlü olduğu bir sistem şeklinde ifade etmişlerdir.²³⁴ Bu sistem aslında parlamenter sistem olarak lanse edilse de bir çeşit yarı başkanlık (premier-presidential system) sistemidir.²³⁵ 2007 cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra esasında sistem eski sistem değildir. Nitekim cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği sistem her zaman meşruiyet açısından yasama ile karşı karşıya gelecek ve “bildiğimiz” parlamenter sistemin devamı güç dengesi bağlamında mümkün olmayacaktır. Esasında 2007'den sonra sistem değişmiştir.²³⁶ Nitekim halk tarafından seçilen bir cumhurbaşkanı meclis kadar meşru olacağından, bir noktada meclise bazı noktalarda ihtiyaç duymak istemeyecektir.²³⁷

Yukarıda anlatılmaya çalışıldığı şekilde 11. Cumhurbaşkanı mecliste seçilememesi üzerine Meclis seçim kararı alarak, seçimlerin 22. Temmuzda yapılmasına karar vermiştir. Bu seçim döneminin en önemli tartışma konusu da yeni cumhurbaşkanının seçilmesi, laiklik ve rejim tartışmaları olmuştur. Buna bağlı olarak sağlık, eğitim, tarım ve kültür gibi politikalar tartışılmamış bu durumda siyasi olarak mevcut iktidara yaramıştır. Rejim tartışlığı ve türbana indirgenen seçim gündemi uzun yıllar halkın gündeminde olmadığından halk

²³³ “Yakışan Veda”, Karar Gazetesi, 6.05.2016, “Kimse Fitne Kapıları Açmaya Niyetlenmesin”, *Sabah Gazetesi*, 6.05. 2016, “Bu Benim Tercihim Değil”, *Hürriyet Gazetesi*, 6.05.2016.

²³⁴Kahraman, 2016:245.

²³⁵ Bkz. Gönenç ve Kontacı. 2019:61.

²³⁶ Güzler, 2010:302

²³⁷ Kahraman, 2016:251

tarafından çok da umursanmamıştır. Halk muhalefet partilerinin kendi ekonomik sorunları yerine kendilerini daha az ilgilendiren konularda görüş ve düşüncelerini belirtmiş olmasından dolayı çok haz almamış ve 22 Temmuz da yapılan seçimlerde yeniden Ak Parti'yi iktidara taşımıştır. Yapılan seçimlerde Ak Parti oyların %46,6'sını alarak 341 milletvekili çıkarırken diğer siyasal partilerin aldıkları oy ve çıkardıkları milletvekili sayıları şöyle olmuştur; CHP %20,8 ile 112 milletvekili, MHP %14,2 ile 71 Milletvekili, Bağımsızlar %5,1 ile 26 milletvekilliği elde etmişlerdir. Seçim sonuçlarından da anlaşılacağı üzere Ak Parti oylarını artırarak yeniden ve tek başına iktidara gelmiştir.²³⁸ Tabii bu seçimler de Ak Parti'nin oylarını bu denli artırabilmiş olmalarının pek çok nedeni vardır. Bize göre en önemli neden 11. Cumhurbaşkanının Meclis tarafından seçilmesi gündeme geldiğinde Ak Parti'nin, halkın geniş kitleleri tarafından mağdur edildiğine inanılmış olmasıdır. Diğer bir nedense merkez sağ olduklarını ifade eden DYP ile ANAP'ın seçim öncesinde partilerini fes ederek Demokrat Parti çatısı altında birleşecek olmalarına karşın ANAP'ın son anda birleşmeyi iptal ederek seçimlere katılmamış olması da önemli bir etken olarak karşımıza çıkmıştır.

Bütün bu sonuçlardan anlaşılan şu ki, CHP oylarında büyük düşüş yaşamış buna rağmen çıkardığı 112 Milletvekili ile yeniden ana muhalefet partisi konumunu korumuştur. Diğer yandan MHP aldığı %14,2'lik oy oranı ve çıkardığı 71 milletvekili ile bir dönemden sonra yeniden mecliste temsil olanağını sağlamıştır. DYP ise ANAP ile birleşemediği gibi girdiği seçimlerde beklediği oy oranına ulaşamayarak baraj altında kalmıştır²³⁹.

2007 Genel Seçimleri yukarıda anlatıldığı şekilde olağanüstü şartlarda ve Çankaya gündemi ile yapılmıştır. Bir tarafta Ak Parti'nin Cumhurbaşkanlığını elde etme arayışı ve böylece icraatlarına engel teşkil etmeyecek bir adayın Çankaya köşküne taşınması, diğer tarafta Muhalefetin türbanlı hanımı olan bir adayı Çankaya'da görmek istememesi... Aslında 2007 seçimleri tamda bu propaganda üzerinden yürütülmüş, ekonomik, kültürel ve dış politika gibi ülkenin öncelikleri göz ardı edilmiştir.

Seçim sonuçlarının ardından toplanan TBMM yemin merasiminin ardından Cumhurbaşkanlığı Seçimi gündemi ile toplanmıştır. Yeni meclisin açılmasıyla birlikte yeniden 367 krizi yaşanmaya başlamıştır. Ancak MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli yaptığı açıklamada “ Millet iradeyi verdi. Ak Parti cumhurbaşkanlığına istediği kişiyi seçebilir. Genel Kurul'da da 367 yeter sayısı sorunu yaşamaz. Oylamaya katılırız, ama oy veririz vermeyiz, o

²³⁸ “Buda Halkın Muhtırası”, *Radikal Gazetesi*, 23.07.2007, “Yola Devam”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 23.07.2007

²³⁹ O dönemde DYP Genel Başkanı olan Mehmet Ağar seçim sonrası yaptığı açıklama ile seçim sonuçlarını değerlendirmiştir. Ona göre; TBMM'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde meclise girmeyerek büyük bir siyasi hata yaptıklarını itiraf etmiş ve bu hatanın seçmen tarafından affedilmediğini ve seçim sonuçlarıyla gösterdiğini ifade etmiştir. Bu açıklamalardan sonrada parti genel başkanlığından istifa etmiştir. Bkz., *Sabah Gazetesi*, 24.07.2007, s.1

bize kalmış.” diyerek bu tartışmaya taraf olmayacaklarını, TBMM Genel Kuruluna katılacaklarını belirtmiştir²⁴⁰. Onun bu hareketi demokratik teamüllerin işletilmesi bağlamında fevkalade önemli olmuş ve böylece bir rejim krizi olarak algılanan Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılabilmektedir. Bu gelişmeler üzerine Abdullah Gül adaylığını devam ettirmiştir.

10 Ağustos'ta yeniden başlayan Cumhurbaşkanı seçme sürecinde Ak Parti'den Abdullah Gül, MHP'den Sabahattin Çakmakoglu ve DSP'den Tayfun İçli Cumhurbaşkanı aday olmuştur. 20 Ağustos'taki ilk oturuma CHP dışındaki bütün siyasi partiler katıldığı için 367 krizi yaşanmamış, yapılan oylamada Gül 341, Çakmakoglu 70, İçli ise 13 oy almıştır. Cumhurbaşkanı ancak üçüncü tur oylamada seçilebilmiştir. Yapılan oylamada Abdullah Gül seçime katılan 448 milletvekilinden 339'unun oyunu alarak 11. Cumhurbaşkanı seçilmiştir²⁴¹.

Burada esas olan nokta hem Cumhurbaşkanlığının hem de Hükümetin tamamıyla Ak Parti'nin kontrolüne girmiş olmasıdır. Pek çok aydın yazar ve düşünürü endişelendiren nokta Cumhurbaşkanlığının devletin müesses nizamı için bir denge ve kurumlar arası diyalog görevi görmesidir. Aslında hükümet kim olursa olsun bunun önemi yoktur. 1982 anayasası ile cumhurbaşkanına tanınan yetkilerle mevcut rejimin korunması amaçlanmıştır. Belki de kendisini Cumhuriyet aydınları olarak tanımlayan ve kimi çevrelerin elit olarak gördüğü kimselerin korku ve endişeleri de bundan kaynaklanmaktadır. Laikliğin ihlali endişesi ve Cumhuriyet dönemi kazanımlarının geri alınabileceği kuşkusunu hep aydınların korkulu rüyası olmuştur. Aslında empati yapıldığında böyle düşünmelerinde haklı olabileceklerini anlayışla karşılamakta gerekmektedir. Özellikle bu düşünceye 2008 yılında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya Anayasa mahkemesine iddianame hazırlayarak Ak Parti'yi kapatma davası açmıştır.²⁴²

Dava esas konusu itibariyle;

“Davalı Partinin laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı haline geldiği savıyla Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrası, 69. maddesinin altıncı fıkrası ve 2820 sayılı Siyasî Partiler Kanunu'nun 101. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi ve 103. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca temelli kapatılmasına karar verilmesi istemi.”²⁴³ şeklindedir.

²⁴⁰ “Meclis'in Kilit Lideri' Devlet Bahçeli, Akşam'a Açıkladı”, *Akşam Gazetesi*, 26.07.2007.

²⁴¹ Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı Seçilmesi İle İlgili Olarak Mecliste Yaşanan Gelişmeler İçin bkz., TBMM, 2007: s.76-79. Ayrıca bkz., ”11.Cumhurbaşkanı Abdullah Gül”, *Sabah Gazetesi*, 29.08.2007.

²⁴² AKP'ye kapatılma davasının açılmış olması basında da çok geniş yankı uyandırmıştır. AKP'nin kapatılmasına ilişkin basında çıkan haberler bkz.“Hesap Zamanı”, *Sözcü Gazetesi*, 01.04.2008, “Tehlikenin Farkında Mısınız”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 01.04.2008, “Kapatma Davası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 01.04.2008, AKP'ye Dava Şoku”, *Hürriyet Gazetesi*, 01.04.2008.

²⁴³ “Anayasa Mahkemesi Kararı”, *Resmî Gazete*, S.27034, 24.10.2008.

Bu dava sonucunda partinin kapatılmamakla birlikte büyük bir oyla Laiklik karşıtı eylemlerin odağı haline gelmiş olması gösterilmiştir.²⁴⁴Anayasa Mahkemesi kapatma kararını görüşerek oy çokluğu ile 30.07.2008 tarihinde vermiştir, karar resmi gazetede yayınlanmıştır. Bu karara göre;

“Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı’nın, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin temelli kapatılmasına karar verilmesi istemini içeren 14.3.2008 günlü, SP. Hz. 2008/01 sayılı İddianamesi ve ekleri, konuya ilişkin rapor, ilgili Anayasa ve yasa kuralları okundu, gereği görüşülüp düşünüldü:

A- Adalet ve Kalkınma Partisi’nin kapatılma davasında yapılan oylamada, Anayasa’nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasındaki demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı eylemlerin odağı haline gelmesi nedeniyle Osman Alifeyyaz PAKSÜT, Fulya KANTARCIOĞLU, Mehmet ERTEN, A. Necmi ÖZLER, Şevket APALAK ve Zehra Ayla PERKTAŞ’ın “Parti’nin kapatılması”; Sacit ADALI, Ahmet AKYALÇIN, Serdar ÖZGÜLDÜR ve Serruh KALELİ’nin “Parti’nin kapatılması yerine Devlet yardımından yarı oranında yoksun bırakılması”; Haşim KILIÇ’ın ise “davanın reddi” gerektiği yolundaki oyu sonucunda, Anayasa’nın 149. maddesinin birinci fıkrasında siyasi partilerin kapatılması için öngörülen nitelikli çoğunluğun sağlanamaması nedeniyle, 2949 sayılı Yasanın 33. maddesinin göndermesiyle 5271 sayılı Yasanın 229. maddesinin üçüncü fıkrası gereğince, en aleyhe olan oyların kendisine daha yakın olan oylara katılmasıyla, Anayasanın 69. maddesinin yedinci fıkrası ve 22.4.1983 günlü, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 101. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2008 yılında aldığı (son yıllık) DEVLET YARDIMI MİKTARININ YARISINDAN YOKSUN BIRAKILMASINA,

B- Gereğinin yerine getirilmesi için karar örneğinin Başbakanlığa ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’na gönderilmesine,
30.7.2008 gününde karar verildi.”²⁴⁵

Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu karardan da görüleceği üzere iktidar partisi laiklik ve cumhuriyet karşıtı fiillerin odağı olmak ile suçlanmakla birlikte yeterli çoğunluğa ulaşamaması üzerine kapatılmamıştır. Bunun yerine devlet yardımlarının yarı oranda düşürülmesine karar verilmiştir.

Bu olaydan iktidar partisi olan Ak Parti kanaatimizce güçlenerek çıkmış ve oylarını arttırmıştır. Bunun en önemli göstergesi de 2011 seçimlerinde aldığı oy olarak gösterilebilir.

3.8. 2011-2016 Dönemi Siyasal Gelişmeler ve Başkanlık Tartışmaları

2008 Yılındaki Ak Parti’ye açılan kapatma davasının yukarıda ifade ettiğimiz şekilde Anayasa Mahkemesi’nde nitelikli çoğunluğun sağlanamaması sebebiyle kapatılmaması ile sonuçlanan süreçten Ak Parti güçlenerek çıkmıştır. Özellikle kendisine destek veren kesimler kapatılma sürecini muhafazakâr camiaya bir darbe olarak algılamıştır. Gerek 2007 muhtırası

²⁴⁴ “Meclisi De Kapatın”, *Sabah Gazetesi*, 01.04.2008.

²⁴⁵ “Anayasa Mahkemesi Kararı”, *Resmî Gazete*, S.27034, 24.10.2008.

olarak nitelenen TSK tarafından yayımlanan metni gerekse kapatılma için Anayasa Mahkemesinde dava açılmış olması geniş kesimlerde bu şekilde yorumlanmıştır. Diğer yandan 2008 yılında bütün dünyayı etkileyen ekonomik krizden az hasarla çıkmış olması da hükümetin başarısı olarak kabul edilmiştir.²⁴⁶ 2010 yılında yine Ak Parti'yi güçlendiren bir gelişme meydana gelmiş ve yargı ile ilgili çok önemli bir gelişme yaşanmıştır. Kısaca laik-anti laik çatışması olarak lanse edilen süreçte Ak Parti hazırladığı Anayasa değişikliğini halkoylamasına sunmuştur. YSK referandumun 12 Eylül 2010 tarihinde yapılacağını açıklamış ve kimi çevrelere göre bu tarih manidar bulunmuştur²⁴⁷. 1980 Anayasası'nın daha önce pek çok metnin değişmesine rağmen 1980 darbe Anayasası'nın değişmesi gerektiği ve 12 Eylül 2010 tarihli referandumun buna bir cevap olarak kabul edilmesi algısı bazı çevrelerce ortaya atılmıştır²⁴⁸. Seçimden önce Ak Parti kanadında referandum ile özgürlüklerin genişleyeceği, bireysel haklara öncelik verileceği şeklinde kendisine yakın çevreler tarafından da Türk kamuoyuna duyurulmuştur²⁴⁹. Bu oylamada da oylarını artırarak çıkan Ak Parti'nin teklifi olan anayasa teklifi, oyların yaklaşık %58 ini alarak kabul edilmiştir²⁵⁰. Bu gelişmeler belirtilen tarihlerde Ak Parti'nin yükselişine sahne olmuştur. Diğer yandan aynı tarihlerden itibaren iktidar, basın yayın yolu ile yaptığı açıklamalarda başkanlık sistemin getirilmesinin ülkenin kısa zamanda ekonomik ve sosyal alanda başarı kazanması için şart olduğunu ifade etmeye başlamıştır. Bu açıklamalar yapılırken başkanlık sisteminin bir zorunluluk olmadığı milletin karar vereceği şeklinde ifade edilmiştir²⁵¹. Fakat burada hemen şunu ifade edelim ki, bu açıklamalar olsa da Başkanlık sisteminin getirilmesi ve çok güçlü bir yürütmenin oluşturulması noktasında kamuoyu henüz hazır değildir. Bu bakımdan yapılan birkaç açıklama ne geniş toplum kesimlerinde ne de basın ve siyaset dünyasında çok etki etmemiş ve zamanla unutulmuştur.

Ak Parti, 2010 yılında yapılmış olan referandumda aldığı %58'lik oy oranı ile 2011 yılının Haziran ayında yapılacak olan genel seçimlere güçlü girmektedir. 2010 yılı referandumunun rüzgârını da arkasına almıştır. Bu arada siyasi hayatta da çok önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. CHP'de uzun yıllardır partinin başında bulunan Genel Başkan Deniz Baykal bir kaset komplosuyla görevinden ayrılmak durumunda kalmıştır²⁵².

²⁴⁶ "Kriz Teğet Geçti", *Türkiye Gazetesi*, 16.9.2010, "Teğet Bile Geçmeyecek", *Yeni Şafak Gazetesi*, 26.07.2011.

²⁴⁷ "Cuntaya Cevap 12 Eylül'de", *Yeni Şafak Gazetesi* 14.05.2010.

²⁴⁸ "30 yıl oldu Netekim", *Yeni Şafak Gazetesi*, 12.09.2010,"Evet De Hayır Da Demokrasi", *Akşam Gazetesi*, 12.09.2010.

²⁴⁹ "Oylar Partilere Değil Özgürlüğe", *Yeni Şafak Gazetesi*, 11.09.2010.

²⁵⁰ "Millet Kazandı", *Yeni Şafak Gazetesi* 13.09.2010,"Hayırlı Olsun, Evet %58" *Akşam Gazetesi*, 13.09.2010.

²⁵¹ "Millet Evet Derse Başkanlık Sistemi", *Yeni Şafak Gazetesi*, 19.04.2010.

²⁵² "Deniz Çekildi", *Yeni Şafak Gazetesi*, 11.05.2010,"Meydan Okudu İstifa Etti", *Akşam Gazetesi*, 11.05.2010.

CHP’de yapılan olağanüstü kongrede, daha önce aday olmadığını açıklayan²⁵³ Kemal Kılıçtaroğlu aday olmuş ve Genel Başkan seçilmiştir²⁵⁴.

2011 seçimlerine giderken aynen 2010 referandumuna giderken ki süreçte olduğu gibi başkanlık sistemine ilişkin iktidar kanadında çeşitli açıklamalar yapılmıştır. 2010 referandumuna giderken kullanılan benzer ifadeler kullanılmıştır. Gerekirse genel seçimden sonra başkanlık sistemine ilişkin de referandum yapılabileceği ifade edilmiştir²⁵⁵. Böyle bir siyasi atmosferde yapılan seçimi yine Ak Parti büyük bir oy farkı ile kazanmıştır. Ak Parti oyların yaklaşık %49,9’sini almıştır.²⁵⁶ Alınan bu oy oranı Türkiye’de yapılan Genel seçimlerle kıyaslandığında Adnan Menderes’in DP 1950, 1954 Seçimlerinde almış olduğu oy oranından sonra çok partili Türk siyasi yaşamında alınmış olan en büyük üçüncü oy oranı olarak tarihe geçecektir. Yine Ak Parti aldığı oy oranına göre 360 civarında milletvekili çıkararak mecliste gücünü pekiştirmiştir. Ak Parti’nin çıkarmış olduğu milletvekili sayısı çok yüksek olmasına rağmen tek başına anayasayı değiştirme yetkisini millet vermemiştir. 2011 Seçimleri aynı zamanda Partinin Genel Başkanı da olan Erdoğan tarafından ustalık dönemi olarak değerlendirilmiştir²⁵⁷. Bu dönem adeta Ak Parti iktidarının üstünlüğünün tescillendiği dönem olmuştur. 12 Haziran seçimlerinin öncesinde kısmen dile getirilen yeni anayasa söylemleri 12 Haziran seçimlerinin hemen ardından da iktidar partisi tarafından tekrar gündeme getirilmiştir²⁵⁸. Ancak iktidar partisinin tek başına anayasayı değiştirecek nitelikli çoğunluğa sahip olmaması sebebiyle Başkanlık sistemi zaman zaman gündeme getirilse de esas gündem olmamıştır. 2012 yılına gelindiğinde daha önceleri adeta “olsa da olur olmasa da yolumuza devam ederiz” şeklinde ki başkanlık sistemi düşüncesi ilk defa başkanlık sisteminin tartışılması gerektiği şekline dönüşmüştür. Gerek hukukçular gerekse de medya organları üzerinden tartışma devam etmiştir. Örneğin önemli anayasa hukukçularımızdan Özbudun başkanlık sistemine ilişkin olarak “başkanlık sistemi toplumu böler riskli” şeklinde açıklamalar yaparken 2007 yılında anayasa değişiklik taslağını hazırlayan Yavuz Atar” değişiklik yetmez yeniden yazmak lazım” şeklinde anayasanın nasıl olması gerektiği konusunda fikirlerini beyan etmişlerdir.²⁵⁹ 2012 yılına gelindiğinde bizzat Ak Parti Genel

²⁵³ “Kemalist Hareket CHP’yi Böldü” *Akşam Gazetesi*, 18.05.2010.

²⁵⁴ “Beş Dakikalık Aday”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 13.05.2010.

²⁵⁵ “Başkanlık Sistemine Millet Karar Verir”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 1.04.2011.

²⁵⁶ “Usta’nın Zaferi”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 13.06.2011, “Turuncu Devrim, Maya Tuttu, Kaset Koptu,” *Akşam Gazetesi*, 13.06.2011.

²⁵⁷ “Usta’nın Zaferi”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 13.06.2011.

²⁵⁸ “Sıfır Kilometre Anayasa Yapalım”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 26.06.2011, “Çare Yeni Anayasa”, *Akşam Gazetesi*, 26.06.2011.

²⁵⁹ “2012 anayasası” *Akşam Gazetesi*, 18.05.2010.

Başkanı ve Başbakan olan Erdoğan tarafından gündeme getirilmiştir²⁶⁰ Her geçen gün başkanlık sisteminin içeriğine ilişkin ifadeler kullanılmakla²⁶¹ ne için faydalı olacağı iktidar partisi tarafından dile getirilmiştir²⁶². Dönemin MHP milletvekili Yusuf Halaçoğlu başkanlık sistemine ve çözüm sürecine ilişkin “danışıklı dövüş sonunda başkanlık sistemi geliyor” şeklinde açıklamalarıyla hem çözüm sürecine ilişkin hem de dönemin yavaş yavaş gündemi olmaya başlayan başkanlık sistemine ilişkin açıklamalarda bulunmuştur²⁶³. Mecliste yeni anayasaya ilişkin partiler arasında görüşmeler sürerken başkanlık sisteminin gündeme gelmesiyle bu öneriyi kabul edilemez bulan CHP grubu, komisyonun tıkanıldığını ifade etmiştir²⁶⁴. Dönemin Meclis Başkanı olan Cemil Çiçek Meclis Başkanı olarak toparlayıcı rol üstlenmek istemiştir ve partilerin her birine çağrı yapmıştır ancak bir sonuca varılamamıştır²⁶⁵.

Bütün bu gelişmelere karşın siyasi hayatta meydana gelen değişimler de devam etmektedir. 2013 yılı Haziran ayının başından itibaren İstanbul Taksim Meydanında, yapılması planlanan çevre değişikliğini protesto etmek isteyen ancak daha sonraları sokak olaylarına dönüşen olaylarda geniş kitleler Taksim Meydanında toplanarak gösteriler yapmaya başlamıştır²⁶⁶. Göstericiler bunun yeşile yönelik çevre katliamını engellemek olarak değerlendirirken, AKP hükümeti bu olayları Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini düşürmek veya görev yapmasını engellemek olarak değerlendirmiştir. İki kesim arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Bu olaylar ülke gündemini ziyadesi ile meşgul etmiş ve göstericiler kullanılan metotlarda dağıtılmıştır. Gezi olaylarında gerilim zaman zaman düşse de bir süre devam etmiştir²⁶⁷, ancak sonunda kaybedilen Türkiye'nin enerjisi olmuştur. Bu olay sonrası Türkiye yeni krizler dönemine girecektir. Muhalefet ülkenin yönetilmez olduğunu söylerken, iktidar partisi de hem muhalefeti hem sivil toplum kuruluşlarını hükümeti legal olmayan şekilde devirmeye teşebbüs etmekle suçlamıştır²⁶⁸.

Diğer yandan 2013 yılı sonları Türkiye tarihine 17-25 Aralık operasyonları olarak geçen ve siyasetçi, iş adamı ve bürokratlara operasyonların yapılarak gözaltına alındığı süreç

²⁶⁰ “Başkanlık Sistemi Tartışılmalı”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 8.05.2012, “Başkanlığı Tartışalım”, *Akşam Gazetesi*, 08.05.2012.

²⁶¹ “Başkanlık Bürokratik Oligarşiyi Bitirir”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 8.04.2013.

²⁶² “2014’te Üç Sandık”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 19.05.2013.

²⁶³ “Danışıklı Dövüş Sonunda Başkanlık Sistemi Geliyor” *Yeniçağ Gazetesi*, 17.05.2012.

²⁶⁴ “Başkanlık Teklifi Masayı Devirdi” *Akşam Gazetesi*, 09.04.2013.

²⁶⁵ “Umudunuzu Yitirmeyin” *Akşam Gazetesi*, 21.05.2013.

²⁶⁶ “İkisi De Orantısız”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 1.06.2013, “Taksim Etkisi”, *Akşam Gazetesi*, 01.06.2013, “Filistin Değil Taksim” *Yeniçağ Gazetesi*, 01.06.2013.

²⁶⁷ “Gerilim düştü”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 5.06.2013, “Haydi taksime”, *Aydınlık Gazetesi*, 31.05.2013, “Siyasete Msj”, *Akşam Gazetesi*, 05.06.2013, Dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç taksim olaylarının ilk günlerinde çevre kaygısı ile hareket edenlere karşı aşırı şiddet sebebiyle özür dilemiş ancak işi provoke etmek isteyenlere fırsat verilmeyeceğini de belirtmiştir. Bkz. “Vekâleten Özür”, *Yeniçağ Gazetesi*, 05.06.2013

²⁶⁸ “Bu Öfkeyi Kim Yönetiyor”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 2.06.2013, “Halkın Gezisi”, *Akşam Gazetesi*, 02.06.2013 “İş Bıraktılar Bayrak Açtılar”, *Aydınlık Gazetesi*, 06.06.2013 “Türkiye Ayakta”, *Yeniçağ Gazetesi*, 02.06.2013

yaşanmıştır. Yine bu süreci hükümet kendisini düşürmeye yönelik bir operasyon olarak değerlendirilmiş ve bu olayda geçmişte cemaat olarak nitelendirilen daha sonraları FETÖ olarak adlandırılan yapı tarafından bürokrasiye sızmış bulunan elemanları tarafından yapıldığını söylenmiştir. Bu tartışmaların gölgesinde²⁶⁹ 2014 Mart ayında Yerel seçimler yapılmıştır. Yerel seçimler bazı medya organları tarafından 2013 Aralık ayının sonunda meydana gelen gelişmelere karşı bir cevap olarak nitelendirilmiştir ve 2014 yılı Mart ayında yapılan yerel seçimlerde Ak Parti hükümeti 2011 yılına göre çok az bir oy kaybetmiş olsa da oyların yaklaşık %46'lık oranını alarak yeniden birinci parti olarak çıkmıştır.²⁷⁰

2014 yılında yapılmış olan yerel seçimler, 2014 yılı Ağustos ayında yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin de provası niteliğinde olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GEÇİŞ

4.1. 2014 Yılında Yapılan Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Başkanlık Tartışmaları

2014 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri Türkiye'de pek çok ilkin de yaşanmasına neden olmuştur. 2014 yılı Ağustos ayında yapılacak seçimler öncesi 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün yedi yıllık görev süresi dolmuş ve Türkiye Tarihinde bir Cumhurbaşkanı 2007 yılında yapılan Referandumla kabul edilmiş şekliyle ilk defa Halk tarafından seçilmiştir²⁷¹. Bu seçimlerde tahmin edildiği üzere Ak Parti'nin adayı olarak Recep Tayyip Erdoğan²⁷² yer alırken muhalefetin ortak adayı (çatı aday) olarak da Ekmelletin İhsanoğlu²⁷³ yer almıştır. HDP ise kendi adayı olarak Eş Genel Başkanları olan Selahattin Demirtaş'ı çıkarmıştır. Bu arada CHP ve MHP'nin ortak adayı olarak seçimlere katılan Ekmelettin İhsanoğlu'nun kimliği ve bu kimliğin CHP tarafından aday olarak kabul edilmesi

²⁶⁹ "Cevabı Millet Verecek", *Yeni Şafak Gazetesi*, 30.03.2014, "Sandık Paralel Dinlemez", *Akşam Gazetesi*, 30.03.2014, "Sandığa Giderken 3 Şeyi Yanınıza Almayı Unutmayın, Nüfus Kâğıdınızı, Seçmen Kâğıdınızı, ... Vicdanınızı" *Sözcü Gazetesi*, 30.03.2014

²⁷⁰ "Türkiye Dik Durdu", *Yeni Şafak Gazetesi*, 31.03.2014, Sistem Çıkmazda Büyük Çözüm Geliyor, *Aydınlık Gazetesi*, 31.03.2014, "Milletin Zaferi", *Akşam Gazetesi*, 31.03.2014

²⁷¹ "Cumhurbaşkanı'nı Bugün İlk Kez Halk Seçecek", *Sözcü Gazetesi*, 10.08.2014

²⁷² "Milletin Adayı", *Yeni Şafak Gazetesi*, 2.07.2014, "Türkiye Bunlara Mahkûm Değil" *Aydınlık Gazetesi*, 02.07.2014, "Güzel Yolculuk", *Akşam Gazetesi*, 02.07.2014, "Erdoğan Çankaya Adaylığını Açıkladı", *Sözcü Gazetesi*, 02.07.2014

²⁷³ "Şaka Gibi", *Yeni Şafak Gazetesi*, 17.06.2014, "Çankaya'ya Amrikano-Suudi Aday", *Aydınlık Gazetesi*, 17.06.2014, "Çatı'da Sisi Var", *Akşam Gazetesi*, 17.06.2014

de Türkiye tarihi açısından ilkleri barındırmıştır. Çünkü Ekmelettin İhsanoğlu²⁷⁴ muhafazak âr kesimden gelmekte ve Ak Parti iktidarları döneminde yine bu parti tarafından İslam İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri olarak önerilmiş ve uzun yıllar (2005-2013)²⁷⁵ bu görevi yerine getirmiştir. Fakat kanaatimizce CHP'nin böyle bir hamle yapması Türkiye'de geleneksel olarak %30 oy oranına sahip sosyal demokratların tek başına Cumhurbaşkanı seçtirmeyeceği endişesinden kaynaklanmalıdır. Diğer yandan aynı adayın MHP tarafından desteklenmiş olması da CHP'nin kararında etkili olduğu anlaşılmaktadır.

10 Ağustos 2014 tarihinde yukarıda özetlemeye çalıştığımız şartlarda yapılan seçimleri AKP'nin adayı olan ve Genel Başkanı da bulunan Erdoğan %52 gibi bir oyla kazanmıştır. Ekmelettin İhsanoğlu oyların %38'ini alırken HDP'nin adayı Selahattin Demirtaş'ta oyların yaklaşık %10'unu almıştır²⁷⁶. Böylece ilk defa halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı, Erdoğan olmuştur. Seçimin bu şekilde sonuçlanmasıyla birlikte Erdoğan parti Genel Başkanlığından ayrılmıştır. Cumhurbaşkanı olan Abdullah Gül'ün "Partime Döneceğim" açıklamaları yapmasına rağmen Ak Parti gülün görev süresinin bitmesine bir gün kala yani 27 Ağustos'ta kongre kararı alarak Gül'ün partiye dönüşünü engellenmiştir²⁷⁷.

Ak Parti'nin başına yapılan olağanüstü kongre ile Dışişleri Bakanlığı da yapmış olan Ahmet Davutoğlu seçilmiştir²⁷⁸.

Erdoğan halk tarafından seçilmiş olmasıyla birlikte, kesinlikle kendinden önceki cumhurbaşkanları gibi olmayacağı mesajını vermeye başlamıştır. Bu açıklamalar yeniden güçlü başkanlık sisteminin tartışılması sonucunu doğurmuştur. Fakat burada hemen şunu ifade edelim ki bu açıklamalara muhalefetten sert eleştiriler gelmeye başlamış, hem CHP hem de MHP, Erdoğan'a Anayasanın kendine vermediği bir yetkiyi kullanamayacağını belirtmişlerdir²⁷⁹. Muhalefet partilerinin tepkileri karşısında, Erdoğan başkanlık sistemini kendisi için arzulamadığını Türkiye için elzem olduğunu ifade etmiştir²⁸⁰. Ancak Erdoğan'ın bu açıklamalarına rağmen bazı görüşlere göre daha önceleri "olmazsa yolumuza devam ederiz"

²⁷⁴ Ekmelettin İhsanoğlu CHP tarafından aday gösterilmesi CHP kesiminin tabanının bir kısmında tepkiye yol açmıştır. Bu tepkinin nedeni de sol kökenli bir adayın gösterilmesi yerine sağ kanada daha yakın bir adayın çatı aday olarak benimsenmesiydi. Ekmelettin İhsanoğlu hakkında detaylı bilgi için bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ekmeleddin_%C4%B0hsano%C4%9Flu (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

²⁷⁵ <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

²⁷⁶ "Hoşgeldin Yeni Türkiye", *Yeni Şafak Gazetesi*, 11.08.2014, "Halkın İhtilali", *Akşam Gazetesi*, 11.08.2014

²⁷⁷ "Gül'e Kongre Darbesi", *Aydınlık Gazetesi*, 12.08.2014, "Olağanüstü Kongre 27 Ağustosta", *Akşam Gazetesi*, 12.08.2014, "kapıştılar", *Yeniçağ Gazetesi*, 12.08.2014.

²⁷⁸ "İkinci On Yılın Başbakanı", *Akşam Gazetesi*, 28.08.2014, Cumhurbaşkanı AKP Kongresinde Oy Kullandı, *Sözcü Gazetesi*, 28.08.2014.

²⁷⁹ Muhalefetim Cumhurbaşkanı Erdoğan'a karşı yetkisini aşıyor, Anayasada ki yetki çerçevesine çekilmeli açıklamaları ve eleştirilerine karşılık Cumhurbaşkanı "Sınırlarımı Bilirim" ve "Eski Cumhurbaşkanları Gibi Bir Kenarda Beklemeyeceğim" şeklinde açıklamalar yaparak icracı bir cumhurbaşkanı olacağını belirtmiştir. "Yetkimi Kullanmasını İyi Bilirim", *Yeni Şafak Gazetesi*, 22.06.2015, "Kenarda Beklemem", *Yeni Şafak Gazetesi*, 9.05.2015.

²⁸⁰ "Kim Başkan Olur Rabbim Bilir", *Akşam Gazetesi*, 09.05.2015.

şeklinde ki açıklamalar yön değiştirmiş, başkanlık sisteminin muhakkak gelmesi gerektiği ve hatta ötesinde ifadelerde kullanılmıştır²⁸¹. Bazı yayın organlarına göre başkanlığın elzem olmadığını, parlamenter sistemin devamının gerektiğini ifade ederek cumhurbaşkanı Erdoğan'ı sert dille eleştirmişlerdir²⁸². Bu açıklamalara rağmen bundan sonraki gelişmeler ne CHP'nin ne de MHP'nin arzu ettiği şekilde olmuştur.

4.2. On İkinci Cumhurbaşkanının Göreve Başlamasından Sonraki Gelişmelerin Değerlendirilmesi

21 Ekim 2007 tarihli referandumdan sonra Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulü benimsenmiştir. 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün görev süresinin dolmasıyla birlikte referandumla yapılan değişiklik hayat geçirilmiş ve 10 Ağustos 2014 tarihinde yapılan seçimle 12. Cumhurbaşkanı Cumhuriyet tarihinde bir ilk olarak halk tarafından seçilmiştir. Yeni cumhurbaşkanının 28 Ağustosta göreve başlamasıyla birlikte sisteminde artık saf bir parlamenter sistem olmadığı açıktır. Bunun nedenlerini şöyle sıralayabiliriz;

Türkiye'de yürütme organı 28 ağustos 2014 tarihinden sonra ikili bir yapıdadır. Bir yanda halk tarafından seçilmiş Cumhurbaşkanı varken diğer yanda yine halk tarafından seçilmiş fakat görevi Cumhurbaşkanından almış bir başbakan ve bakanlar kurulu bulunmaktadır. Bu özelliği itibariyle parlamenter sistemi andırsa da uygulamada görüleceği üzere yarı başkanlık sistemini andıran bir model Türk demokrasi tarihine girmiş demektir.

Cumhurbaşkanını halkın seçmesi bu makamın bakanlar kurulu üzerindeki ağırlığını artırırken, diğer yandan yaptığı icraatlar ona siyasi bir sorumluluk vermekten uzaktır. Bu yönüyle 2007 öncesi durumu açıklamaktadır. Fakat cumhurbaşkanının kullanacağını açıkladığı yetkilerle siyasi sorumluluğunun bulunmaması bir çelişki olarak karşımıza çıkmıştır. Şu durumda bütün sorumluluk yine Başbakan ve bakanlar kurulundadır. Oysa bu tarihten sonra genellikle bakanlar kuruluna Cumhurbaşkanı başkanlık etmeye başlamış ve alınan bütün kararlarda etkin olmuştur. Gerçi önceki uygulamalarda yürütmenin başı olarak Cumhurbaşkanı görülmüşse de Cumhurbaşkanı gerekli görülen ve lüzumu halinde bakanlar kuruluna katılarak başkanlık etmiştir. Bunun ötesinde Başbakan ve bakanlar kurulu icranın başı sayılmış ve aldıkları kararları uygulamaya geçirilmiş ve siyasi sorumluluğun tamamı bu kurula yüklenmiştir. Bu özelliği ile de parlamenter sistemi andırmaktadır.

Diğer yandan yürütmenin başı olarak Cumhurbaşkanı yasama organını fesh etme yetkisine sahiptir. Yani 1982 Anayasasındaki hükme dokunulmamış ve bu hüküm aynen

²⁸¹ "Başkanlık Gelmezse Ülke Bölünür", *Akşam Gazetesi*, 11.05.2015.

²⁸² "Başkanlıkla Yatıyor Başkanlıkla Kalkıyor", *Sözcü Gazetesi*, 10.04.2015.

kalmıştır. Yapılan değişiklikle Anayasaya getirilen özellikler, Gözler 'de aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Tablo 1: 28 Ağustos 2014 Tarihinden Önce ve Sonra Hükümet Sisteminin Özellikleri²⁸³

Özellikler	Tali ve Asli	Farklılıklar	2014 Önce	2014 Sonra
Özellikler	Asli	Yürütme Organının Yapısı	İki Başlı	İki Başlı
Özellikler	Asli	Yürütme Organının Kaynağı (CB seçimi)	Parlamento	Halk
Özellikler	Asli	Yürütmenin Yasamaya Karşı Sorumluluğu	Var	Var
Özellikler	Tali	Yürütmenin Yasamayı Fesih hakkı	Var	Var
Özellikler	Tali	Aynı Kişinin Yasama ve Yürütme de Görev Alması	Mümkün	Mümkün
Özellikler	Tali	Yürütmenin Yasama Faaliyetlerine Katılması	Mümkün	Mümkün

Tabloda da görüleceği üzere 2014 öncesi ve sonrasında değişen tek şey Cumhurbaşkanının seçilmesiyle ilgilidir. Öncesinde Cumhurbaşkanı TBMM tarafından seçilirken 2014 sonrası da 2007'de yapılan Anayasal referandumla Cumhurbaşkanını halkın seçmesi uygulamasına gidilmiştir. Böylesi bir durum başlangıçta uygulamayla ilgili bir değişikliğin olmayacağı anlamına gelse de 2014 sonrası uygulama parlamenter sistemden kopulduğunu göstermesi açısından önemlidir. Nihayet 10 Ağustos 2014 seçimlerinden sonra Cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan yaptığı açıklamalarda önceki cumhurbaşkanları gibi olmayacağını ve yürütmeye aktif rol alacağını belirtmiştir. Bu durum başka bir kuşkuyla ülke gündemine taşımıştır. O da halkın oylarıyla seçilmiş Cumhurbaşkanının Anayasa da yazılmış olan görev tanımlarının dışına çıkabilmesi ihtimalidir. Böylesi bir durum da Anayasanın tartışmalı hale gelmesi kaçınılmaz olacaktır ki sonraki gelişmeler zaten bunun örnekleriyle doludur. Daha sonra ele alacağımız gibi mevcut Cumhurbaşkanının Anayasada yazılmış görev tanımlarının dışına çıkışıyla yeniden 2017 yılında halkoylamasına gidilecek ve adı Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olsa da uygulamada Türkiye'ye özgü başkanlık sistemi ortaya çıkacaktır.

Bu durum şüphesiz parlamentoda çoğunluğa sahip bir partinin müntesibi olan bir şahsın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle de alakalıdır. Parlamentoda çoğunluğa sahip bir partinin

²⁸³ Gözler, 2019: 300.

liderinin cumhurbaşkanı seçilmesiyle Cumhurbaşkanı ülkenin genel siyasetini belirleme yetkisini eline almıştır. Bu, görünüşte parlamenter sistem gibi görülse de uygulamada algı olarak başkanlık sistemi haline geldiğini göstermektedir. Aslına bakılırsa yukarıda izah etmeye çalıştığımız Cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği sistem ülkemize özgü bir sistem değildir. Bu sistemi Fransa, Finlandiya, Portekiz, Avusturya ve İzlanda gibi ülkelerde görmemiz mümkündür. Duverger'e göre bu sistem tam başkanlık sistemi olmayıp yarı başkanlık sistemi olarak isimlendirilmiştir²⁸⁴. Bu sistem parlamenter sistem ile başkanlık sistemi arasında bir uygulamayı içerir.

4.3. 2015 Haziran Seçimleri

İktidar partisinde Genel Başkan değişikliğinin yaşanarak Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı, Davutoğlu'nun da Ak Parti Genel Başkanı olarak Başbakanlık görevini üstlenmiştir. 2015 Haziran ayında uzun süre tek başına iktidarı elinde bulunduran Ak Parti "yeniden istikrar" sloganıyla seçimlere katılmıştır. 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan seçimlerde Ak Parti ilk defa oy kaybederek %41 civarında oy almış, seçimlerden birinci parti olarak çıkmasına karşın meclisteki çoğunluğunu kaybetmiştir²⁸⁵. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı, hükümeti kurma görevini Ak Parti Genel Başkanı olan Davutoğlu'na vermiştir²⁸⁶. Davutoğlu hükümeti kurma görüşmelerine hemen başlamış, gerek CHP ve gerekse MHP ile görüşmeler yürütülmeye başlanmıştır. Bu arada Türkiye'de terör olayları da tırmanışa geçmiştir. Önce Suruç'ta 34 kişi bombalı bir saldırıda öldürülmüş²⁸⁷, ardından Ceylanpınar'da iki polis evlerinde şehit edildi²⁸⁸. Yaşanan bu iki olayla birlikte 2012 yılından beri devam eden ve Güneydoğu Anadolu sorununu çözmeyi amaçlayan çözüm süreci de sonlanmış oldu.

Ak Parti ve diğer partilerle koalisyon görüşmelerinden; gerek MHP lideri Devlet Bahçeli²⁸⁹ gerekse de CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu²⁹⁰ ile yapılan görüşmelerden

²⁸⁴ G ö z l e r , 2019: 300.

²⁸⁵ "7 Haziran Tablosu", *Yeni Şafak Gazetesi*, 9.06.2015, "Kader Seçimden Koalisyon Çıktı Hükümet Senaryoları", *Sözcü Gazetesi*, 08.06.2015.

²⁸⁶ "Maraton Başladı", *Yeni Şafak Gazetesi*, 10.07.2015, "CHP ve MHP kapıyı AKP'ye Açtı", *Aydınlık Gazetesi*, 10.07.2015, "Koalisyon Maratonu Başladı", *Akşam Gazetesi*, 10.07.2015, "Nihayet Davutoğlu'na Görevi Verdi", *Sözcü Gazetesi*, 10.07.2015.

²⁸⁷ "İşte Barbarlık", *Cumhuriyet Gazetesi*, 21.07.2015, "Göz Göre Göre Gelen Katliam", *Sözcü Gazetesi*, 21.07.2015.

²⁸⁸ "Kanlı Plan İçin Düğmeye Basıldı", *Sözcü Gazetesi*, 23.07.2015, "Faili Belli", *Yeni Şafak Gazetesi*, 23.07.2015.

²⁸⁹ MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli koalisyon kurulması noktasında diğer muhalefet partilerini işaret ederek MHP'nin muhalefette kalmak istediğini ifade etmiştir. "Bahçeli Yokum Dedi", *Yeni Şafak Gazetesi*, 15.07.2015, "Bahçeli CHP'yi Adres Gösterdi", *Aydınlık Gazetesi*, 15.07.2015, "MHP Kapıları Kapattı", *Akşam Gazetesi*, 15.07.2015, "Mhp Muhalefette Kalmakta Kararlı", *Yeniçağ Gazetesi*, 15.07.2015.

²⁹⁰ AKP Genel Başkanı Davutoğlu ve CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu arasında yapılan tekrarlı görüşmelerden de sonuç çıkmaması üzerine ibre seçime dönmüştür ve geçici hükümet kurulmuştur. "Tek ihtimal seçim", *Yeni*

bir netice çıkmamış, yaklaşık dört aylık süreç geçici hükümetle yürütülmüştür. MHP genel başkanı Devlet Bahçeli koalisyona katılmayacağını ifade etmesine rağmen diğer partilerin koalisyon kurması gerektiğini defaten ifade etmiş, erken seçime ilişkin de erken seçimin çözüm olmadığını ifade etmiştir²⁹¹. Bunun üzerine Ak Parti'nin doğal lideri ve Cumhurbaşkanı Erdoğan hükümeti kurma görevini muhalefet parti liderlerine vermemiştir ki bu durum muhalefetçe eleştiri konusu olmuştur²⁹². Cumhurbaşkanı Erdoğan, Davutoğlu'na hükümeti kurma görevi vermesinin üzerinden 45 gün geçmesinden sonra meclis başkanı ile görüşmesi sonrası “Şu Anda Açıklanan Tarih 1 Kasım, 1 Kasım'da da İnşallah Türkiye Tekrar Seçimi Yaşayacaktır” şeklinde ki kararlarla seçimlerin yenilmesini istemiştir²⁹³. Bu seçimlerle birlikte Ak Parti oylarını arttırarak %49 ile tek başına iktidar olmuştur²⁹⁴. Böylece hem yeniden mecliste üstünlüğü sağlamış hem de hükümeti tek başına kurma şansını yakalamıştır. Seçim sonuçlarının açıklanmasının hemen ardından başkanlık sistemini getirecek yeterli çoğunluğu sağlayamayan ancak tek başına iktidar olan Ak Parti'de Başkanlık için yeniden ittifak arayışları başlamıştır²⁹⁵.

4.4. 1 Kasım 2015 Genel Seçimlerinden Sonra Siyasi Hayatta Yaşanan Gelişmeler

2017 Anayasa değişikliğine geçmeden 2015-2017 arasında Türkiye'de yaşanan ve ülkeyi anayasa değişikliğine götüren sebeplerin ele alınmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Çünkü özellikle 2015 tarihiyle birlikte Türkiye'de çok önemli siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Bugün hala etkilerini hissettiğimiz olaylarında başlaması aynı döneme gelmektedir. 2015 yılı Kasım ayında yapılan erken genel seçimlerden başarıyla çıkan iktidar partisi Ak Parti yeniden hükümeti kurmuş ve yoluna devam etmiştir. Diğer taraftan aynı seçimlerde istediği sonuçları alamayan MHP'de Genel Başkanlık tartışmaları yaşanmaya başlamıştır. Özellikle Meral Akşener'in başını çektiği grubun bu konuda etkili olduğu söylenebilir. 1 Kasım Seçimlerinde MHP oyların %11'ini alarak HDP'nin gerisinde kalmıştır. Bu oy oranı 7 Haziran 2015 Seçimlerine göre yaklaşık 5 puanlık bir kayıp anlamına gelmektedir. Dolayısıyla seçim sonuçlarının sorumluluğunun genel başkana ait olduğunu söyleyen Meral Akşener, Koray Aydın, Sinan Oğan ve Ümit Özdağ gibi

Şafak Gazetesi, 14.08.2015, “7 Haziran Çıkmazı”, *Aydınlık Gazetesi*, 14.08.2015, “Denediler Olmadı Karar Milletini”, *Akşam Gazetesi*, 14.08.2015.

²⁹¹ “Erken Seçim Aşısı Değil Zehirdir”, *Yeniçağ Gazetesi*, 14.08.2015.

²⁹² “Görev Sırası Artık Kılıçtaroğlu'nda Ama Veren Yok”, *Sözcü Gazetesi*, 14.08.2015.

²⁹³ “Tarih 1 Kasım”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 22.08.2015, “1 Kasım'da Seçim”, *Akşam Gazetesi*, 22.08.2015.

²⁹⁴ “Muhteşem Zafer”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 2.11.2015, “muhalefet AKP'yi İktidar Yaptı”, *Aydınlık Gazetesi*, 02.11.2015, “Kasım Devrimi”, *Akşam Gazetesi*, 2.11.2015, “CHP Şokta... MHP, HDP Çöktü”, *Sözcü Gazetesi*, 2.11.2015.

²⁹⁵ “Başkanlık Sistemi Muhalefete Bağlı”, *Yeniçağ Gazetesi*, 02.11.2015.

isimler Devlet Bahçeli'ye karşı genel başkanlığa aday olduklarını duyurmuşlar ve MHP'nin olağanüstü kurultaya gitmesi için imza toplamaya başlamışlardır²⁹⁶.

MHP içindeki bu gelişmeler ve çözüm süreci olarak isimlendirilen dönemin bitmesi bir anlamda AKP ile MHP'nin arasını düzelterek iki partiyi birbirine yaklaştırmıştır. Bu olaydan sonrada MHP ile Ak Parti ittifak yaparak günüm üze kadar siyasi hayatta ittifak halinde devam ettirmişlerdir. Fakat iktidar partisi Ak Parti'de Başbakan Davutoğlu ile Cumhurbaşkanı arasında bir takım sıkıntıların yaşanmaya başladığı da kamuoyuna yansımaya başlamıştır. Başbakan Davutoğlu icranın başının kendisi olduğunu ima eden açıklamalar yapması, parti tabanında partinin doğal lideri olarak görülen Erdoğan nezdinde kredisini azaltacaktır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Davutoğlu arasında değişik konularda yaşanan görüş ayrılıkları kamuoyunun önünde tartışılmamışsa da var olduğu çeşitli basın yayın organlarında dillendirilmeye başlanmıştır. Şüphesiz bu görüş ayrılıklarından biriside başkanlık sistemi ile ilgili olanıdır. Davutoğlu 7 Haziran seçimlerinden sonra halkın kendilerine sistemi değiştirmek için yetki vermediğini dolayısıyla bundan sonra yapmaları gerekenin mevcut parlamenter sistemin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamak olduğunu beyan etmiştir. Davutoğlu'nun bu açıklamalarına karşın Cumhurbaşkanlığından yapılan açıklamada;

“Cumhurbaşkanı elbette Anayasada sınırları çizilen yetkiler çerçevesinde ama doğrudan millete karşı sorumlu olarak görevini yürütmek durumundadır. Bu makamda kim oturursa otursun yapacağı budur. İster kabul edilsin ister edilmesin Türkiye'nin yönetim sistemi bu anlamda değişmiştir. Şimdi yapılması gereken bu fiili durumun hukuki çerçevesinin yeni bir anayasa ile netleştirilmesi, kesinleştirilmesidir”²⁹⁷

Şeklinde açıklama ile karşılık vermiştir.

İkili arasında başlayan gerginlik sonucu Davutoğlu'nun doğrudan istifa etmeyip partiyi 2. Olağanüstü kongreye götürmesi ve burada yapılacak Genel başkanlık seçimlerine katılmaması görüşü benimsendi²⁹⁸. Davutoğlu bu gelişmeyi şu sözlerle duyurdu; “4 yıllık sürenin daha kısa sürmesi benim tercihim değildir. Zarurettir.”²⁹⁹ Bu açıklamadan sonra artık Davutoğlu'nun görevinden ayrılacağı da belli oluyordu. Yine bu açıklama ile parti 22 Mayıs'ta Olağanüstü Kongre yapma kararı aldı. Yaşanan gelişmeler ve görüş ayrılığından sonra tahmin edildiği gibi Başbakan Davutoğlu parti kongresinde yeniden aday olmadı.

²⁹⁶ “Meral Akşener: Yeterli Sayının Çok Üzerinde İmza Toplandı”, *Yeniçağ Gazetesi*, 02.01.2015.

²⁹⁷ “Erdoğan'dan Şok Sözler”, *Yeniçağ Gazetesi*, 15.08.2015 bkz.M.bursadabugun.com (Erişim Tarihi: 1.05.2020).

²⁹⁸Kritik Temasta Beklenen Son”, *Yeniçağ Gazetesi*, 05.05.2016.

²⁹⁹“Mecburiyetten Bırakıyorum”, *Yeniçağ Gazetesi*, 06.05.2016.

Kongreye tek aday olarak giren eski Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım Ak Parti'nin yeni Genel Başkanı olurken³⁰⁰, diğer taraftan da Cumhurbaşkanı tarafından Hükümeti kurmakla görevlendirildi. Cumhuriyet tarihinin son Başbakanı unvanını da alacak olan Binali Yıldırım görevini, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemin uygulamaya koyulduğu Temmuz 2018³⁰¹ tarihine kadar sürdürdü.

4.5. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Gündeme Gelmesi

Şüphesiz Binali Yıldırımın başbakanlığının en önemli hadisesi 15 Temmuz Darbe girişimi olarak kabul edilen gelişmedir. 15 Temmuz olayları MHP ve Ak Parti'yi birbirine daha da yakınlaştırmış böylece Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine giden yolu da açmıştır. Artık başkanlık sistemi daha fazla ve geniş kesimler tarafından dillendirilmeye başlanmıştır. Zaten ortada Cumhurbaşkanının yukarda belirttiğimiz ifadelerinden de anlaşılacağı üzere fiili bir durum söz konusu olmuştur. Özellikle 2014 Ağustos ayında Cumhurbaşkanın halk tarafından seçilmesi sistemin fiili olarak değiştirildiği yorumlarını da beraberinde getirmiştir. İktidarın dolayısıyla Cumhurbaşkanının isteği, fiili olarak gerçekleşen bu durumun hukuki alt yapısının yani anayasaya uygun şekil de dizayn edilmesinin gerekliliği olmuştur.

Böylesi fiili bir durumun oluşması karşısında MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli 15.10.2016 tarihinde yaptığı bir açıklama ile Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine ilişkin teklifin meclise gelmesi gerektiğini ve akabinde referandum yapılması gerektiğini belirtmiştir³⁰². MHP'nin bu tavrı bir anda siyasetin gündeminin yeniden başkanlık sistemine odaklanmasına neden olmuştur³⁰³. İlerleyen günlerde de iki siyasi parti arasında bunun nasıl gerçekleştirileceğine yönelik çalışmalar başlamıştır.

4.5.1. Anayasa Değişiklik Teklifinin Meclise Gelmesi ve Kabul Sürecinde Mecliste Yaşanan Tartışmalar

Devlet Bahçeli'nin Başkanlık sistemine destek vereceğini ifade etmesinden sonra meclis alt komisyonlarında tasarı hazırlanmıştır. Daha sonra anayasa komisyonunda son halini alan 18 maddelik anayasa değişiklik teklifi 09.01.2017 tarihinde meclis genel kurulunda görüşülmeye başlanmıştır³⁰⁴. Bu noktada siyasi partilerin meclise gelen anayasa

³⁰⁰“Bayrak değişimi”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 23.05.2016.

³⁰¹ “Son Başbakan”, *Sözcü Gazetesi*, 08.07.2018.

³⁰² “Bahçeli Kapıyı Açık Bıraktı”, *Yeniçağ Gazetesi*, 15.10.2016, “Meclise Bir Metin Getirilsin”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 15.10.2016.

³⁰³ 16 nisana giden süreçte mhp meydan propagandası yerine cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini farklı şekillerle halka anlatmaya çalışmıştır. Sistemin kırılma anının 15 temmuz olduğunu ifade eden bahçeli fiili durumun artık yazılı bir anayasa ile düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bkz. MHP, 2017:1-32.

³⁰⁴ “Başkanlık İçin Söz Mecliste”, *Yeniçağ Gazetesi*, 09.01.2016.

değişiklik teklifine yaklaşımlarını dönemin meclis tutanakları ışığında, dönemin ruhu ile birlikte değerlendireceğiz. Fakat burada tüm maddeler yürütme ile alakalı olmadığından, teklifin yürütmeye ilişkin maddelerine değineceğiz.

Anayasa değişikliği teklifi meclise geldiğinde, Anayasa teklifi hakkında ilk olarak MHP grubu adına söz alan Konya milletvekili Mustafa Kalaycı;

“Türk’üm” demenin ve Türk Bayrağı taşımanın neredeyse suç hâline geldiğini, Türklüğün sadece Anayasa’dan değil, mevzuattan, tabelalardan ve dağlardan kazanılmak istendiğini milletimiz görmüştür. Milletimiz çözüm denilen ihanet sürecini devam ettirmek isteyenleri, ülkemizin bölünmesine yol açacak özerklik sözünü verenleri, PKK’nın uzantısı YPG’ye terör örgütü diyemeyenleri de unutmamış ve unutmayacaktır. “Çözüm projesi AKP’nindi.” diyenler olabilir, elbette haklılar ama bu proje şimdi gündemde yoktur ve bu Anayasa değişikliğinde millî ve üniter devlet yapımız ve millî kimliğimiz tartışma konusu değildir. Yapılan düzenlemede yürütme çift başlıktan kurtarılmakta, Cumhurbaşkanının yetki ve sorumluluklarında bir denge kurulmakta, Cumhurbaşkanına sorumluluk yüklenmektedir; rejim tartışmalarını gerektiren bir durum yoktur, sadece fiilî durumun ortadan kaldırılması söz konusudur”³⁰⁵

Diyerek hem çözüm sürecini eleştirmiş hem de Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile yürütmede yaşanan çift başlılığın kaldırılacağını ifade etmiştir. Yine AK Parti Grubu adına söz alan Gaziantep milletvekili Abdülhamit GÜL;

“Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; üzerinde konuşmuş olduğumuz 1982 Anayasası darbe ürünü, en son 2007 yılında hâlâ yürütmede krizin oluşumunu ortadan kaldırma veyahut da yürütmedeki çift başlılık nedeniyle yürütmeye ilişkin sorunları içerisinde barındıran bir anayasa metnidir.”³⁰⁶

Dedikten sonra 1982 Anayasasına yönelik eleştirilerini sıralamıştır. Aslında 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanlığı makamını siyasetin üzerinde bir vesayet aracı olarak gördüğünü ve bu amaçla geniş yetkiler verilmesine karşın Cumhurbaşkanlığı makamına cezai ve hukuki sorumluluklar vermediğini belirtmiştir. Gül konuşmasının devamında geçmişte yaşanmış olaylardan örnekler vererek şöyle devam etmiştir;

“...Bunu 28 Şubat sürecinde 283 imzayla, dönemin Başbakanı merhum Necmettin Erbakan’ın yine Tansu Çiller Hanımefendi’yle beraber “Biz hükümet kuracağız.” diye imza vermesine rağmen Cumhurbaşkanlığı makamının, o iradenin karşısında, Parlamento iradesinin karşısında farklı bir iradeyle çıkması bir tarihî kayıt olarak karşımızdadır. Yine 45 milletvekilinin 28 Şubat sürecinde sopayla, tehditle bir başka parti kurdurularak hükümeti devirmeye yönelik yapılan bir mücadelede bir aktör olarak oynadığı bir Cumhurbaşkanlığı makamı inşa edilmiştir. Yine bunun son örneğini 2007 yılında gördük değerli arkadaşlar. Bugün parlamenter sistem güzellemesi yapanlar, o gün Cumhurbaşkanını

³⁰⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, C:31, 2017: 423(Bundan Sonra TBMM Şeklinde Belirtilecektir).

³⁰⁶ TBMM, 2017: 429.

Parlamento seçerken sadece bir arkadaşını buraya temsilci olarak yoklama talebi için gönderip milletvekillerini kulislere tıkan anlayıştır...”³⁰⁷

Gül bundan sonraki konuşmasını 2007 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan sorunlarla devam ettirmiştir. Özellikle 11. Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan 367 krizini üzerinde durarak bugün parlamentoda görüşülen Anayasa değişikliğinin aslında bütün vesayeti bitirme ve halkın “Cumhurbaşkanını madem siz seçemiyorsunuz o halde biz seçeriz” ifadesinin bir tecellisi olduğunu vurgulamıştır. Gül’ün üzerinde durduğu bir diğer konuda Yürütmenin başı olarak 1982 Anayasasında yer alan Cumhurbaşkanının, icranın başındaki başbakanla tarihi süreç içindeki tartışmalarına değinmiştir.³⁰⁸

Aynı madde üzerinde söz alan Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, kabul edilecek teklif ile birlikte Güçlü bir yasama, güçlü bir yasama denetimi, siyasi istikrar, güçlü bir iktidar, hızlı karar alma, kararları uygulama, milletten doğrudan yetki alan bir yasama ve milletten doğrudan yetki alan bir yürütme için teklifin verildiğini beyan etmiştir.³⁰⁹

Teklifin lehinde ve aleyhinde konuşmalar yapılmıştır. Bu konuşmalarda iktidar partisi ve değişikliği destekleyen MHP güçlü bir yürütme ve yürütmede çift başlılığı yok etme amacıyla bu teklifin verildiğini savunmuşlardır. Diğer yandan muhalefet milletvekilleri ise AK Parti iktidarının yaklaşık on dört yıldır yürütmenin yasama ve yargıya müdahale ederek bütün yetkileri bünyesinde toplamayı istediğini belirtmişlerdir. Mesela bu milletvekillerinden Bedia Özgökçe Ertan 2010 Referandumu ile yargının etkisizleştirildiğini ve yürütmeye bağımlı hale getirildiğini belirtmiştir. Ertan’a göre Anayasa değişikliği ile yapılmak istenenin tüm erkleri tek elde toplama isteği olduğu şeklindedir. Bu durumun diktatörlüklerde³¹⁰ olabileceği ifade edilen konuşmasında bu yolu “herkesi karanlığa iten geri dönüşü olmayan ve çok tehlikeli bir yol” olarak nitelemiştir.³¹¹

İstanbul Milletvekili Mehmet Bekaroğlu Anayasa değişiklik teklifi konusunda yaptığı konuşmada; kontrol edilemeyen gücün tehlikeli olduğu, önceki dönemlerde bazı insanların meşruiyeti tanrıdan aldığını iddia ederek istediği şekilde devleti yönettiğini belirtmiştir. Eğer bu madde ve madde teklifleri tümüyle kabul edilirse, cumhurbaşkanlığına kim seçilirse seçilsin otokrat hatta diktatör olacağını, zira seçilen kişinin de bir insan olduğunu belirterek maddenin aleyhine görüşlerini belirtmiştir.³¹²

³⁰⁷ TBMM, 2017: 429.

³⁰⁸ TBMM, 2017: 430.

³⁰⁹ TBMM, 2017: 436.

³¹⁰ K üçük, 2016:26-27.

³¹¹ TBMM, 2017: 442-444.

³¹² TBMM, 2017: 483.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, burada sadece yürütme ile ilgili maddeler ve o maddeler üzerinde Mecliste yaşanan tartışmalar üzerinde duracağız. Bu maddeler 7, 8, 9, 10, 11, 12,13, 14, 16. Maddeler doğrudan yürütme ile ilgili olanıdır. Bu bakımdan, 7. Madde aynen şöyledir;

“MADDE 7- 2709 sayılı Kanununun 101 inci maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
 “A. Adaylık ve seçimi MADDE 101-Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim yapmış, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip, Türk vatandaşları arasından, doğrudan halk tarafından seçilir. Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir. Cumhurbaşkanlığına, siyasi parti grupları, en son yapılan genel seçimlerde toplam geçerli oyların tek başına veya birlikte en az yüzde beşini almış olan siyasi partiler ile en az yüz bin seçmen aday gösterebilir. Cumhurbaşkanı seçilen milletvekilinin Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer. Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilir. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilir. İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin herhangi bir nedenle seçime katılmaması halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların salt çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilir. Oylamada, adayın geçerli oyların çoğunluğunu alamaması halinde, sadece Cumhurbaşkanı seçimi yenilenir. Seçimlerin tamamlanamaması halinde, yenisi göreve başlayıncaya kadar mevcut Cumhurbaşkanının görevi devam eder. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin diğer usul ve esaslar kanunla düzenlenir.”³¹³

Görüleceği gibi bu madde Cumhurbaşkanının seçilmesi ile ilgilidir. Cumhurbaşkanının taşıyacağı vasıflar ile kimlerin hangi şartlar altında Cumhurbaşkanlığına aday olabileceğini de düzenlemektedir.

Madde meclis genel kuruluna geldiği andan itibaren tartışmalar da yaşanmaya başlamıştır.

MHP Grubu adına İstanbul Milletvekili olan Semih Yalçın konuşmuştur. Yalçın konuşmasında; 15 Temmuzdan sonra yaşanan gelişmelere dikkat çekerek; “En büyük tehlike, en yakın tehlikedir” diyerek partilerinin en büyük hedefinin devleti yaşatmak olduğunu vurgulamıştır. Bunun içinde toplumsal mutabakatı sağlama adına herkesin hukuki sınırlarda hareket etmesi gerektiğini bu bakımdan hukuki sınırları yeniden belirlemenin zaruri olduğu konusuna değinmiştir. Anayasa değişikliğinin kabul edilmesi halinde Özal’dan beri devam eden tartışmaların da böylece son bulacağını vurgulamıştır.³¹⁴

³¹³ TBMM, 2017: 780.

³¹⁴ TBMM, 2017: 781-782.

HDP Grubu adına da Mardin Milletvekili Erol Dora söz almıştır. Dora'nın konuşmasının ana noktası böyle hayati bir değişikliğin OHAL'in bütün kurum ve kurulları ile devam ettiği bir süreçte gerçekleşecek olmasının sakıncalarından bahsetmiştir. Sürekli ifade edilen “Millî irade buna karar verecek, halk referandumda tercihini yapacaktır.” Gibi söylemlerin OHAL döneminde asla gerçeği yansıtmadığının üzerinde durmuştur. Belki en önemli eleştirilerinden biride bu değişiklikle yüksek yargı organlarının başkanlarının Partili bir cumhurbaşkanı tarafından atanacak olmasıdır. Bunun mahzurları üzerinde duran Dora, ilerleyen süreçte devletin partileşme sürecine girebileceğine işaret etmiştir. Böylece bağımsız ve tarafsız bir yargıdan bahsetmenin de mümkün olmayacağı, konuşmasının en önemli eleştirel kısmını oluşturmaktadır.³¹⁵

CHP Grubu adına ise Antalya Milletvekili ve eski Genel Başkan Deniz Baykal yapmıştır. Baykal'ın konuşmasında üzerinde durduğu en önemli konu Partili Cumhurbaşkanlığıdır;

“Bu 7'nci madde, seçilecek olan cumhurbaşkanının aynı zamanda partiyle ilişkisini sürdürmeye devam etmesini ve partisinin genel başkanı olarak görev yapmasını mümkün kılan bir anlayışı düzenlemiştir. Yani bu paket eğer yürürlüğe girecek olursa seçilecek olan kişi, Anayasa'da anlatılan olağanüstü geniş yetkileri kullanıyor olmasının yanı sıra, aynı zamanda da bir siyasi parti genel başkanı olarak o genel başkanın kullanabileceği tüm yetkileri de kullanmaya devam edecektir. Yani Cumhurbaşkanlığı parti genel başkanlığıyla birleşmektedir. Bu, aslında “Canım, herkesin bir siyasi anlayışı var; o siyasi anlayışını içinde taşıyor olmasının ne sakıncası var? Geçmiş cumhurbaşkanlarının da bir siyasi görüşü vardı; o bakımdan, bir sakınca oluşturmaz.” gibi bir anlayışla değerlendiriliyor. Aslında bir siyasi parti başkanı Millî Güvenlik Kuruluna girecek demektir ama bir tek siyasi parti başkanı girecektir, diğer siyasi parti genel başkanları Millî Güvenlik Kuruluna girmeyecektir, giremeyecektir Cumhurbaşkanının Meclisi feshetmesi doğru değildir. Başkanlık rejimlerinde böyle bir uygulama yoktur, yanlıştır ama bir siyasi parti genel başkanının Meclisi belirlemesi hepten yanlıştır. Değerli arkadaşlarım, olağanüstü hâl ilan edecektir Cumhurbaşkanı, bu da yanlıştır, böyle bir yetki yok, dünyada yok, diğer başkanlık rejimlerinde yok. Olağanüstü hâlde kararnameyi çıkaracak, olağanüstü hâl kararnamesi yapacak. Daha önce de ifade ettik, olağanüstü hâl kararnamesiyle Anayasa'yı değiştirirse ona “Dur.” diyecek bir merci yok.”³¹⁶ Diyerek eleştirilerini sıralamıştır.

Konuşmadan anlaşıldığı üzere 1924 ve 1982 Anayasalarında Cumhurbaşkanı devletin başı olarak değerlendirilmiş ve hangi siyasi düşünceyi benimserse benimsesin, görev süreci içinde bütün siyasi düşüncelere eşit mesafede olması arzu edilmiştir. Baykal, bu durumun sonlanacak olmasının ilerde telafisi mümkün olmayan mahzurları da beraberinde getirebileceğini ifade etmiştir.

³¹⁵ TBMM, 2017: 783-784.

³¹⁶ TBMM, 2017: 785-786.

Madde üzerinde yapılan diğer konuşmalarda da özellikle muhalefet milletvekilleri yapılan değişikliğin rejim değişikliği olduğunun vurgulamışlardır. Bu eleştirilere başkanlık sistemini her platformda partisi adına savunan AK Parti Milletvekili Burhan Kuzu söz alarak cevap vermiştir. Kuzu; konuşmasında böyle bir şeyin söz konusu olmadığını, Cumhuriyetinde Laiklik ilkesinin de ve diğer ilkelerinin de aynen yerinde durduğunu ifade ederek yanıt vermiştir.³¹⁷

Yapılan gizli oylamada 7. madde değişikliğe uğramadan aynen kabul edilmiştir.³¹⁸

7. maddenin görüşmelerinden sonra 8. madde görüşülmeye başlanmıştır. Meclise sunulan teklif aynen aşağıdaki gibidir;

“MADDE 8- 2709 sayılı Kanununun 104 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir. “MADDE 104- Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Cumhurbaşkanı, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder. Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapar. Ülkenin iç ve dış siyaseti hakkında Meclise mesaj verir. Kanunları yayımlar. Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Kanunların, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesiyle Anayasa Mahkemesinde iptal davası açar. Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları atar ve görevlerine son verir. Üst kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenler. Yabancı devletlere Türkiye Cumhuriyetinin temsilcilerini gönderir, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul eder. Milletlerarası antlaşmaları onaylar ve yayımlar. Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunar. Milli güvenlik politikalarını belirler ve gerekli tedbirleri alır. Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil eder. Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verir. Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle kişilerin cezalarını hafifletir veya kaldırır. Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir. Cumhurbaşkanı, kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilir. Kararnameler ve yönetmelikler, yayımdan sonraki bir tarih belirlenmemişse,

³¹⁷ TBMM, 2017: 789.

³¹⁸ TBMM, 2017: 807, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi'nin 7'nci maddesinin gizli oylama sonucu: “Kullanılan oy sayısı: 482 Kabul : 340 Ret : 136 Boş : 4 Geçersiz : 2.

Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girer. Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.”³¹⁹

8. madde seçilen Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini kapsamaktadır. Bu madde ile Cumhurbaşkanına, önceki anayasalarda Bakanlar kurulunun çıkarma yetkisi olan kanun hükmünde kararnameler bu madde ile Cumhurbaşkanı kararnamelerine dönüştürülmüştür. Bu kararnamelerde kişisel hak ve hürriyetlere yönelik düzenleme yapılamayacağı da belirtilmiştir. Yine bu madde ile getirilen en önemli değişikliklerden birisi Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı makamının ihdas edilmiş olmasıdır. Aşağıda görüleceği üzere Cumhurbaşkanı yardımcısı için herhangi bir sayı sınırlaması da getirmemiştir.

Cumhurbaşkanı ve millet meclisi seçimlerinin her ikisinin de halk tarafından yapılması her ikisinin de demokratik bağlamda meşruluk sorununu tüm tartışmalara rağmen ortadan kaldırmıştır.³²⁰

Klasik başkanlık sistemi uygulamalarına bakıldığında başkanın ve başkan yardımcısının halk tarafından seçildiği görülmektedir. Ancak başkanın, başkan yardımcısını atama usulü esasında Güney Amerika kökenlidir.³²¹ Bir kez daha görüldüğü üzere mecliste görüşülen teklif klasik başkanlık sistemi değildir. Ülkemizde teklif edilen ve daha sonra kabul edilen bu teklifin ilgili maddesine göre cumhurbaşkanı yardımcılarını cumhurbaşkanı tarafından atanacaktır. Ancak cumhurbaşkanına vekâlet edecek olan yardımcılarını, vekâlet sürecinde cumhurbaşkanının yetkilerine sahip olmakla, yasama organına karşı sorumlu olmayıp sadece cumhurbaşkanına karşı sorumludurlar.³²²

İlgili madde içeriğinde cumhurbaşkanı yardımcısı sayısının sınırlandırılmamış olması tartışmaların yoğunlaştığı önemli nokta olmuştur. Esasında yeni sistem koalisyonların biteceği dönem olarak lanse edilse de sistemde ki bazı açıklar bu durumun tersini gösterir niteliktedir. Bu noktada bazı yazarlara göre, yukarıda belirttiğimiz şekilde seçimlerin aynı gün olması sebebiyle ittifakların doğması muhtemel olup cumhurbaşkanı yardımcısı bir nevi koalisyon ortaklığı şeklinde ortaya çıkabilecektir.³²³ 1924 anayasası ile ayrılan temel noktalardan birisi de bakanların sorumluluklarıdır. Bakanlar 1924 sisteminde meclise karşı sorumludurlar. Ancak değiştirilmesi teklif edilen anayasa ile bakanları atama yetkisi yürütmenin tek başına başı olan cumhurbaşkanına verilmekle meclise karşı sorumluluk durumu ortadan kalmaktadır.³²⁴ Esasen önceleri pek nadiren gördüğümüz parlamenter sistem ürünü olan

³¹⁹ TBMM, 2017: 808.

³²⁰ Aygen, 2017 :169.

³²¹ Bu model literatürde “Venezuela modeli” olarak geçmektedir. Bkz. Tunç, 2019:562.

³²² Tunç, 2019:563.

³²³ Anayurt, Ekinci, 2017:489.

³²⁴ Özbudun, 2005: 107, Tunç, 1988: 4.

dışarıdan bakan atama durumu, yeni sistem ile birlikte normal hale gelmiştir. Burada kabineye ilişkin güvenoyunun ortadan kalması denetlenebilirlik açısından en temel durum ve güçlü yürütmenin işaretidir.

Az önce değindiğimiz denetlenebilirlik sorunu bağlamında cumhurbaşkanının yeni sistem dâhilinde meclisin onayına ihtiyacı kalmamıştır, bu yönüyle normal başkanlık ve parlamenter sisteme göre yürütmenin güçlü olduğu da söylenebilir.³²⁵

Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin kapsamı bu teklifle birlikte çok geniş tutulmuştur. Ancak siyasi hak ve ödevler ile temel kişi hakları noktasında kararname çıkarılmaması öngörülmüştür. Ancak olağanüstü hal durumunda bu hususlara ilişkin düzenleme yetkisi yine cumhurbaşkanına aittir. Bu hususun tartışılmasının sebebi OHAL koşullarında referandum sürecinin işlemesidir. Bir diğer hususta kanun ile cumhurbaşkanlığı kararnamesi aynı konuda düzenleme içeriyorsa kanunun üstünlüğü esastır.³²⁶ Ancak yukarıda da değindiğimiz, yürütme ve yasamanın benzer siyasi eğilimden olmasını sağlayacak sebeplerden dolayı bu şekilde bir hususun ortaya çıkması çok da mümkün gözükmemektedir. Kararname çıkarma yetkisi ile bir bakıma cumhurbaşkanının parlamentoya ihtiyacı kalmamış olacaktır.³²⁷

Bu madde üzerinde de şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. MHP grubu adına söz alan Adana Milletvekili Mevlüt Karakaya;

“Rejim değişikliği yapılıyor. Cumhuriyet elden gidiyor.” denilmektedir. Öncelikle, herkes şunu iyi bilsin: Türk milleti ve devleti ebet müddettir. Cumhuriyet de Türk milletinin karakteridir, ilelebet var olacaktır. Millî Mücadele sonucunda kurulmuş olan yeni Türk devletinin yönetim biçimi 29 Ekim 1923’te cumhuriyet olarak kabul ve ilan edilmiştir, nokta. Hükümet sisteminin fiili durumuyla uyumlu hâle getirilerek netleştirilmesini bir rejim değişikliği olarak savunmaya çalışmak haksızlıktır... Aslında oluşmasını arzu etmediğimiz bu durum hazin bir hikâyenin sonucudur. Esasen 1982 Anayasası -bugün burada defalarca söylendi- çok geniş kapsamda ve etkili yetkiler vermekteydi cumhurbaşkanına. Ancak geçmişteki cumhurbaşkanları bu yetkileri ya hiç kullanmadılar ya da sembolik olarak kullandılar. Halk tarafından seçilen 12’nci Cumhurbaşkanı ise selefleri aksine tüm yetkileri kullanacağını ifade etti, uygulamada ise daha fazlasını kullandı.”³²⁸

Karakaya konuşmasının devamında en çok tartışılan konu olan Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin kişi hak ve özgürlükleri noktasında herhangi bir düzenlemenin yapılamayacağını zapt altına aldırıldığını vurgulamıştır.³²⁹ Konuşmanın tamamı incelendiğinde aslında MHP’nin de bu değişiklikler konusunda rahat olmadığı anlaşılacaktır.

³²⁵ Aygen, 2017:169.

³²⁶ Tunç, 2019:570.

³²⁷ Tunç, 2019:567.

³²⁸ TBMM, 2017: 809-810.

³²⁹ TBMM, 2017: 811.

Çünkü 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanına tanıdığı yetkilerin diğer Cumhurbaşkanları tarafından ya hiç kullanılmadığı, ya da sınırlı olarak kullanıldığı vurgulanmıştır. Oysa 12. Cumhurbaşkanının halkın seçtiği bir cumhurbaşkanı olması itibari ile bu yetkileri kullanacağını beyan etmesi MHP'nin düzenlemeye destek vermesini gerekli kılmıştır. Doğal olarak MHP'nin yapmaya çalıştığı bir bakıma Cumhurbaşkanının yetkilerini hukuki zemine oturtma arzusu olarak değerlendirilebilir.

İstanbul Milletvekili Celal Doğan;

“Sevgili Kuzu Hocamız burada. Üç dört yıldan beri bütün televizyonları gerçekten inandırmaya çalışarak “Kuvvetler ayrılığı gelecek, demokrasi güçlenecek, yasama güçlenecek...” O lafların tümü şimdi kulaklarımda çınlıyor ama ortaya konan esere baktığımda, eski tabirle ifade etmek gerekirse - “mürgiacib” denen bir deyim vardır- mürgiacib gibi bir heyulayla karşı karşıyayız Şimdi, size sormak istiyorum: Türkiye’de çok kısa sürede iki başbakan değişti; biri Ahmet Davutoğlu Beyefendi’ydi, biri de Sayın Binali Yıldırım. Ben Sayın Cumhurbaşkanımızın Kabinesiyle, bakanlarla ilişkisinin ne olduğunu bilmem ama -çok kısa sürede- şunu size söyleyebilirim: Ahmet Davutoğlu’nun istifa ettiğini ve bir gensoruyla düşürüldüğünü gören oldu mu? Hayır. Bir irade dedi ki: “Sen gel, sen git.” Şimdi, hangi yasayı yaparsak yapalım uymayacaksak, demokrasiyi içselleştiremeyeceksek, demokrasiyi içimize sindirerek davranmayacaksak biz burada getirdiğimiz anayasanın uygulanacağına dair bir teminat olduğunu nasıl söyleyebiliriz?”³³⁰

Şeklinde yaptığı konuşmasında Burhan Kuzu’nun anlattıklarıyla Meclise gelen teklifin, ilgisiz olduğunu ifade etmiştir. Kuvvetler ayrılığı bağlamında ise anayasanın çok fazla yetki getirdiği ve partili Cumhurbaşkanının tek başına karar almasının getirdiği riskler vurgulanmıştır. Nitekim buna geçmişte yaşadığımız ve daha önceki b d l ü m l e r d e d e değindiğimiz, Ahmet Davutoğlu’nun Başbakanlıktan ayrılması hususunu Cumhurbaşkanlığı sisteminde ihdas edilecek bakanlıklar bakımından değerlendirmiş olup, adeta tek kişinin iradesinin bu noktada sıkıntı yaratacağı hususudur.

CHP grubu adına söz alan Ankara Milletvekili Murat Emir 2019 yürürlüğe gireceği ifade edilen anayasa değişikliği teklifi için neden OHAL koşullarının seçildiğini, bu süreçte referanduma gidilmesinin risklerini ve bunun bir rejim değişikliği şeklinde algıladıklarını ifade ederek;

“Olağanüstü hâl koşullarında.... son derece önemli ve rejim değişikliğine dönük bir Anayasa değişikliğini konuşuyoruz hem de geceler boyu konuşuyoruz,bu aceleyi de niye yaptığımızı maalesef sizler açıklayamıyorsunuz. 2019’da yürürlüğe girecek bir Anayasa teklifini niye bu kadar alelacele konuşuyorsunuz bunu anlamak mümkün değil arkadaşlar....“Değerli arkadaşlar, Cumhurbaşkanının yetkilerini konuşuyoruz. Diyorsunuz ki: “Ya ne var bunda?” Sayın Kuzu’nun

³³⁰ TBMM, 2017: 811-814.

konuşmasını dinledim. “E, başbakan vardı, başkanının yetkilerini aldık, Cumhurbaşkanında birleştirdik.” Sayın Başbakan da dedi ki: “Binali feda olsun.” Değerli arkadaşlar, bu, Sayın Başbakanın kendini feda etmesinden çok daha öte bir durumdur.buradaki Cumhurbaşkanı, bakın, bize göre antidemokratik bir biçimde, ama en nihayetinde tarafsız olduğu varsayıldığı için Anayasa Mahkemesine üye atıyor, Hakimler Savcılar Kuruluna üye atıyor, en azından bir partiyle bir bağı yok. Dolayısıyla da siz artık onu partili yaptıktan sonra, bir partinin genel başkanı yaptıktan sonra o kişinin yargıç atmasına, yüksek yargıyı şekillendirmesine, Meclisi şekillendirmesine izin vermemelisiniz.”³³¹

Esasında az önce belirttiğimiz gibi yine hedefte Burhan Kuzu vardır. Teklifin 2019 yılında yürürlüğe gireceğinin ifade edilmesine rağmen OHAL koşullarında eşit olmayan bir referandum olacağı, partili cumhurbaşkanının yargı üyelerinin bir kısmının atamasının büyük sakıncalar getireceğini ifade etmiştir.

Muhalefet partilerinin değindikleri her madde de olduğu gibi bu maddenin görüşülmesi aşamasında OHAL koşullarında bir referanduma gidilmesi ve J.J. Rousseau'nun tabiriyle toplum sözleşmesi mahiyetinde olan anayasanın bu koşullarda yapılmasının daha da büyük sorunları beraberinde getireceğidir.

Tartışmaların devam eden aşamalarında teklifi meclise getiren Ak Parti Grubu Adına söz alan Yozgat milletvekili Yusuf Başer;

“Cumhurbaşkanına bu düzenlemeyle çok fazla yetki verildiği dile getiriliyor. Mesela hangi yetki? Üst kademe bürokrasiyi atama yetkisi veriliyormuş, bu yanlışmış. Öncelikle soralım: Bugün üst kademe bürokrasisini yine yürütme organı atamıyor mu? Evet, atıyor. Değişen bir şey yok, yine yürütme atayacak. Hepimiz görüyorduk ki mevcut sistemde hükümet ile Cumhurbaşkanı arasında kriz olmaması istisna oluyordu. AK Parti olarak krizden keyif alan, işler yavaşlayınca milletin huzursuz olmasından mutlu olanlardan değiliz. İşte, o takozu Türkiye'nin tekerleğinin önünden bu nedenle kaldırıyoruz. İkinci olarak, Cumhurbaşkanı üst kademe bürokrasiyle kendisi çalışacak. Kendi çalışacağı adamları seçmeyecek de ne yapacak?”³³²

Bu noktada Başer cumhurbaşkanının da halen zaten aynı yetkilere sahip olduğunu ancak başbakanlık sisteminin kaldırılmasının sıkıntı yaratmayacağını ve cumhurbaşkanının kendi çalışacağı üst kademe bürokrasiyi kendi ataması gerektiğini savunmuştur. Ancak bu noktada Başer'in değinmediği husus cumhurbaşkanının artık partili olacağıdır. Yani benzer yetkilere dahi anayasa değişiklik teklifinden önce cumhurbaşkanı sahip olsa bile artık teklifin kabul edilmesi halinde partili hale geleceğidir. Yani teklifle beraber üst kademe bürokrasiyi cumhurbaşkanı atamayacak partili Cumhurbaşkanı atayacaktır. Bu nokta CHP Eskişehir milletvekili Utku Çakırözer bu durumu cumhurbaşkanının partili olmasıyla beraber

³³¹ TBMM, 2017: 814-816.

³³² TBMM, 2017: 818-820.

milletvekillerini de kendisinin belirleyeceğini ve mecliste de partili cumhurbaşkanı hâkimiyetinin geleceğini ifade etmiştir.³³³ Bu noktada Çakırözer'in değinmek istediği husus kanaatimizce cumhurbaşkanının yargılanmasına yöneliktir.

Bu maddenin düzenlenmesi pek çok hukukçu açısından Cumhurbaşkanlığına geniş yetkilere verilirken bir o kadar da TBMM yetkilerini sınırlandırmıştır. Fakat burada esas tartışılması gereken konulardan en önemlisi düzenlemenin doğrudan vatandaşlara olan etkisi ve hukuk devleti ilkesine verebileceği zararlar yönündür. Kanun Hükmünde Kararnameler yoluyla yapılan düzenlemelerin hukuk sisteminde kargaşaya neden olduğu ifade edilmiştir. Örneğin Barolar Birliği Anayasa değişikliğine yönelik yaptığı değerlendirmede “Kanun Hükmünde Kararnamenin ”...amacını, kapsamını, ilkelerini, kullanma süresini ve süresi içinde birden fazla kararname çıkarılıp çıkarılmayacağını...” gösteren "Yetki Kanunları"na dayanmalarına rağmen, bu sınırlamaların pek çok durumda aşıldığı bilinmektedir.”³³⁴ diyerek eleştirilerini bu nokta üzerine yoğunlaştırmıştır.

Bu tartışmaların sonunda teklifin 8. maddesi mecliste kabul edilmiştir.³³⁵

8. maddenin görüşmelerinden sonra 9. madde görüşülmeye başlanmıştır. Meclise sunulan teklif aynen aşağıdaki gibidir;

“MADDE 9- 2709 sayılı Kanununun 105 inci maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
“E. Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu MADDE 105- Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir. Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır. Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı, seçim kararı alamaz. Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen

³³³ TBMM, 2017: 829-830.

³³⁴ http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx (Erişim Tarihi:28.04.2020).

³³⁵ TBMM, 2017: 833, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi'nin 8'inci maddesinin gizli oylama sonucu: “Kullanılan oy sayısı: 481 Kabul : 340 Ret : 135 Boş : 5 Geçersiz : 1.

Cumhurbaşkanının görevi sona erer. Cumhurbaşkanının görevde bulunduğu sürede işlediği iddia edilen suçlar için görevi bittikten sonra da bu madde hükmü uygulanır.”³³⁶

9. madde, seçilen cumhurbaşkanın cezai sorumluluğuna ilişkin yargılama usulünün nasıl ve ne şekilde olacağı ve yüce divana sevki için gereken şartları düzenlemiştir.

1982 Anayasası’nda Cumhurbaşkanının sadece vatana ihanet sebebiyle yargılanabileceği düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı 1982 anayasasına göre görevi ile ilgili suçlar bakımından sorumsuzdur. Ancak vatandaş olması nedeniyle işleyebileceği suçlara ilişkin özel bir düzenleme öngörülmemiştir. Anayasa değişiklik teklif metni yukarıda verilen düzenleme ile cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu genişletilerek kişisel suçlar bağlamında da özel bir rejim öngörülmüştür. Ancak bu husus bazı yazarlara göre vatandaşlıktan kaynaklanması sebebiyle özel bir rejime tabi tutulmaması gerekmektedir.³³⁷

Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun yanında bir siyasi sorumluluğunun da bulunması gereklidir. Ancak bu siyasi sorumluluğun ne şekilde olacağı ilgili metinde net değildir. Bunun sebebi halk tarafından seçilmesi ve güçlü bir meşruiyetinin bulunmasıdır. Burada parlamenter sistemde kaldırılmak istenen çift başlılık sorunu, meclis ve cumhurbaşkanı arasında olabileceği muhtemeldir. Siyasi manada hesap verilebilirlik esasında cumhurbaşkanının bir sonraki seçimlerde seçilememesiyle kendisini göstermektedir.³³⁸

Bu madde üzerine yaşanan tartışmaları sıralayacağız. MHP grubu adına söz alan İstanbul milletvekili Celal Adan;

“Cumhurbaşkanı, Anayasa’nın 105’inci maddesindeki düzenlemeye göre ancak Türkiye Büyük Millet Meclisinin üye tam sayısının en az dörtte üçünün oyuyla yani 413 kabul oyuyla Yüce Divana vatana ihanet suçlamasıyla sevk edilebilir. Sorumsuzluktaki bu abartılı şekil hayatın her alanına, hatta Ceza Muhakemesi Kanunu’na bile sirayet etmiştir. Değerli milletvekilleri, Adalet ve Kalkınma Partisinin Komisyon üyelerine teşekkür ediyorum. Milliyetçi Hareket Partisinin bu konuda getirmiş olduğu önerilerinin tamamını kabul ettiler. Hem Anayasa’mızın mevcut hâlinde hem de teklif metninde Cumhurbaşkanı için “Sadece vatana ihanet suçu ile cezalandırılır.” maddesine “Her türlü suçtan cezalandırılır.” maddesi tarafımızdan getirilmiş, Adalet ve Kalkınma Partisi de kabul etmiştir. Ayrıca, Yüce Divana sevki konusunda oranlardaki abartıyı ikinci plana iten düşüncemize itibar edildi, kendilerine teşekkür ediyorum. Cumhurbaşkanı yargılanamıyordu esasında. Değişik birtakım yorumlar var ama bu meselede, bugünkü sisteme göre, Ayrıca, Cumhurbaşkanı sorgulandığı dönemde de karar alma yeteneği elinden alınmıştır.”³³⁹

³³⁶ TBMM, 2017: 943.

³³⁷ Taşkın, 2011:394-395., Tunç 2019:594.

³³⁸ Aygen, 2017:170.

³³⁹ TBMM, 2017: 943-945.

tartışılmasını gerektiğini de belirtmiştir.³⁴² Gerçekten de bu husus bu şekliyle düşünüldüğünde dikkate alınması gereken bir eleştiri olarak değerlendirilebilir.

Muhalefet partilerinin yukarıda vermeye çalıştığımız eleştirilerine AK Parti grubu adına İstanbul Milletvekili Hayati Yazıcı cevaplamıştır. Yazıcı konuşmasında “Bir bireyin herhangi bir siyasi partiye üye olması veya üye olmaması demokratik katılım, bir siyasal haktır; niye buradan bakmıyorsunuz? O hakkın kullanımı önünde bir engel var, bu değişiklikle bu engel de kaldırılıyor.”³⁴³ diyerek Partili Cumhurbaşkanlığının doğal karşılanması gerektiğini belirtmiştir.

Yazıcının bu konuşmasına Zonguldak Milletvekili Ünal Demirtaş; “Devletin Bütünlüğünü kim sağlayacak”³⁴⁴ diyerek eleştirmiştir. Yine Bursa Milletvekili Ceyhan İrgil’de “Devlet memurları neden siyasi parti üyesi olamıyor o zaman? O da hak değil mi?”³⁴⁵ diyerek eleştirilerini gündeme getirmiştir.

İktidar Milletvekilleri, Cumhurbaşkanının herhangi bir siyasi partiye üye olmasını kişisel özgürlük bağlamında ele alırken muhalefete ait milletvekilleri Cumhurbaşkanlığını geleneksel anlamı içinde değerlendirmişlerdir. Onlara göre Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu bağlamda bütün partilere eşit mesafede olması gerektiği, gibi bütün partilileri de kucaklayabilmesi gerekmektedir.

Aslında eleştirileri değerlendirdiğimizde özellikle Cumhurbaşkanlığı makamının Devleti temsil noktasında olması ve bütün bireyleri kucaklaması anlayışı geleneksel anlayışı ifade eder. Diğer yandan partili Cumhurbaşkanlığı sistemi Cumhuriyetin ilk döneminde de uygulanmıştır. 1923-1950 arası dönemde hem Atatürk hem İnönü CHP Genel Başkanlığının yanı sıra Cumhurbaşkanlığı görevini de yürütmüştür. Fakat 1923-1950 yılları arası döneme baktığımızda 1946-50 arası dönem istisna edilirse tek partili bir siyasi hayat söz konusudur. Doğal olarak partili cumhurbaşkanlığının herhangi bir sakıncası görülmemiştir. Çünkü tek partide herkes aynı partili sayılmış ve ikinci bir siyasi partinin kurulması mümkün olmamıştır. Fakat 1946 yılında çok partili hayata geçilmesi ile birlikte CHP ve DP arasında ihtilaflar yaşanmaya başlanmıştır. Burada Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda CHP Genel Başkanı İnönü zaman zaman iki parti arasında arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Bu durum tezin ilk bölümündeki 12 Temmuz Çatışması başlığı altında detaylı olarak verilmiştir.

Kabul edilen bu düzenleme ile Cumhurbaşkanının kişisel suçları ile görev suçları arasındaki ayırım dikkate alınmadan yapılmıştır. Fakat Cumhurbaşkanı yardımcıları ve

³⁴² TBMM, 2017: 951-953.

³⁴³ TBMM, 2017: 954-957.

³⁴⁴ TBMM, 2017: 955.

³⁴⁵ TBMM, 2017: 955.

Bakanların görev suçları ile görevle ilgili olmayan suçları arasında ayırım yapılmakta ve soruşturmanın yapılması esas alınmaktadır. Görevleri ile ilgili suçlarda ise yasama dokunulmazlığının esas alınacağı ifade edilmektedir.

Oysa demokratik rejimlerde esas olan; her makamda bulunan kişinin, sahip olduğu ve kullandığı yetkiler çerçevesinde hesap verebilmesidir. Başka bir deyişle "kamu hukukunda sorumluluk, yetkiyi takip eder". Önerilen düzenlemede ise Cumhurbaşkanlığı makamı bir yandan en yüksek yetkilerle donatılmakta, diğer yandan ise cezai denetimi imkânsıza yakın bir şekilde güçleştirilmiş olmaktadır³⁴⁶.

Bu tartışmalar neticesinde teklifin 9.maddesi kabul edilmiştir.³⁴⁷

13 Ocak 2017 tarihinde Mecliste görüşülmeye başlanan 10.Madde, seçilen cumhurbaşkanının yardımcı ataması, cumhurbaşkanına kimin vekâlet edeceği, cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği seçiminin düzenlemesi hususlarını içermiştir. Ayrıca cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların göreve başlama şartlarını, yargılama usullerini ve bakanlık teşkilatlarının cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenebileceğini hükme bağlamıştır.

“MADDE 10- 2709 sayılı Kanunun 106.ncı maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.
“F. Cumhurbaşkanı yardımcıları, Cumhurbaşkanına vekâlet ve bakanlar MADDE 106- Cumhurbaşkanı, seçildikten sonra bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilir. Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde, kırk beş gün içinde Cumhurbaşkanı seçimi yapılır. Yenisi seçilene kadar Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır. Genel seçime bir yıl veya daha az kalmışsa Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimi de Cumhurbaşkanı seçimi ile birlikte yenilenir. Genel seçime bir yıldan fazla kalmışsa seçilen Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi seçim tarihine kadar görevine devam eder. Kalan süreyi tamamlayan Cumhurbaşkanı açısından bu süre dönemden sayılmaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinin yapılacağı tarihte her iki seçim birlikte yapılır. Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve görevden alınır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, 81 inci maddede yazılı şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde andiğerler. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan olarak atanırlarsa üyelikleri sona erer. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir.

³⁴⁶http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx (Erişim Tarihi:28.04.2020).

³⁴⁷ TBMM, 2017: 954-957., Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi'nin 9'uncu maddesinin gizli oylama sonucu: “Kullanılan oy sayısı : 485 Kabul : 343 Ret : 137 Boş : 3 Geçersiz : 2.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından, her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır ve dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır. Bu kişilerin görevde buldukları sürede, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, görevleri bittikten sonra da beşinci, altıncı ve yedinci fıkra hükümleri uygulanır. Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın görevi sona erer. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanır. Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir.”³⁴⁸

Burada meclis tartışmalarına geçmeden önce değerlendirilmesi gereken en önemli konu cumhurbaşkanı yardımcısı veya yardımcılarının atanması ve Cumhurbaşkanına vekâlet etmesidir. Parlamenter hükümet sistemine baktığımızda cumhurbaşkanına vekâlet eden kişi olarak meclis başkanı karşımıza çıkmaktadır. Meclis başkanı aynı zamanda bir milletvekili olup milletvekilleri arasından seçilmiş kişidir. Bu bağlamda meşruiyeti konusunda şüphe yoktur. Ancak teklifin sunulan 10. maddesinde cumhurbaşkanı yardımcılarının milletvekili yeterliliğine sahip olan kişilerden olması yeterli görülmüştür. Milletvekili olabilen bir kişi milletvekili olmadan cumhurbaşkanı yardımcılığına atanabilecektir. Sorun tam da burada başlamaktadır, cumhurbaşkanının millet tarafından seçildiği hususunda şüphe yoktur. Ancak yerine vekâlet edecek kişinin cumhurbaşkanı tarafından görevine vekâlet ile görevlendirilmesi hususunda tartışmalar yoğunlaşmıştır. Nitekim cumhurbaşkanı yardımcısı seçilmiş değil atanmış bir kişidir. Bu durumda olağanüstü durumlarda devletin başını temsil edecek kişinin meşruiyet sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu konuda seçilmiş bir kişinin yerine seçilmemiş bir kişinin vekâlet etmesi meşruiyet problemini de ortaya çıkarmıştır.

İlgili anayasa teklifi ile birlikte cumhurbaşkanının partisi ile ilişkisi kesilmeyecektir. Ancak cumhurbaşkanı tarafından atanacak olan cumhurbaşkanı yardımcısının konumu net değildir. Bu noktada bürokratik bir görev mi yoksa siyasi bir makam mı olduğu hususu belirlenmemiştir.³⁴⁹ Esasında sınırları net çizilmemiş yeni ihdas edilmiş bir makamdır. Bir bakıma müsteşarlığa benzerken bir bakıma yürütme ile ilgili kapsamlı yetkilere sahiptir.

³⁴⁸ TBMM, 2017: 970-971.

³⁴⁹ Mutlu, 2019:120

MHP grubu adına söz alan İzmir Milletvekili Ahmet Kenan Tanrıku esasında çok önemli bir noktaya değinmekle geçmiş anayasalarda yapılan “anayasa yapılacak her şey düzelecek” mantığının riskli olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir;

“Tabii, burada şu yanışa da düşmememiz gerekir sayın milletvekilleri: Yeni anayasa yapılırsa tüm sorunlar çözülecek ya da her şey bir anda değışecek gözüyle de bakmamamız gerekir. Sonuçta tüm sorunların çözüleceğı yerin sadece Anayasa olmadığı artık hukukun da net bir kavramıdır.”

Bu şekilde anayasayı sorunların tek çözüm merkezi veyahut bütün sorunların başı gibi görmek sorunludur. Anayasa yapılma süreci de anayasanın kendisi kadar önemlidir. Daha önceki ifadelerimizde anayasanın bir toplumsal sözleşme niteliğinde olduğunu da belirtmiştik. Jean Jacques Rousseau diyor ki: “Yasama, yürütme, yargı iç içe geçmişse, özgürlükler garanti değilse orada anayasa yok demektir. Kuvvet kimdeyse o egemendir.”³⁵⁰ Burada ortada bir anayasa metninin olması önem arz etmemektedir. Şayet anayasa toplumsal ve hukuki zemin ile beslenmediğı sürece sadece yazılı bir metin olarak kalacaktır, uygulama alanı bulamayacaktır.

CHP grubu adına Ankara Milletvekili Tekin Bingöl, Anayasa değışikliğinin hem özüne hem de tümüne karşı olduklarını ifade ettiği konuşmasında, bu değışikliğe Rejim değışikliğı değil diyenleri sert bir şekilde eleştirerek sürdürmüştür. Bingöl, konuşmasında bu durumları açıklamak için İnönü’nün söylemiş olduğu; “Millete karşı, Anayasa’ya karşı, demokrasiye karşı suç işliyorsunuz, o yüzden de suçluların telaşı içindediniz.”³⁵¹ diyerek Anayasa değışikliğine neden karşı olduklarını da ifade etmiştir.

Ak Parti Grubu adına Aydın Milletvekili Abdurrahman Öz söz alarak özellikle Cumhurbaşkanına vekâlet edecek cumhurbaşkanı yardımcılara yönelik muhalefet milletvekillerinin eleştirilerine cevap vermiştir. Öz’e göre; Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmiş olması, yine bu makama vekâlet edecek yardımcılarına meşruiyetin bizzat halk tarafından seçilmiş olan Cumhurbaşkanı tarafından verilmesinin tartışmaları anlamsızlaştırdığı üzerinde durmuştur.³⁵²

Bu düzenlemenin en önemli hususlarından birisi Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilecek Cumhurbaşkanı yardımcılarının sayısının ne olacağı ile ilgili olanıdır. Ayrıca Cumhurbaşkanı olarak atanacak kişilerin asgari şartlarının ne olacağı ile bu göreve kaç kişinin atanacak olması da tamamen Cumhurbaşkanına inisiyatifine bırakılmıştır. Burada eleştirilerin esas konusu, Cumhurbaşkanı olarak atanacak kişilerin sadece Cumhurbaşkanına

³⁵⁰ Erdağ, 2015:376

³⁵¹ TBMM, 2017: 975

³⁵² TBMM, 2017: 983.

danışmanlık yapmayıp bizzat bu makama vekâlet edecek olmaları ve vekâlet ettikleri sürece Cumhurbaşkanına tanınmış olan her türlü yetkiyi Yürütme ve yasama bağlamında yürütecek olmalarıdır. Yani halkın iradesi ile seçilmemiş şahısların böyle bir görevi alması muhalefetin eleştirilerinin odak noktasını oluşturmuştur.

Teklif görüşüldüğü esnada yürürlükte olan Anayasal sisteme göre Cumhurbaşkanlığı makamına vekâlet yetkisi TBMM Başkanına aittir. Dolayısıyla bu düzenlemenin önerilen düzenlemeden iki noktada ayrıldığı gözlenecektir. Bunlar;

Bunlardan birincisi TBMM Başkanı aynı zamanda milletvekili olması itibari ile bizzat seçilmiş bir kişidir. Diğeri de, TBMM Başkanı, makam itibari ile aynı Cumhurbaşkanı gibi ilkesel bir tarafsızlığı kabul etmiş durumdadır. Oysa hüküm uyarınca Cumhurbaşkanı tarafından herhangi bir ölçüt olmaksızın atanacak olan Cumhurbaşkanı yardımcıları bu niteliklere sahip olmayacaklardır. Oysa Başkanlık sisteminin bilinen yönü ile uygulandığı ABD’de, Başkan yardımcısı, aynı Başkan gibi halk tarafından seçilmekte, gerektiği durumlarda tıpkı Başkan gibi aynı yetkileri kullanması hukuki açıdan bir mahzur doğurmamaktadır³⁵³.

Diğeri yandan yukarıda ifade edilmeye çalışıldığı gibi, teklif sahipleri bu durumun yadırganmaması gerektiğini nihayetinde bu yetkilendirmeyi halktan yetki almış olan Cumhurbaşkanı tarafından yapılacağını ve böylece meşruluğunun tartışılmayacağını ifade etmişlerdir.

Yapılan tartışmalar lehte ve aleyhte konuşmalardan sonra yapılan oylama ile 10. madde olduğu şekliyle mecliste kabul edilmiştir.³⁵⁴

10. maddenin kabulünden sonra yürütme ile alakalı bir başka madde olan 11. maddenin görüşülmesine aynı gün içinde geçilmiştir. Bu madde ile Cumhurbaşkanının ve TBMM seçimlerinin yenilenmesi hükme bağlanmıştır.

Madde Teklif olarak aşağıdaki şekilde Meclis Genel Kuruluna gelmiştir; MADDE 11- 2709 sayılı Kanunun 116’ncı maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir. “H. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanı seçimlerinin yenilenmesi MADDE 116- Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Bu halde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır. Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesine karar vermesi halinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır. Cumhurbaşkanının ikinci döneminde Meclis tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde, Cumhurbaşkanı bir defa daha aday olabilir. Seçimlerinin birlikte yenilenmesine karar verilen Meclisin ve Cumhurbaşkanının yetki ve görevleri,

³⁵³ http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx (Erişim Tarihi:28.04.2020).

³⁵⁴ TBMM, 2017: 1000, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi’nin 10’uncu maddesinin gizli oylama sonucu: “Oy sayısı : 483 Kabul : 343 Ret : 135 Boş : 3 Geçersiz : 2.

yeni Meclisin ve Cumhurbaşkanının göreve başlamasına kadar devam eder. Bu şekilde seçilen Meclis ve Cumhurbaşkanının görev süreleri de beş yıldır.”³⁵⁵

Klasik başkanlık sistemlerinde, sert kuvvetler ayrılığı³⁵⁶ prensibi benimsenmekle³⁵⁷ önerilen madde metninde geçen yasama ve yürütme organının seçimleri yenilemesi veyahut birbirlerini fesih etmelerine imkân sağlamamaktadır.³⁵⁸

Kuvvetler ayrılığının oluşmadığı durumlarda kuvvetlerin yasama organı veyahut yürütme organı üzerinde toplanması esasında sistemin adını almasında da etkilidir³⁵⁹. Ülkemizde uygulanan ne 1924 anayasasında ne de 2017 yılı 16 Nisan değişikliklerinden sonra tam bir kuvvetler ayrılığından bahsetmek mümkün değildir. 1924 anayasasına bakıldığında kuvvetlerin yasama organı olan meclis üzerinde yoğunlaştığı; 2017 değişikliklerinden sonra kuvvetlerin yürütme organı üzerinde yoğunlaştığı görülecektir.

Teklif incelendiğinde 1924 Anayasası ile benzerlik göstermektedir. 1924 Anayasa taslağında Cumhurbaşkanına tanınmak istenen görev süresinin 7 yıl olması şartı mecliste yapılan sert tartışmaların ardından bir dönem seçimleri ile sınırlandırılmıştır. Gerçi 1924 Anayasasında TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri 4 yıl ile sınırlandırılmıştır. Fakat bu düzenleme sadece yıl ile alakalı olup 2017 Anayasa değişikliği teklifinde beş yıl olarak hükme bağlanmıştır. Madde Meclise geldiği andan itibaren yine iktidar partisi ve MHP tarafından desteklenirken Muhalefete mensup milletvekilleri tarafından eleştirilmiştir.

Burada yürütmenin yasama organına göre güçlü olduğu bir durum daha bu teklifle birlikte anayasa metninde yerini almıştır. Karşılıklı fesih yetkisi³⁶⁰ veren düzenleme için meclise bazı sayı şartı tanırken cumhurbaşkanı bizatihi kendisi bu kararı alabilecek noktadadır. Fesih için herhangi bir şart öngörülmemesi bir bakıma açık yönlerden biridir. Tunç’un da değindiği üzere herhangi bir şart öngörülmemesi keyfi uygulamanın önünü açabilecektir.³⁶¹

³⁵⁵ TBMM, 2017:1001.

³⁵⁶ “Yumuşak kuvvetler ayrılığı olarak nitelenen parlamenter sistemden ayırt etmek için başkanlık sisteminden sert kuvvetler ayrılığı olarak da söz edilmektedir. ABD’deki başkanlık rejimi, anayasal açıdan kuvvetler ayrılığı, “kuvvetlerin eşitliği” şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu sistemdeki kuvvetlerin eşitliği, hukuki bir eşitliktir.” Küçük, 2016:28.

³⁵⁷ Başkanlık sisteminde kuvvetler ayrılığının saf şekilde uygulandığı sistem ABD modelidir. Bkz. Keser, 2011:24-25, 34-43.

³⁵⁸ Yazıcı, 2009:213.

³⁵⁹ Keser, 2011:27

³⁶⁰ (Pure Presidential System) BKZ. Gönenç ve Konaçlı. (2019):61, Yasama Ve Yürütmenin Her İkisinin De Meclis Tarafından Seçildiği Karşılıklı Seçim Yenileme Ve Ya Fesih Yetkilerinin Olmadığı Sistem Saf Başkanlık Sistemidir.

³⁶¹ Tunç, 2019:587.

Karşılıklı fesih yetkisinin kavram olarak ifadesi konusunda da görüşler çeşitlilik göstermiştir. Bazı yazarlar bu yetkilerin hukuki değil siyasi anlamı olduğunu ifade etmişlerdir.³⁶² Bir takım görüşlerde bu hususu yenileme olarak nitelemişlerdir.³⁶³

Bu doktrinler ışığında siyasi yönleri bulunması sebebiyle yürütmeye verilen çok geniş bir yetkidir. Bu noktada meclis tartışmaları da madde üzerinde devam etmiştir.

MHP Gurubu adına Osmaniye Milletvekili Ruhi Ersoy konuşmuştur.

“Bu gerçeklerden hareketle, Milliyetçi Hareket Partisinin politikalarını “Dün söylediklerinin tersini yapıyor bunlar.” diyerek bir şekliyle manipülasyon yapanlara, “Milliyetçi Hareket Partisinin başına taş mı düştü?” diyenlere şunu hatırlatmak istiyorum: Milliyetçi Hareket Partisinin başına taş düşmedi ama Meclisin tepesine bombalar düştü ve bu millet, âdeta alından vurulmak istendi. Bütün bu gerçekliği gören Milliyetçi Hareket Partisi, özellikle Şahkulu İsyanına benzer devleti yok etme sürecine, işgal hareketine uğrandığı bir günde elbette ki “devlet-millet bekası” diyecekti ve milletiyle birlikte devletini koruma sürecinin içerisinde olacaktı.”³⁶⁴

Diyerek MHP'nin geçen süreçte görüşlerinin değişmesini 15 Temmuz olaylarına bağlamıştır. 15 Temmuz olaylarını değerlendirirken de geçmişte yaşanan Şah Kulu³⁶⁵ isyanları ile özdeşleştirmiştir.

CHP grubu adına söz alan Çorum Milletvekili Tufan Köse;

“...Böyle bir durumda yahut da bir suç işlediği iddiasıyla hakkında soruşturma açılan bir cumhurbaşkanı soruşturma açılmadan, soruşturma açılması için oylama yapılmadan Meclisi rahatlıkla feshedebiliyor. Neresinde bunun başkanlık sistemi, neresinde güçler ayrılığı?.....” Jefferson'un sözleriyle “Öyle bir hükûmet biçimi bulunmalı ki, egemenlik yetkileri devlet organları arasında hiçbiri diğerini etkili bir biçimde engellemeksizin kendi yasal sınırlarını aşamayacağı şekilde dağılsın ve dengelensin.”³⁶⁶

Bu noktada CHP tarafından daha önce ki maddelerin görüşülmesi ve genel propaganda haline gelen görüş meclisin etkisizleştirdiği olmuştur. Bu noktada muhalefet partilerinin birleştiği nokta cumhurbaşkanının meclisi feshetme yetkisidir. Nitekim cumhurbaşkanına

³⁶² <http://www.anayasa.gen.tr/fesih-yenileme.html>, (Erişim Tarihi: 10.5.2020).

³⁶³ Mutlu, 2019:123.

³⁶⁴ TBMM, 2017:1002.

³⁶⁵ 1511 yılında Şah İsmail'in kışkırtıcılığında Anadolu'da bulunan Kızılbaş olarak nitelendirilen Alevileri II: Beyazıt'a karşı kışkırtarak Osmanlı Devletini zor durumda bırakmıştır. Şah kulu önemli miktarda taraftar topladıktan sonra Batı Anadolu'da bulunan müritleri vasıtasıyla halkı Şah İsmail'e biat etmeye davet etmiştir. Antalya Burdur, Elmalı, Keçiborlu bölgelerinde etkili olmuş hatta Antalya Kadısını öldürerek Kütahya önlerine kadar gelmiştir. Şehri alamamasına karşın bu defa Bursa üzerine yürümüş ve Bursa Subaşısını öldürmüştür. Daha sonra merkezden gönderilen askerlerle Çukurova bölgesinde kendisine yetişilmiş ve burada yapılan mücadelede Şah Kulu ölmüştür. İsyanı bastırmakla görevli olan Veziri azam Hadım Ali Paşada şehit olmuş ve isyancılara İran'a doğru kaçmışlardır. Şah Kulu İsyanı için bkz., Uzunçarşılı, 2011: 230-255.

³⁶⁶ TBMM, 2017: 1005.

soruşturulma açılması kararı verildiğinde, cumhurbaşkanı devletin başı olması sebebiyle çeşitli kaynaklardan bu durumu öğrenip meclisi soruşturma açılmasına karar verilmeden fesih etme yetkisine haiz olacaktır. Muhalefet bu hususu şiddetle eleştirerek cumhurbaşkanı gibi meclisinde halkın oylarıyla seçilmesini gerekçe göstermiştir.

AK Parti Grubu Adına Çankırı Milletvekili Muhammet Emin Akbaşoğlu bu anayasa değişikliğinin bir istiklal mücadelesinin sonucu olduğunu nitelemiştir. Akbaşoğlu “1921 ve 1924 Anayasaları, Gazi Meclisimizin öncülüğünde, birinci istiklal mücadelemizin sonucunda ortaya çıkmıştı.”³⁶⁷ diyerek devletin sanki yeniden kurulma sürecinde olduğu algısını oluşturmuştur. Ancak 1924 anayasasını meydana getiren ve görüşülen teklifin gündeme gelmesini sağlayan olayların tarih mahiyetinde birbirinden farklı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Her ikisi de oluş, olay bakımından ve doğurduğu sonuçlar bakımından birbirinden farklıdır.

Bu madde ile ilgili eleştirilerin başlıca noktası, aynı gün içinde yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile Meclis seçimleri olmuştur. Cumhurbaşkanı seçilen kişi ile Yasama organı çoğunluğunun farklı siyasi görüşe sahip olmaları durumunda halk tarafından seçilmiş iki organ arasında çeşitli siyasi krizler çıkabilecek ve belki sistemin tıkanması olası hale gelecektir³⁶⁸.

Her ne kadar cumhurbaşkanı ve meclise karşılıklı fesih yetkisi verilmişse de ve bu durum hukuki olarak mümkün olsa da seçimlerin aynı gün yapılacak olması sebebiyle fiili olarak imkânsız hale gelmiştir. Böyle bir düzenlemenin yapılmış olması mecliste ittifakların önünü açmıştır.³⁶⁹ Bu husus partili cumhurbaşkanının ve cumhurbaşkanlığı sisteminde yürütmenin yeni sistemde cumhurbaşkanı yetkileri ve uygulanabilirlik açısından önemli ölçüde değişiklik göstermiştir.³⁷⁰ Bu noktada başkanlık sisteminin klasik uygulamalarında net kuvvetler ayrılığı hâkimdir. Ancak yeni sistemimizde meclis ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin aynı gün yapılacak olması ortaya konan iradenin de benzer olmasına sebep olacaktır.³⁷¹ Bu noktada az önce partiler arası değindiğimiz ittifak seçimler sonrası adeta

³⁶⁷ TBMM, 2017: 1023.

³⁶⁸ Benzeri daha önce İsrail'de görülen bu durumda, "Başbakan" ve "Meclis" seçimleri aynı günde ve doğrudan halk tarafından yapılmış olmasına rağmen, Başbakan ile Meclis'teki 1. Partinin farklı siyasî görüşleri temsil eden kişiler arasından seçilebildikleri görülmüştür. Bu türden sonuçların ortaya çıkması muhtemel hallerde ise, doğrudan halkoyuyla seçilen Cumhurbaşkanı ile farklı siyasî görüşteki Yasama çoğunluğu arasında çeşitli siyasî krizlerin doğması muhtemel hale gelebilecektir. Bkz., http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx (Erişim Tarihi:28.04.2020)

³⁶⁹ Tunç 2019:560.

³⁷⁰ Tunç 2019:559.

³⁷¹ Tunç 2019:559.

yasama ve yürütmenin ittifakına dönüşmekle partici bir durum oluşmaktadır. Bu noktada aynı siyasi iradeye sahip meclis çoğunluğunun yürütmeyi denetlemesinden söz edilememektedir.³⁷²

Tartışmalar bu minvalde devam edip madde nihayete ermiştir. Yapılan oylama ile 11. madde olduğu gibi kabul edilmiştir.³⁷³

11. maddenin kabul edilmesinden sonra 14 Ocak 2017 günü teklifin 12.maddesinin görüşmelerine geçilmiştir. 12. madde genel mahiyetiyle olağanüstü hal ilan etme yetkisinin bakanlar kurulundan alınarak cumhurbaşkanına verilmesini ve olağanüstü hal durumunda cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin hangi konulara ilişkin çıkarılacağını düzenlenmiştir. Bu noktada temel hak ve hürriyetlere ilişkin anayasanın 104. maddesinde istisna olarak cumhurbaşkanlığı kararnamesinin düzenlemeyeceği konuları, OHAL durumunda cumhurbaşkanına düzenleme yetkisi verilmiştir. Madde metni aynen şöyledir;

“MADDE 12- 2709 sayılı Kanunun 119 uncu maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve kenar başlıkları metinden çıkarılmıştır. “III. Olağanüstü hal yönetimi MADDE 119- Cumhurbaşkanı; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddî şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir. Olağanüstü hal ilanı kararı verildiği gün Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağırılır; Meclis gerekli gördüğü takdirde olağanüstü halin süresini kısaltabilir, uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir. Cumhurbaşkanının talebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi her defasında dört ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz. Olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile 15 inci maddedeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlanacağı veya geçici olarak durdurulacağı, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği kanunla düzenlenir. Olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, 104 üncü maddenin on yedinci fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen sınırlamalara tabi olmaksızın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Kanun hükmündeki bu kararnameler Resmî Gazetede yayımlanır, aynı gün Meclis onayına sunulur. Savaş ve mücbir sebeplerle Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanamaması hâli hariç olmak üzere; olağanüstü hal sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri üç ay içinde

³⁷² Tunç 2019:559.

³⁷³ TBMM, 2017: 1035., Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi'nin 11'inci maddesinin gizli oylama sonucu: “Kullanılan oy sayısı : 483 Kabul : 341 Ret : 134 Çekimser : 1 Boş : 5 Geçersiz : 2

Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve karara bağlanır. Aksi halde olağanüstü hallerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kendiliğinden yürürlükten kalkar.”³⁷⁴

CHP grubu adına söz alan Eskişehir milletvekili Cemal Okan Yüksel şu ifadelerle maddeyi eleştirmiştir;

“Üzerinde söz aldığım bu 12’nci maddeyle, Cumhurbaşkanına, hiç kimseye danışmadan, tek başına, herhangi bir sebeple, örneğin canı öyle istediği için olağanüstü hâl ilan etme yetkisi veriliyor.” demeyeceğim ya da “Kendi ilan ettiği olağanüstü hâl sırasında, Cumhurbaşkanı, Anayasa’da belirtilen sınırlara tabi olmadan temel hak ve özgürlükleri askıya alma imkânına kavuşuyor; bu çok yanlış, çok sakıncalı.” demeyeceğim”³⁷⁵

Ak Parti grubu adına söz alan Bursa milletvekili İsmail Aydın teklifte herhangi bir sorun olmadığını meclisin cumhurbaşkanını kararnameler konusunda denetleyeceğini;

“Ayrıca, olağanüstü hâl kararının aynı gün yayımlanma ve yine aynı gün Meclisin onayına sunulma zorunluluğunu getirmiştir.”³⁷⁶

Bu madde özelinde cumhurbaşkanına 104. madde de normal şartlarda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenemeyen dokunulmaz hakları, OHAL şartlarında düzenleme imkânı getirilmiştir. Ancak bu haklar temel hak ve hürriyetler olup hakların özü niteliğindedir. Ayrıca normal şartlarda cumhurbaşkanı kararnamelerinin aynı gün meclis onayına sunulacağı ifade edilmiştir. Ancak OHAL koşulları gerekçe gösterilerek bu süre 3 ay şeklinde uzatılmıştır. Bu noktada OHAL durumunda meclise verilen yetkilerin gerekli görüldüğü şekilde ifade edilmesi, meclisin yetkilerinin keyfiyete dayandırıldığını ve bypass edildiğini göstermektedir. Esasında bu maddenin bu kadar tartışma konusu olmasının bir sebebi de OHAL koşullarında anayasa düzenlemesinin görüşülmesidir. Bu noktada ki eleştirileri daha önce ifade etmiştir.

Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurucu unsuru ve Kurtuluş Savaşı’nın yegâne kahramanı olan kurum ile Türkiye Cumhuriyetinde devletin başı konumunda ki cumhurbaşkanı arasında ki yetki tartışmalarına bir yenisi daha eklenmiş oldu. Nitekim önceki bölümlerden de anlaşılacağı üzere meclis ve cumhurbaşkanı kavgaları sıkça yaşanmıştır.³⁷⁷

³⁷⁴ TBMM, 2017: 1115-1116.

³⁷⁵ TBMM, 2017: 1117.

³⁷⁶ TBMM, 2017: 1120.

³⁷⁷ Öztürk meclisi şu şekilde tanımlamıştır; “Türk parlamentosu, kurulu devletin parlamentosu değil devlet kuran bir parlamentodur. Türk Parlamento Tarihini araştırmak deyimi ve eylemi- Türk demokrasi tarihini yazmanın bir başka anlatımıdır. Diğer yandan cumhuriyetin tarihi parlamento tarihi ile bütünleşir. Dünyada olduğu gibi toplumumuzda da parlamento; baskıya, kişisel ve keyfi, yönetime karşı direnmenin ürünüdür. Yürütme (İcra) ile yasamanın yetki kavgası parlamento tarihinin özünü oluşturdu.” Öztürk, 1993:VII.

Yürürlükte olan sistemde olağanüstü hal ilan yetkisi Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanacak olan Bakanlar kuruluna verilmiştir. Bu yönü ile de konu kurul halinde konuşulup tartışılacak ve Cumhurbaşkanı ile birlikte Başbakan ve Bakanlar Kurulu üyelerinin de fikir beyan etmelerine imkan verecektir.

Fakat kabul edilen teklifte bu yetki yalnızca Cumhurbaşkanı bırakılmıştır. Bu yönü ile yürütme organı içinde görüş beyan etme olanağı ortadan kaldırılmıştır³⁷⁸. Bu tartışmalar sonucunda teklifin 12. maddesi kabul edilmiştir.³⁷⁹

Teklifin 13.maddesi Anayasa Mahkemesine üye atanması yetkilerini cumhurbaşkanına veren maddedir. Ancak bu madde de Anayasa Mahkemesi üyesi sayısının 15'e düşürülmesi düzenlenmiş olup, Cumhurbaşkanınca Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Askeri Yargıtay üyesi arasından seçilecek birer üyenin seçilmesi çıkarılmıştır. Yeni teklif ile 15 üyesinin 12'si Cumhurbaşkanınca atanacaktır. Esas durum Anayasa Mahkemesinin üye sayısının düşmesi ve Askeri Mahkemelerin ortadan kalkmasıdır.³⁸⁰

Teklifin 14. Maddesi Cumhurbaşkanının Hâkimler ve Savcılar Kuruluna üye atama yetkilerini düzenlemiştir. Maddenin yürütmenin yetkilerini ilgilendiren kısmı aynen aşağıda ki gibidir;

“Şimdi, 14'üncü maddeyi okutuyorum: MADDE 14- 2709 sayılı Kanunun 159 uncu maddesinin başlığı ile birinci ve dokuzuncu fıkralarında yer alan “Yüksek” ibareleri madde metninden çıkarılmış; iki, üç, dört ve beşinci fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiş; altıncı fıkrasında yer alan “asıl” ibaresi madde metninden çıkarılmış; dokuzuncu fıkrasında yer alan “kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere” ibaresi “kanun ve diğer mevzuata” şeklinde değiştirilmiştir. “Hâkimler ve Savcılar Kurulu onüç üyeden oluşur; iki daire halinde çalışır. Kurulun Başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabii üyesidir. Kurulun, üç üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adli yargı hâkim ve savcılar arasından, bir üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idari yargı hâkim ve savcılar arasından Cumhurbaşkanınca...”³⁸¹

Madde de Adalet Bakanı Kurulun tabii başkanı ve Adalet Bakanı Müsteşarı Kurulun tabii üyesi olup, Cumhurbaşkanınca dört üye atanmasını öngörmüştür. Bu haliyle aslında önceki Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'ndan çok farklı bir husus getirmemiştir. Adalet Bakanının kurumun tabii üye ve başkanı olma sıfatı devam ederken Adalet Bakanlığı müsteşarının da kurulun tabii üye olması hususu değişmemiştir. Değiştirilmesi teklif olunan anayasa da kurulun 22 üyesi bulunurken üye sayısının 13 e düşürülmesi öngörülmüş ve kurul

³⁷⁸ http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx (Erişim Tarihi:28.04.2020).

³⁷⁹ TBMM, 2017: 1150, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifinin 12'nci maddesinin gizli oylama sonucu: “Kullanılan oy sayısı: 482 Kabul: 344 Ret: 133 Boş: 2 Geçersiz: 3.

³⁸⁰ TBMM, 2017: 1151.

³⁸¹ TBMM, 2017: 1175.

isminden yüksek ibaresi kaldırılmıştır. Bu maddenin görüşülmesi esnasında sert tartışmalar sürmüştür.

Maddenin görüşülmesi esnasında söz alan Bursa milletvekili Nurhayat Altaca Kayışoğlu;

“...Anayasa Mahkemesinin doğrudan ve dolaylı bütün üyelerini cumhurbaşkanı atayacak, üzerinde konuştuğumuz bu maddeyle cumhurbaşkanı “Yüksek”i kalkmış olan Hâkimler ve Savcılar Kurulunun üyelerinin tamamını doğrudan ve dolaylı olarak belirleyecek ki bu kurul bütün hâkim ve savcıların atanmaları, istenilen mahkemeye gönderilmeleri, idari işlemleriyle ilgilenecek ve bu yüzden diyoruz ki her gün Goebbels’in taktiğiyle, soyut bir şekilde “Kuvvetler ayrımı güçleniyor.” demekle kuvvetler maalesef ayrılmıyor değerli milletvekilleri....”³⁸²

Söz alan Edirne Milletvekili Okan Gaytancıoğlu konuşmasında;

“Getirilen bu Anayasa değişikliği teklifi geçerse bir Cumhurbaşkanı seçilecek ve geri kalan herkesi bu Cumhurbaşkanı seçecektir. Anayasa Mahkemesinin neredeyse tüm üyelerinin bir şekilde Cumhurbaşkanı tarafından seçilmiş ve atanmış olması, Yüce Divan görevini tarafsız ve bağımsız bir şekilde yapması beklenen Anayasa Mahkemesi adına etik bir durum mudur?”³⁸³

Söz alan Sivas Milletvekili Ali Akyıldız konuşmasında;

“Yargı tamamen siyasetin emrine giriyor. Güçler ayrılığı ve denge denetleme mekanizmalarının en önemli unsuru olan bağımsız yargı denetimi fiilen imkânsız hâle getiriliyor. Nasıl mı? Hakimler ve Savcılar Kurulunun 13 üyesinden 6’sını Cumhurbaşkanı doğrudan, kalan 7 üyesini de “parti başkanı” sıfatıyla kontrol ettiği Meclis aracılığıyla belirleyecektir. Böylece, bütün yargı örgütünün başı olan Hakimler ve Savcılar Kurulu, Cumhurbaşkanı ve onun siyasi anlayışına uygun olacaktır. Yine, Cumhurbaşkanı, Anayasa Mahkemesinin 15 üyesinin 12 üyesini bizzat kendisi, 3 üyesini de partisi aracılığıyla kontrol ettiği Meclis eliyle belirleyecektir. Böyle bir yargının bağımsızlığından bahsetmek olsa olsa milletin aklıyla alay etmek olacaktır. Bu Meclis derhâl bu tasarımı geri çekmelidir diye düşünüyorum.”³⁸⁴

Söz alan Niğde Milletvekili Ömer Fethi Gürer konuşmasında;

“Teşekkür ederim Sayın Başkan. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun 2010’da değiştirilmesinin sonucunda o süre çdarbe üretti. Yargı kuvvetinin niteliğini vurgulamak amacıyla, Anayasa’nın niteliğini

³⁸² TBMM, 2017: 1176.

³⁸³ TBMM, 2017: 1181.

³⁸⁴ TBMM, 2017: 1181.

vurgulamak amacıyla Anayasa'nın 9'uncu maddesine "tarafsız" kelimesi eklenerek verilmek istenen mesajla bu durum bağdaşiyor mu?"³⁸⁵

Burada en önemli zıtlık anayasanın 9. maddesi ile getirilen düzenleme de mahkemelerin bağımsızlığının yanına tarafsızlık ibaresi eklenirken, partili bir Cumhurbaşkanının yüksek yargı üyelerini atayacak olması olmuştur. Muhalefet partilerinin 2010 referandumu ile HSYK da yapılan değişikliğe de karşı olduklarını ve bunun ağır sonuçları olduğunu belirterek, yeni teklifte aynı minvalde eleştiri konusu olmuştur. Muhalefetçe sorun konuşmalardan anlaşıldığı üzere, Cumhurbaşkanı'nın yüksek yargı üyelerini ataması eleştirilmemiştir. Teklifin geneli mahiyetinde eleştiri partili bir Cumhurbaşkanı'nın yüksek yargı üyelerini ataması olmuştur. Bir diğer hususta Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğu bağlamındadır. İktidar partisi Cumhurbaşkanı'nın yargılanabilirliğinin genişletildiğini ifade etmesine rağmen muhalefet partileri Cumhurbaşkanı'nın kendi seçtiği anayasa mahkemesi önünde yargılanmasının tarafsızlık ibaresine uygun düşülmeyeceğini belirtmişlerdir.

İfade ettiğimiz ve teklifle getirilen değişiklikle Yüksek Mahkeme üyeleri partili bir Cumhurbaşkanı tarafından atanacaktır. Bu noktada Cumhurbaşkanı kurumun doğal üyesi olan Adalet Bakanı'nı bizzat kendisi atayacak olup Adalet Bakanı Müsteşarı da dolaylı olarak Cumhurbaşkanı'nca belirlenecektir. Dışarıdan 5 üye doğrudan atama yetkisine sahip Cumhurbaşkanı toplam 7 üyeyi bizzat atayacak ve HSK'da çoğunluğu atamış olacaktır.³⁸⁶

Bu tartışmalar sonucunda tasarının 14. maddesi kabul edilmiştir³⁸⁷

Tasarının 16.maddesi bir bakıma yeni yönetim sistemine geçişi düzenleyen maddedir. Bu madde ile anayasanın çeşitli maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Bu madde de yürütme ile ilgili kısımda bakanlar kurulunun yetkileri Cumhurbaşkanına devredilmiştir. Başbakan ibaresi Cumhurbaşkanı yardımcılarını şeklinde düzenlenmiştir. Başbakanlık müessesesi ortada kaldırılmış ve başbakanlığa bağlı kurumlar ya lağvedilmiş ya da cumhurbaşkanlığına bırakılmıştır³⁸⁸.

³⁸⁵ TBMM, 2017: 1181.

³⁸⁶ http://anayasadeGISikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx (Erişim Tarihi:29.04.2020).

³⁸⁷ TBMM, 2017: 1181, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifinin 14'üncü maddesinin gizli oylama sonucu: "Kullanılan oy sayısı: 483 Kabul: 341 Ret: 133 Çekimser: 1 Boş: 4 Geçersiz: 4.

³⁸⁸ "... 73 üncü maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan "Bakanlar Kuruluna" ibaresi "Cumhurbaşkanına"; 78 inci maddesinin başlığı "D. Seçimlerin geriye bırakılması ve ara seçimler"; 117.nci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan "Bakanlar Kurulu" ibaresi "Cumhurbaşkanı"; 118 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan "Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları," ibaresi "Cumhurbaşkanı yardımcıları," "Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından" ibaresi "Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava kuvvetleri komutanlarından", üçüncü fıkrasında yer alan "Bakanlar Kuruluna" ibaresi "Cumhurbaşkanına", "Bakanlar Kurulunca" ibaresi "Cumhurbaşkanınca", dördüncü fıkrasında yer alan "Başbakan" ibaresi "Cumhurbaşkanı yardımcıları" . bkz. TBMM, 2017: 1232.

4.5.2. 16 Nisan 2017 Halkoylaması ve Anayasa Değişikliğinin Yürürlüğe Girmesi

20.01.2017 tarihinde teklifin bütün maddelerinin görüşülmesinden sonra, teklifin tümü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oylanmış ve referanduma yeter sayı olan ancak doğrudan kabul için yeterli olmayan 339 olumlu oy ile kabul edilmiştir.³⁸⁹ Cumhurbaşkanı'nın 11.02.2017 tarihli 29976 sayılı mükerrer resmi gazete de yayımlanan kararı ile Yüksek Seçim Kurulu'nun 74 Karar Sayılı kararıyla referandumun 16.04.2017 tarihinde yapılması kararı alınmıştır³⁹⁰. Bu aşama ile referandum süreci başlamıştır.

OHAL kurallarının gölgesinde başlayan propaganda süreci yaklaşık üç ay sürmüştür. Aynen meclis tartışmalarında yaşandığı gibi meydanlarda Ak Parti ve MHP referandumda "Evet" çıkması için çalışırken, CHP ve HDP ve bazı bağımsız milletvekilleri ise halkoylamasında "Hayır" çıkması için meydanları doldurmuştur. Ak Parti bu süreçte meydanlarda 16 Nisan halkoylamasını, "15 Temmuz'un Cevabı 16 Nisanda Verilir," "prangaları söküp atacağız", "2017 Baharı Türkiye Şaha kalkacak"³⁹¹ "7 soruda hükümet sistemi" gibi sloganlarla kitleleri etkilemeye çalışmıştır. Hemen bütün illerde gerek dönemin Başbakanı olarak Binali Yıldırım, gerekse Cumhurbaşkanı Erdoğan mitingler düzenleyerek halkın evet yönünde oy kullanması için propaganda yapmışlardır.

Ak Partinin sloganlarında milliyetçilik temaları da ön planda işlenmiştir. Bunlardan en önemlileri "Avrupa'da 16 Nisan Korkusu", "16 Nisandan Sonra Görüşürüz" gibi Avrupa'ya verilen mesajlar ağırlık kazanmıştır. 16 Nisanda Evet oylarının çıkması ile AB ile ilişkilerde yeni bir dönemin başlayacağı ve artık masaya daha güçlü oturulacağı belirtilmiştir. Yine terör konusu da önemli bir vurgu haline getirilmiş ve "Şehitlerimiz için Evet", "Evet çıkacak Terör Bitecek", "Üniter Devletin Güvencesi Biziz, Türkiye'nin Bayramı Olacak" gibi temalar ağırlıklı olarak hem meydanlarda hem de hükümete yakın basın yayın organlarında dile getirilmiştir.

Diğer yandan mecliste Anayasal değişikliği Ak Parti ile birlikte getirmiş olan MHP miting meydanlarında fazlaca yer almamıştır. Fakat parti yöneticilerinin yaptıkları çeşitli açıklamalarla Anayasal değişiklikte MHP'nin "Evet" oyu kullanacağı" bu hususta Ak Parti ile birlikte hareket edileceği vurgulanmıştır.

Anayasal değişimin diğer tarafı olan ve meclis dâhil meydanlarda değişikliğe "Hayır" oyu vereceğini ifade eden CHP, HDP, Vatan Partisi, Demokrat Parti'de geniş katılımlı

³⁸⁹ TBMM, C:32 2017: 856, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifinin tümünün gizli oylama sonucu: "Oy sayısı: 488 Kabul: 339 Ret: 142 Boş: 5 Geçersiz: 2.

³⁹⁰ Yüksek Seçim Kurulu Kararı, *Resmî Gazete*, 11.02.2017.

³⁹¹ "15 Temmuz'un Cevabı 16 Nisan da", *Yeni Şafak Gazetesi*, 12.02.2017.

mitingler düzenlemiştir. Kendisine bağlı sivil toplum kuruluşları ve sendikalarla birlikte hareket ederek OHAL şartları içinde Referandumda “Hayır” çıkması için çalışmışlardır.

CHP yapılacak halkoylamasında evet çıkması durumunda bunun sürekli OHAL demek olduğunu vurgulamıştır. Bu açıklamalardan birinde CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçtaoğlu, “Faklı siyasi görüşten insanların tavır alacağını” ifade ederek halkoylamasından “Hayır” çıkacağını belirtmiştir. Yaptığı açıklamada Erdoğan; Binali Yıldırım ve Bahçeliyi “Arkasında ciddi fireler olan üçlü” olarak tanımlamış, halkın 16 Nisanda Hayır diyerek Cumhuriyet tarihinin ikinci dönüm noktasını imzalayacağını belirtmiştir³⁹². Yine Kılıçtaoğlu yaptığı başka bir açıklamada, “kavga kutuplaşma olmayacak, Yıldırımında yerinde kalacak. Hayırla Türkiye rahat nefes alacak”³⁹³ diyerek sistemin değişmeyeceğini, başbakanlık makamının dolayısıyla Başbakan Binali Yıldırım’ında makamında kalacağını vurgulamıştır.

CHP’nin bu süreçte meydanlar düzenlediği mitinglerde “Demokrasi İçin Hayır”, “Kontrolsüz Güç Felaket Getirir”, “Hayır Halkın Zaferi Olacak”³⁹⁴ gibi sloganlarla kitleleri etkilemeye çalıştığı görülmüştür. Genel manada değerlendirdiğimizde CHP’de öne çıkan vurgu, tek adam rejiminin sakıncaları ile Başkanlık sisteminde kontrolün TBMM’den Cumhurbaşkanına geçeceğini böylece demokrasinin yara alacağını vurgulamıştır. Yine önemli eleştiri noktalarından birisi de aynen mecliste olduğu gibi böyle hayati bir oylamanın OHAL şartlarında yapılıyor olmasıdır. Bu durum halkoylamasının güvenilirliği açısından sıkıntı yarattığı da her platformda dile getirilen bir başka husus olmuştur.

Diğer yandan Referandumda Hayır oyu kullanacağını ifade eden Vatan Partisi de kendi yayın organı olan Aydınlık vasıtasıyla ve düzenlediği mitinglerle düşüncelerini anlatma fırsatını bulmuştur. Mesela 17 Şubat 2017 Tarihli Aydınlık gazetesinde Referandum süreci ; “ Tarihi 60 Gün Haydi Göreve!” ana başlığı ile paylaşılmıştır. Haberin devamında “Cumhurbaşkanı imzaladı, 60 Günlük Referandum süreci başladı. Siyasi partiler milleti birleştirmek, tuzağı bozmak için sandıktan hayır çıkartmaya kilitlendi. Farklı görüşten geniş kesimler hayır için yan yana çalışacak. Ortak görüşümüz evet diyende hayır diyende kardeşimiz” diyerek hayır çıkması için mücadele vereceklerini fakat evet çıkması durumunda da kimseyi ötekileştirmeyeceklerini ifade etmiştir³⁹⁵.

³⁹² “Hayır Dönüm Noktası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22.02.2017.

³⁹³ Hayırla Türkiye Rahat Nefes Alacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 08.03.2017.

³⁹⁴ “Kontrolsüz Güç Felaket Getirir”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 02.04.2017, “Hayır Halkın Zaferi Olacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15.04.2017.

³⁹⁵ “Tarihi 60 Gün”, *Aydınlık Gazetesi*, 17.02.2017.

Vatan Partisinin bu süreçte referandum ile ilgili kitlelere vermeye çalıştığı mesaj olarak, “Asıl Pranga Başkanlık”, “Dört Koldan Güçlü Başlangıç”, “Başkanlık Dış Tehdidi Körükler”³⁹⁶ gibi ifadelerle kitleleri etkilemek istemiştir.

Burada dikkati çeken en önemli konulardan birisi Başkanlık sistemine evet diyen Ak Partinin, referandumda evet çıkması durumunda Türkiye’nin prangalardan kurtulacağını³⁹⁷ ve daha rahat ve özgür hareket edeceğini belirtirken, Vatan Partisi bunun tam tersi söylemi benimsemiştir. Onlara göre halkoylamasında evet çıkması demek ülkenin dış tehditlere açık hale geleceği anlamına geldiği bu bakımdan mutlaka hayır çıkması gerektiğidir.

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız siyasi atmosferde ve OHAL şartları altında 16 Nisan 2017 tarihinde referandum yapılmıştır. Yapılan Referandumda Ak Parti ve MHP’nin desteklediği “evet” oyları geçerli sayılan oyların %51,4’ünü, “Hayır” oyları ise %48,6’lık kısmını almıştır. Sonuçlar, iktidara yakın gazetelerde “Türkiye Kazandı” başlığı ile duyurulurken, özellikle halkoylamasında Yüksek Seçim Kurulunun almış olduğu “Mühürsüz oylarında Geçerli sayılması” kararı hem muhalefet hem de muhalif basın tarafından eleştirilmiştir. Mesela Cumhuriyet Gazetesi olayı, “Mühür Skandalı”, “Seçime Gölge Düştü” ifadeleriyle vermiştir. Yine Aydınlık Gazetesi 17 Nisan 2017 tarihli nüshası “Mühürsüz Anayasa” spotuyla çıkmış ve “Tarihi seçim skandallara sahne oldu. Mühürsüz pusulaların geçersiz sayılması seçimin meşruluğuna gölge düşürdü. Sandıkların %30’una usulsüzlük sebebiyle itiraz edildi”³⁹⁸ şeklinde haber yaparak seçim sonuçlarını sorgulamıştır. Diğer yanda bazı basın organları da halkoylamasını “milletin yönetime el koyması”³⁹⁹ olarak yorumlamıştır.

Referandumun sonuçlanmasından sonra Anayasa değişikliği yürürlüğe girmiş, 2 Mayıs 2017 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan yeniden Ak Partiye üye olmuş böylece partili Cumhurbaşkanlığı dönemi resmen başlamıştır. Olayı okuyucularını duyuran Cumhuriyet Gazetesi 3 Mayıs 2017 tarihli manşetini “Elveda Güçler Ayrılığı” şeklinde atmıştır⁴⁰⁰.

Partili Cumhurbaşkanlığı modeli Türkiye gündemine girdiği günden itibaren Ak Parti ve MHP tarafından desteklenirken Muhalefet Partileri tarafından şiddetle eleştirilmiş, gerek meclisten geçmesi esnasında gerekse halkoylamasında halkın “hayır” oyu vermesi için yoğun caba sarf edilmiştir. Kabul edildikten sonrada muhalefetin argümanı, bu halkoylamasının

³⁹⁶ “Asıl Pranga Başkanlık”, *Aydınlık Gazetesi*, 12.02.2017, “Başkanlık Dış Tehdidi körükler”, *Aydınlık Gazetesi*, 21.02.2017,

³⁹⁷ Küçük, 2016:26.

³⁹⁸ “Mühürsüz Anayasa”, *Aydınlık Gazetesi*, 17.04.2017

³⁹⁹ “Millet Yönetime El Koydu”, *Akşam Gazetesi*, 17.04.2017

⁴⁰⁰ “Elveda Güçler Ayrılığı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 03.05.2017.

olağanüstü hal uygulaması devam ederken yapılmış olması ve YSK mührü olmayan oylarında sayıma dâhil edilmesi eleştirilerin ana noktasını oluşturmuştur.

2 Mayıs 2017 tarihinde partisine dönen Cumhurbaşkanı Erdoğan 21 Mayıs tarihinde yapılan Ak Parti Kongresinde de yeniden Genel Başkan seçilmiştir⁴⁰¹. Bu durum Türkiye’de çok partili Demokratik hayatın başlamasından sonra bir ilk olarak karşımıza çıkmıştır. Böylece Partili Cumhurbaşkanlığı sistemi resmen başlamış oldu. Devam eden süreçte uyum kanunları ile yeni sistemin zemini hazırlandı⁴⁰². Anayasaların maddelerinin tamamının devreye girmesi 24 Haziran 2018’de yapılan genel seçimden sonra oldu⁴⁰³. Bu tarihten sonra cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi resmen başlamış oldu. Cumhurbaşkanlığı Hükümet sisteminin başlamış olması Türkiye’de sistem sorunlarına yeni boyutlar ekleyerek günümüze kadar tartışılmaya devam etmiştir.

⁴⁰¹ “Cumhurbaşkanı Parti Liderliğini Resmen Saraya Taşdı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22.05.2017

⁴⁰² Gönenç ve Kontacı. (2019):54-55

SONUÇ

Türkiye’de sisteme yönelik eleştiriler Tanzimat döneminde başlamış ve Islahat Fermanıyla sürmüştür. 1876 tarihinde Türkiye’de Anayasal hareketler sonuç vermiş ve Kanun-i Esasi kabul edilmiştir. Fakat dönemin şartları gereğinde uzun soluklu olmamıştır. Bunda yürütmenin başı olarak padişaha tanınan yetkiler etkili olmuştur. II. Abdülhamit anayasanın kendisine vermiş olduğu yetkiye dayanarak Meclisi Osmanlı-Rus Savaşını da gerekçe göstererek tatil etmiştir. 1908 yılına kadar da meclis bir daha toplanmamıştır. Bu tarihten 1908 yılına kadar yaklaşık 31 yıl sürecek parlamentosuz dönem başlamıştır. Nihayet 1908 yılında İttihat Terakki Partisi’nin de örgütlenmesi ve zorlaması ile meclis yeniden toplanmıştır. Böylece tarihimize II. Meşrutiyet dönemi olarak geçen süreç başlamıştır. Gerek I. Meşrutiyet gerekse II. Meşrutiyet’te yaşanan tecrübelerden hareketle Milli Mücadeleyi gerçekleştiren lider kadro, bu hareketin meşruiyetini mecliste aramıştır. Son Osmanlı Mebuslar Meclisinin dağıtılmasından sonra meclisi Ankara’da toplayarak adını Büyük Millet Meclisi olarak isimlendirmişlerdir. Meclis olağanüstü dönem olması itibari ile olağanüstü yetkilerle donatılmış ve Milli Mücadeleyi başarı ile neticelendirmiştir. Meclis mücadelesinin ana istinatgâhı olarak da 1921 yılında hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye’yi almıştır. Nihayet Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanmasından sonra hem devletin yönetimini hem de sistem sorununu çözmek için hazırlıklar tamamlanmıştır. Öncelikle 1922 yılında saltanat kaldırılmıştır. Ardından 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilerek sistem ve devlet başkanlığı sorunu da çözülmüştür. Artık yeni devletin yeni bir anayasaya ihtiyacı olduğu açıktır. Bu amaçla yeni anayasayı hazırlamak üzere komisyon oluşturulmuştur. Komisyon çalışmalarını tamamlayarak anayasa teklifini yüce meclisin huzuruna getirmiştir.

1924 anayasasını 1961 ve 1982 anayasasından ayıran en önemli özelliklerden birisini bizatihi milletin seçmiş olduğu vekiller tarafından mecliste kabul edilmesi oluşturmuştur. Oysa 1961 ve 1982 Anayasaları darbe sonrasında oluşturulan ve bir nevi atama usulü ile gelen kurucu meclisler tarafından yapılmıştır. Bu yönü ile 1924 Anayasası 2017 yılındaki anayasal değişiklikle benzerlik içerir. 2017 anayasa değişikliği de mecliste görüşülüp tartışılmış ve kabul edilen maddeleri anayasal yeterliliğe sahip olmadığından referanduma götürülmüştür. Referandumda halkın %51,4’lük kesimi tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

Bu itibarla 1924 Anayasasının mecliste kabulü esnasında tasarı maddeleri aynen kabul edilmemiş ve en doğru yolu bulmak adına kıyasıya tartışmalardan sonra değişiklikler yapılarak kabul edilmiştir. Örneğin tasarıda Cumhurbaşkanı’nın görev süresi yedi yıl önerilmiş iken meclis bunu kabul etmeyerek bir seçim dönemi ile sınırlandırmıştır. 2017 yılında yapılan

değişiklikle de Cumhurbaşkanının görev süresi bir seçim dönemi olarak kabul edilmiştir. 1924 Anayasasında Cumhurbaşkanının kaç dönem bu görevi yapacağı ile ilgili bir kısıtlama getirilmemişken 2017 yılında yapılan anayasal değişiklikle Cumhurbaşkanının en fazla iki dönem seçilebilme yani 5+5 olarak kabul edilmiştir.

1924 anayasasının düzenlediği sistemde kanunlar ancak meclis tarafından yapılabilmektedir. Meclis başlı başına yasama organıdır. Cumhurbaşkanına kanun yapma yetkisi 1924 anayasası ile verilmemiştir. Ancak 2017 Nisan değişikliklerinden sonra cumhurbaşkanına, kanun hükmünde olacak şekilde kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. Bunun sınırı olarak da meclis aynı düzenlemeye ilişkin kanun yaparsa, meclise üstünlük sağlanmıştır. Cumhurbaşkanına OHAL dışında temel haklara ilişkin düzenleme yapma imkânı verilmemiştir. Ancak getirilen değişiklikle cumhurbaşkanına kanun yapma yetkisi verilmesi bir bakıma yasama yetkisinin partili cumhurbaşkanı ile paylaşılması anlamına gelmektedir.

OHAL ilan etme yetkisi önceki anayasalarımızda Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan bakanlar kuruluna verilmişken 2017 değişikliği ile birlikte cumhurbaşkanına devredilmiştir.

Anayasa mahkemesine ve HSK'ya üye atamaya ilişkin hususlar 2017 anayasasında düzenlenmiş olan konulardır. Ancak 1924 Anayasası döneminde anayasa mahkemesi ve HSK Kurumu bulunmamaktaydı.

1924 Anayasasında kanunların hukuki denetiminin yapılması meclis yorumu dışında mümkün değildir. Ancak bunu bir eksiklik olarak da değerlendirmek gerekmemektedir. Ancak meclis yorumu dediğimiz uygulama ile meclisin yürütme üzerinde denetim yetkisi vardır. Bu durum yine Güçlü Meclis anlayışıyla uyumlu olarak değerlendirilebilir. Yani TBMM'nin çıkardığı yasalar Anayasa Mahkemesi gibi bir kurum oluşturulmadığından Cumhurbaşkanının onayından sonra yürürlüğe girmiştir. Nitekim dönemin koşulları gereğince yapılabilecek, o günün şartlarında ihtiyaca cevap veren bir anayasa yapılmıştır.

1924 anayasasına göre cumhurbaşkanına TBMM Başkanının vekâlet etmesi düzenlenmişti. TBMM başkanının milletvekili olması hasebiyle millet tarafından, meclis başkanı olması nedeniyle milletvekilleri tarafından seçilerek, adeta iki kez onay almış olması durumu önemlidir. Böyle bir şahsın cumhurbaşkanına vekâlet etmesinin meşruiyeti tartışılmaz. Ancak 2017 Nisan değişikliklerinden sonra cumhurbaşkanına cumhurbaşkanının atayacağı cumhurbaşkanı yardımcısının vekâlet edeceği düzenlenmiştir. Ancak cumhurbaşkanı yardımcısı saf başkanlık sistemlerinde olduğu gibi seçimle değil atama usulü ile makama gelmektedir. Bu husus meşruiyet konusunda sorun teşkil etmektedir. Nitekim Cumhurbaşkanı yardımcısı seçilmiş kişi değildir ve cumhurbaşkanına vekâlet ettiği süre

içerisinde de belli yetkilerle sınırlandırılmamış olup, cumhurbaşkanının tüm yetkilerini haizdir.

1924 Anayasası klasik parlamenter sistem getirmeyi amaçlamışsa da meclis üstünlüğü ve meclis hükümeti sisteminden kopulamamıştır. Bunun en önemli nedeni 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun meclise verdiği yetkilerin, meclis tarafından yürütme ile paylaşılması noktasında çekimser olmasıdır. Aynı zamanda meclisin dönemin koşulları ve Milli Mücadeleyi yürütmesi sebebiyle başarılı bir meclistir. Böylece parlamenter sistemin ağırlıklı olduğu karma bir sistem oluşturulmuştur. Bu bağlamda ulusal egemenliğin millete ait olduğu bu egemenliğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi eliyle yürütüldüğü gerçeğinden hareketle meclis üstünlüğü esas alınmıştır. Meclisin hükümeti düşürebilmesine karşın yürütmeye meclisi fesih yetkisi verilmemiştir. Böylece meclis üstünlüğü geleneği devam ettirilmiştir. Oysa 2017 yılında yapılan değişiklikle Meclis üstünlüğünün yerini 1924 anayasası ile kıyaslandığında yürütmenin üstünlüğü almıştır. 2017 değişikliklerinden sonra cumhurbaşkanı gerekçe göstermeksizin meclisi fesih yetkisine sahip olmuş ve fesih ettiğinde bir sonraki dönem tekraren cumhurbaşkanlığına aday olabileme durumu düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı parti lideri olması ve meclis ile cumhurbaşkanlığı seçiminin aynı gün yapılacak olması sebebiyle meclise verilen fesih yetkisi uygulama alanı bulamayacaktır.

Meclisin yürütme organını denetlemesine değinmek gerekirse; 1924 anayasasında düzenlenen gensoru uygulaması 2017 değişiklikleri ile birlikte kaldırılmıştır. 2017 değişikliklerinden sonra denge ve denetleme mekanizmaları işlevselliğini kaybetmiştir. 2017 değişikliklerinden sonra meclis yürütmenin başını direkt olarak denetleme yetkisine sahip olamayacaktır. Nitekim 1924 anayasası ile yürütmenin yani icranın başında olan başbakan ve bakanlar hakkında soru sorma ve soruşturma başlatabilme yetkisi meclis uhdesinde bulunurken 2017 değişiklikleri ile birlikte yürütmenin başı olan cumhurbaşkanına karşı bu yetkileri meclis kullanamayacaktır. 2017 değişiklikleri ile birlikte meclis bu yetkilerini cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında kullanabilecektir. Bu noktada cumhurbaşkanının da halk tarafından seçilmesi sebebiyle meşruiyetinin tartışılmayacağı noktası bu maddeye de sirayet etmiştir. Halkın seçtiği bir cumhurbaşkanını yine halkın seçtiği milletvekilleri denetleyemez noktasındadır.

1924 Anayasasına göre Cumhurbaşkanı Meclis üyeleri arasından bir dönem olarak seçilmekte, gerektiğinde yeniden seçilebilme imkânı tanınmaktadır. TBMM üyeleri arasından seçilen Cumhurbaşkanı yine meclis üyeleri arasından başbakan atamakta, başbakanda kabinesini oluşturmaktadır. Kabine Cumhurbaşkanının onayından sonra TBMM'de güvenoyu almak durumundaydı. Burada en önemli hususlardan biri bakanlarında meclis üyeleri

arasından görevlendirilmeleridir. Bu husus 1961 ve 1982 Anayasalarında kaldırılmış ve meclis dışından da bakan atanabilmesinin yolu açılmıştır. 2017 yılından önce nadiren görülen dışarıdan bakan atama durumu yeni anayasa ile istisna olmaktan çıkmıştır. 2017 değişikliği ile de bakanların TBMM üyesi olma durumu tamamen ortadan kaldırılarak, bakan olarak atanacakların TBMM üye olması durumunda milletvekilliğinden istifa etmeleri usulü benimsenmiştir. Bu noktada bakanlık ile meclis üyeliği çakışmaktadır. Esasında önemli olan bakanların artık meclise karşı değil cumhurbaşkanına karşı sorumlu olması esas hale gelmiştir. Bu durumun en önemli eleştirisi, meclisin yürütmenin icraatlarını denetleyemeyeceği oluşturmuştur. 2017 değişikliği ile meclisin hükümet kurma konusunda ki görevi ortadan kalkmış ve hükümeti kurma görevi doğrudan seçilen cumhurbaşkanına ait olmuştur. Bu noktada 2017 anayasa değişikliği ile ülkenin temellerini atan, kurtuluş mücadelesini veren meclisin ülkeyi yönetecek hükümetin görevine başlamadan önce meclisten onay alması hususu kaldırılmıştır. Bu noktada seçilen cumhurbaşkanının hükümeti kurmak için meclise ihtiyacı kalmamıştır.

1924 Anayasası Cumhurbaşkanına siyasi sorumluluk vermemiş, görevi gereğince yargılanması sadece vatana ihanet suçları ile sınırlandırılmıştır. Bütün siyasi sorumluluğu Başbakan ve bakanlara yüklemiştir. Yine Cumhurbaşkanına kişisel suçlar konusunda herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Oysa 2017 değişikliğinde Cumhurbaşkanı Yürütmenin başı olarak siyasi sorumluluk üstlenmiş ve icraatlarından dolayı yargılanabilmesinin önü açılmıştır. Bu iyi bir gelişme olmasına karşın buradaki eleştirilerin ana noktası Cumhurbaşkanının olası yargılanma durumunda kendisinin atamış olduğu yüksek yargılar tarafından nasıl yargılanacak? olması olarak değerlendirilmiştir. Bunun da asla objektif bir yargılama olmayacağı hatta hiçbir şekilde yargılanmayacağı sonucu çıkarılmıştır. Diğer yandan kişisel suçlardan dolayı da yargılanması için aynı şartlar uygulanmaya başlanmıştır. Yani cumhurbaşkanı vatandaş olarak işlediği suçlardan dolayı da ancak yüksek mahkeme de şartları oluşması durumunda yargılanacaktır. Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğuna ilişkin olarak 2017 değişikliklerinden önce cumhurbaşkanı icra rolü üstlenmemekle başbakan veyahut bir bakan icra rolünü üstlenmekteydi. Bunun en güzel örneği 2017'den önce cumhurbaşkanının icrai nitelikte bir karar alabilmesi için bir bakanın da imzasının bulunması ve kararı ilgili bakanın yürütmesi esas olup sorumlulukta imzacı bakana aittir. 2017'den sonra ise cumhurbaşkanı bizzat kendisi karar alabilmektedir ancak kendisini denetleyebilecek bir kurum yoktur. Kanaatimizce siyasi sorumluluğun tezahürü bir sonraki dönem seçilememesidir.

1924 anayasasında kesin olarak Yürütme ve yargı organı ayrı tutulmuştur. Cumhurbaşkanına yürütmenin başı olma fonksiyonu verilirken devletin başı olarak da

görülmüştür. 2017 Anayasal düzenlemesinde ise kuvvetler ayrılığı teyit edilmekle birlikte bunun uygulamada mümkün olup olmayacağı tartışma alanı bulmuştur. Çünkü yürütmenin başı olarak partili Cumhurbaşkanı Yüksek Yargı organlarının üyelerinin önemli bir bölümünü ataması kabul edilmiştir. Bu durumun kısa zamanda yargının da siyasallaşacağı sonucunu ortaya çıkaracağı eleştirilerin ana noktasını oluşturmuştur.

Bir diğer konu 1924 anayasasında da sistem içinde partili cumhurbaşkanı vardır. Ancak dönem içerisinde ikinci bir siyasal parti mevcut değildir ve denemeler olsa da 1946'ya kadar da olmamıştır. Bu noktada 1924 anayasasını partili cumhurbaşkanı yönünden eleştirilmesi çokta uygun değildir ki dönemin şartları da oldukça farklıdır. Ancak 2017 değişiklikleri yapıldığında Türkiye'de çok partili siyasal yaşam mevcuttur ve cumhurbaşkanının 70 seneden sonra tekrar partili hale gelmesi değişiklikle gelen yetkiler de değerlendirildiğinde eleştirilmesi gayet doğaldır.

1924 anayasasında meclisin icraya yani yürütmeye ilişkin hususları kendi içinden çıkaracağı bir cumhurbaşkanına ve onun belirleyeceği (hükümet kurma görevi vereceği) başbakan ve bakanlar kurulu vasıtasıyla yerine getireceğini ifade etmiştir. Ancak 2007 yılında yapılan değişiklikle cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi hususu anayasaya eklenmiştir. 2017 yılına kadar da cumhurbaşkanının görevlendireceği vekil ve onun bakanlar kurulu tarafından icra yetkisi kullanılmıştır. Ancak 2017 değişiklikleri ile beraber cumhurbaşkanı herhangi bir kişi veya kuruluşa ihtiyaç duymadan veyahut aracı yapmadan yürütme yetkisinin yegâne sahibi olmuştur.

KAYNAKÇA

A.CUMHURİYET ARŞİV BELGELERİ

- BCA, Tasnif No: 490 01 1 4 12
 BCA, Tasnif No: 490 01 435 1804 2 21.
 BCA., Tasnif No: 490 01 435 18 04 2 45
 BCA, Tasnif No: 490 01 435 1 804 47
 BCA., Tasnif No: 490 01 435 1 804 26
 BCA., Tasnif No: 490 01 435 1804 27.

B.KİTAP VE MAKALELER

- Akdağ, M. (1975). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*. Bilgi Yayınları, Ankara.
- Akşin, S.(1980) *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Gerçek Yayınları, İstanbul.
- Aldıkaçtı, O. (1978). *Anayasa Hukukumuzun gelişmesi ve 1961 Anayasası*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Anayurt, Ö., Ekinci, A. (2017). *Tek Yapılı Yürütme Esasına Dayalı Hükümet Sistemlerinde Başkan Yardımcılığı Kurumu ve 2017 Anayasa Değişikliği ile Getirilen Sistemde Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığı Kurumu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Yetkin Yayınları, Ankara.
- Aygen, M. (2017). “Başkanlık Sistemi Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (2):167-176.
- Aydın Tarihi, 01.07.1947, s.14-16.
- Bayur, Y.H (1991). *Türk İnkılabı Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Berkes, N. (2012). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Cin, H. (1991). *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*. Selçuk Üniversitesi Yayınları. Konya.
- Çakmak, H. (2012). *Türk Dış Politikasında 41 Kriz (1924 - 2014)*. Kripto Basım Yayın, Ankara.
- Çiçek, A.C. (2018). “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayatın Garanti Belgesi: 12 Temmuz Beyannamesinin Söylem Analizi”, *Current Research In Social Sciences*, 4(2), 83-96.
- Danışman, Z. (Sd.) (1972). *Koşebey Risalesi*. MEB Yayınları, İstanbul.
- Deliorman, N. (1957). *Nuri Demirağ’ın Hayatı Ve Mücadeleleri*. Nuri Demirağ Matbaası Yayınları, İstanbul.
- Erdağ, T.(2015). *Bir Amiralin Hapishane Günlükleri*. Alibi Yayıncılık, Ankara.

- Erden, Ö. (2013). “Ziya Gökalp’in 1924 Anayasası İle İlgili Çalışmaları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 29(85):47-71.
- Eroğlu C. (2007). “2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Bunalımından Çıkarılabilecek Dersler”. *AÜSBF Dergisi*, 62(3):167-181.
- Gidersoy, B. (2017). “Başkanlık Hükümeti Sistemi Ve Türkiye İçin Geçerliliği”. *Mehmet Akif Ersoy Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19):500-519.
- Gökbilgin, T. (1967). “Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri”. *Belleten*, 31(121):93-113.
- Gökbilgin, M. T. (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı Ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*. Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Gönenç, L., Kontacı, A. E.,(2019). 2017 Tarihli Anayasa Değişikliği Sonrasında Yasama - Yürütme İlişkileri, *TBB Dergisi* 145:53-79.
- Gözler, K (2010). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Gözler, K. (2019). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Gözübüyük, Ş. ve Sezgin, Z. (1957). *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara.
- Günel, E. (2006). *Türkiye’de Siyasal Partiler ve Güncel Siyaset*. Bilimadamı Yayınları, Ankara.
- Günel, E. (2009). *Türkiye’de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni (1908-2008)*. Kara kutu Yayınları, İstanbul.
- Güneş, T. (1965). *Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri*. Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara.
- Gürdoğan, B.(1959). “İkinci Meşrutiyet Devrinde Anayasa Değişiklikleri”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(1):92-105.
- İnalcık, H. (1964). “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”. *Belleten*, 28(112):623-691.
- Kahraman, M.(2016). “The Prime Minister And The President: A Comparative Analysis Of The Heads Of The Executive In Parliamentary And Presidentialsystems In Terms Of Their Powers” *Mustafa Kemal University Journal of Graduate School of Social Sciences*,13(33):243-257.
- Karal, E.Z. (1964). “Gülhane Hattı Hümayununda Batının Etkisi”, *Belleten*, 28(112): 589-601.
- Karpat K. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*. Afa Yayınları, İstanbul.

- Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K. (2012). *Kısa Türkiye Tarihi*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kaynar, R. (1954). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Keser, H.(2011).”Türkiye Ve Başkanlık Sistemi”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1):23-58.
- Koçak, C. (2006). *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İletişim Yayınları, İstanbul
- Koçak, C. (2007). ”Siyasal Tarih(1923-1950)”, Akşin S.(Ed), *Türkiye Tarihi IV Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Cem Yayınları, İstanbul, 85-154.
- Kodaman, B. (1999). *Cumhuriyet’in Tarihi- Fikri Temelleri ve Atatürk*. Alter Yayıncılık Ankara.
- Kubalı, H.N. (1959). *Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*. Sıralar Matbaası, İstanbul.
- Kuzu, B.(2013). “Neden Başkanlık Hükümeti”, *Yeni Türkiye*, 9(51):25-51
- Küçük, A.(2016). “Ak Parti’nin Başkanlık Sistemi Modelinin ABD’deki Başkanlık Sistemi Modelinden Farklılık Arz Eden Yönleri”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1):25 – 64.
- Mutlu, A.E.(2019). “Hukuki Statüsü Ve İdari Teşkilattaki Yeriyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1):119-132.
- Milliyetçi Hareket Partisi (2017). *Milliyetçi Hareket Partisi Ve Anayasa Değişikliği*. MHP Yayınları. Ankara
- Okandan, R.G. (1935). “Parlamentarizm ve Bugünkü Şekli”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1(4):485-512.
- Okyar, O., Seyitanlıoğlu, M. (1997). *Fethi Okyar’ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Ortaylı İ. (1974). *Tanzimat’tan sonra Mahalli İdareler(1840-1878)*. Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Ortaylı, İ. Küçükkaya, İ. (2012). *Cumhuriyetin İlk Yüzyılı 1923 – 2023*. Timaş Yayınları, İstanbul
- Özbay, H. (2016). ”Türkiye’de Ak Parti İle Birlikte Gündeme Gelen “Başkanlık sistemi Tartışması”: Sistemin Gerekliliği, Uygulanabilirliği, Çekince Ve Endişeler”. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1):25-55.
- Özbudun, E. (1992). *1921 Anayasası*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

- Özbudun, E. (2005). *Başkanlık Sistemi Tartışmaları Başkanlık Sistemi*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.
- Özbudun, E. (2012). “Türkiye’de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri”. *Liberal Düşünce Dergisi* , (68): 5-18.
- Özbudun, E. (2014). *Türk Anayasa Hukuku*. Yetkin Yayınları, Ankara.
- Özdemir, H. (1989). “Siyasal Tarih 1960-1980”, Akşin S.(ed) *Türkiye Tarihi IV, Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Cem Yayınları, Ankara, 191-1264
- Öztürk, K. (Hızl.). (1993). *Türk Parlamento Tarihi*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara.
- Safa, P. (1999). *Türk İnkılabına Bakışlar*. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- SETA(2015). “Dünyada Başkanlık Sistemi Uygulamaları” (51). SETA Rapor, İstanbul.
- Shaw, S.J. (1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. (Çev. Mehmet Harmanacı) E Yayınları, İstanbul.
- Şeker K.(2014) “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Gelişmelere Bakışı” *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014(32):1-15.
- Şeker K.(2011) “Tek Parti Dönemi Ekonomik Politikaları ve Özel Teşebbüs Yatırımlarına Bir Örnek: Nuri Demirağ Tayyare Atölyesi” *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011(23):129-143.
- Şeyhanlıoğlu H. (2012). “12 Temmuz Beyannamesi’nin Siyasal Etkileri ve Önemi Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(16):77-100.
- Tanör, B. (2014). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Taşkın Ş. C. (2011). “1982 Anayasası’nda Cumhurbaşkanı’nın Sorumsuzluğu”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 92:384-418.
- Teziç E. (1995). “Sorun Siyasi Rejimin Yapılanması mı?”, *Yeni Türkiye*, 4:7-12
- Teziç E. (2004). *Anayasa Hukuku*. Beta Yayınları, İstanbul
- Timur, T. (1979). *Osmanlı Toplumsal Düzeni*. AÜSBF yayınları, Ankara.
- Timur, T. (1991). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Toker, m. (1970). *Tek Parti’den Çok Partiye*. Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, T.Z. (1959). *Hürriyetin İlanı*. Baha Matbaası, İstanbul.
- Tunaya, T.Z.(1995). *Türkiye’de Siyasal Partiler 1859- 1952*. Arba Yayınları, İstanbul.
- Tunç H. (1988). “Amerika Birleşik Devletleri Hükümet Sistemi ve Yürütme Organı”. *İdarecinin Sesi Dergisi*, 2(1):

- Tunç, H. (2019). “Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku Açısından Yasama Ve Yürütme Organlarının Oluşumu Ve Yetkileri Kapsamında Başkanlık Sistemi Ve Türkiye”. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14 (2):555-602
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 23, Cilt 1, Yasama Yılı 1 28.08.2007.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2017). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. TBMM Basımevi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H.(2011). *Osmanlı Tarihi*. II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1942). *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman ağalar Ve Alemdar Mustafa Paşa*. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. S e r i - no.:6, Maarif Matbaası, İstanbul
- Yanık M. (2013). *Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. Adalet Yayınları, Ankara.
- Yazıcı, S. (2009). *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yerasimos, S.(1975). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye 2-Tanzimattan I.Dünya Savaşına*(ÇEV. B. Kuzucu). Gözlem Yayınları, İstanbul.
- Yetkin, Ç. (2004). *Atatürk’ün vatana ihanetle suçlandığı SBC Olayı*. Otopsi Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, A.(2015). “Başkanlık Sistemi Ve Türkiye”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1):1-14.
- Yılmaz, F. (2012). *Türk Anayasa Tarihi*. İz yayıncılık, İstanbul.
- Yurtseven, Y. (2019). *Osmanlı Siyasal İktidarı*. Savaş Yayınevi, Ankara.
- Yüksel, S. (2016). “Hükümet Sistemi Değişikliği Tartışmalarına Dair Anayasal Değerlendirme: Başkanlık Sistemindeki Ve Parlamenter Sistemdeki Kurumsal Değişkenler”. *Journal of Istanbul University Law Faculty* ,73 (2):135-169.
- Zürcher, E. J. (2011). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. İletişim Yayınevi, İstanbul.

C.RESMÎ GAZETE VE ULUSAL GAZETELER

- “1 Kasım’da Seçim”, *Akşam Gazetesi*, 22.08.2015.
- “15 Temmuz’un Cevabı 16 Nisan da”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 12.02.2017.
- “1961 Anayasası Bu Elbise Bize Bol Geliyor Diye Değiştirildi”, *Radikal Gazetesi*, 16.09.2007Ş
- “2012 anayasası” *Akşam Gazetesi*, 18.05.2010.
- “2014’te Üç Sandık”, *Yeni Şafak Gazetesi* 19.05.2013.
- “3.5 Yıl Sonra Fazilette Kapatıldı, FP’yi de Yedi”, *Hürriyet Gazetesi*, 23.06.2002.

- “30 yıl oldu Netekim”, *Yeni Şafak Gazetesi* 12.09.2010.
- “367 Aranmaz”, *Milliyet Gazetesi*, 12.04.2007.
- “7 Haziran Çıkmazı”, *Aydınlık Gazetesi*, 14.08.2015.
- “7 Haziran Tablosu”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 9.06.2015.
- “AKP Tek Başına Seçemez”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Aralık 2006.
- “AKP Uzlaştı Gül Köşke” *Milliyet Gazetesi*, 25.04.2007, s.1.
- “Anayasa Mahkemesi Kararı”, *Resmi Gazete*, S.27034, 24.10.2008.
- “Anayasa Mahkemesi Kararı”, *Resmi Gazete*, S.27034, 24.10.2008.
- “Anayasa Mahkemesi Kararı”, *Resmi Gazete*, Sayı: 26565, 27. 06. 2007.
- “Asıl Pranga Başkanlık”, *Aydınlık Gazetesi*, 12.02.2017.
- “Bahçeli CHP’yi Adres Gösterdi”, *Aydınlık Gazetesi*,15.07.2015.
- “Bahçeli Kapıyı Açık Bıraktı”, *Yeniçağ Gazetesi*, 15.10.2016.
- “Bahçeli Yokum Dedi”, *Yeni Şafak Gazetesi* 15.07.2015.
- “Başkanlığı Tartışalım”, *Akşam Gazetesi*, 08.05.2012.
- “Başkanlık Bürokratik Oligarşiyi Bitirir”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 8.04.2013.
- “Başkanlık Dış Tehdidi körükler”, *Aydınlık Gazetesi*, 121.02.2017.
- “Başkanlık Gelmezse Ülke Bölünür”, *Akşam Gazetesi*, 11.05.2015.
- “Başkanlık Sistemi Muhalefete Bağlı” *Yeniçağ Gazetesi*, 02.11.2015.
- “Başkanlık Sistemi Tartışılmalı”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 8.05.2012.
- “Başkanlık Sistemine Millet Karar Verir”, *Yeni Şafak Gazetesi* 1.04.2011.
- “Başkanlık Teklifi Masayı Devirdi”, *Akşam Gazetesi*, 09.04.2013.
- “Başkanlıkla Yatıyor Başkanlıkla Kalkıyor”, *Sözcü Gazetesi*, 10.04.2015.
- “Bayrak değişimi”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 23.05.2016.
- “Beş Dakikalık Aday”, *Yeni Şafak Gazetesi* 13.05.2010.
- “Bu Benim Tercihim Değil”, *Hürriyet Gazetesi*, 6.05.2016.
- “Bu Öfkeyi Kim Yönetiyor”, *Yeni Şafak Gazetesi* 2.06.2013.
- “Buda Halkın Muhtırası”, *Radikal Gazetesi*, 23.07.2007.
- “Cevabı Millet Verecek”, *Yeni Şafak Gazetesi* 30.03.2014.
- “CHP Şokta... MHP, HDP Çöktü”, *Sözcü Gazetesi*, 2.11.2015.
- “CHP ve MHP kapıyı AKP’ye Açtı, *Aydınlık Gazetesi*, 10.07.2015.
- “CHP’ye Çağrı: Meclisten Çekil”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Aralık 2006.
- “CHP’ye Uydular”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 28. Nisan 2007.
- “Coşkun, “Demokrasiyi Soytarılaştırmak”, *Hürriyet Gazetesi*, 25.04.2007.
- “Cumhurbaşkanı Parti Liderliğini Resmen Saraya Taşdı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22.05.2017.

- “Cumhurbaşkanı’nı Bugün İlk Kez Halk Seçecek”, *Sözcü Gazetesi*, 10.08.2014.
- “Cuntaya Cevap 12 Eylül’de”, *Yeni Şafak Gazetesi* 14.05.2010.
- “Çankaya’ya Amarıkano-Suudi Aday”, *Aydınlık Gazetesi*, 17.06.2014.
- “Çatı’da Sisi Var”, *Akşam Gazetesi*, 17.06.2014.
- “Danışıklı Dövüş Sonunda Başkanlık Sistemi Geliyor”, *Yeniçağ Gazetesi*, 17.05.2012.
- “Denediler Olmadı Karar Millet’in”, *Akşam Gazetesi*, 14.08.2015.
- “Deniz Çekildi”, *Yeni Şafak Gazetesi* 11.05.2010.
- “DYP Lideri 244 Oyla Türkiye’nin 9. Cumhurbaşkanı Oldu, Demirel’den Tarafsızlık Sözü”
Cumhuriyet Gazetesi, 17.05.1993.
- “Elvada Güçler Ayrılışı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 03.05.2017.
- “En uzun Gün”, *Milliyet Gazetesi*, 28.02.1997.
- “Erbakan’a Kongre Şoku”, *Hürriyet Gazetesi*, 15.05.2000.
- “Erdoğan Çankaya Adaylığını Açıkladı”, *Sözcü Gazetesi*, 02.07.2014.
- “Erdoğan’dan Şok Sözler”, *Yeniçağ Gazetesi*, 15.08.2015.
- “Erken Seçim Aşı Değil Zehirdir”, *Yeniçağ Gazetesi*, 14.08.2015.
- “Faili Belli”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 23.07.2015.
- “Filistin Değil Taksim”, *Yeniçağ Gazetesi*, 01.06.2013.
- “Genelkurmaydan Sert Açıklama, Türkiye Kitlendi”, *Milliyet Gazetesi*, 28.04.2007.
- “Gerilim düştü”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 5.06.2013.
- “Görev Sırası Artık Kılıçtaroğlu’nda Ama Veren Yok”, *Sözcü Gazetesi*, 14.08.2015.
- “Göz Göre Göre Gelen Katliam”, *Sözcü Gazetesi*, 21.07.2015.
- “Gül’e Kongre Darbesi”, *Aydınlık Gazetesi*, 12.08.2014.
- “Güzel Yolculuk”, *Akşam Gazetesi*, 02.07.2014.
- “Hayır dönüm Noktası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22.02.2017.
- “Hayırla Türkiye Rahat Nefes Alacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 08.03.2017.
- “Hayırlı Olsun, Evet %58”, *Akşam Gazetesi*, 13.09.2010.
- “Hesap Zamanı”, *Sözcü Gazetesi*, 01.04.2008.
- “Hocaya Cihat”, *Milliyet Gazetesi*, 4.01.2001.
- “Hoşgeldin Yeni Türkiye”, *Yeni Şafak Gazetesi* 11.08.2014.
- “İkinci On Yılım Başbakanı”, *Akşam Gazetesi*, 28.08.2014.
- “İkisi De Orantısız”, *Yeni Şafak Gazetesi* 1.06.2013.
- “İşte barbarlık”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21.07.2015.
- “Kader Seçimden Koalisyon Çıktı Hükümet Senaryoları”, *Sözcü Gazetesi*, 08.06.2015.
- “Kanlı Plan İçin Düğmeye Basıldı”, *Sözcü Gazetesi*, 23.07.2015.

- “Kanun Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, *Resmî Gazete*, 20.10.1982 Sayı : 17844.
- “Kanun Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, *Resmî Gazete*, 20.10.1982 Sayı : 17844.
- “Kapatma Davası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 01.04.2008.
- “Kemalist Hareket CHP’yi Böldü”, *Akşam Gazetesi*, 18.05.2010.
- “Kenarda Beklemem”, *Yeni Şafak Gazetesi* 9.05.2015.
- “Kim Başkan Olur Rabbim Bilir”, *Akşam Gazetesi*, 09.05.2015.
- “Kimse Fitne Kapıları Açmaya Niyetlenmesin”, *Sabah Gazetesi*, 6.05. 2016.
- “Koalisyon Maratonu Başladı”, *Akşam Gazetesi*, 10.07.2015.
- “Kritik Temasta Beklenen Son”, *Yeniçağ Gazetesi*, 05.05.2016.
- “Kriz Teğet Geçti”, *Türkiye Gazetesi*, 16.9.2010.
- “Maraton Başladı”, *Yeni Şafak Gazetesi* 10.07.2015.
- “Mecburiyetten Bırakıyorum”, *Yeniçağ Gazetesi*, 06.05.2016.
- “Meclisi De Kapatın”, *Sabah Gazetesi*, 01.04.2008.
- “Meclis'in Kilit Lideri' Devlet Bahçeli, Akşam'a Açıkladı”, *Akşam Gazetesi*, 26.07.2007.
- “Meclisteki 3. Tur oylamada 263 ANAP’lının Oyu ile Seçildi, Özal 8. Cumhurbaşkanı”, *Güneş Gazetesi*, 01.11.1989.
- “Meral Akşener: Yeterli Sayının Çok Üzerinde İmza Toplandı”, *Yeniçağ Gazetesi*, 02.01.2015.
- “MHP Kapıları Kapattı”, *Akşam Gazetesi*, 15.07.2015.
- “Millet Evet Derse Başkanlık Sistemi”, *Yeni Şafak Gazetesi* 19.04.2010.
- “Millet Kazandı”, *Yeni Şafak Gazetesi* 13.09.2010.
- “Millet Yönetime El Koydu”, *Akşam Gazetesi*, 17.04.2017.
- “Milletin Adayı”, *Yeni Şafak Gazetesi* 2.07.2014.
- “Milletin Zaferi”, *Akşam Gazetesi*, 31.03.2014.
- “Milli Görüş Elbisesini Çıkardık”, *Milliyet Gazetesi*, 17.05.2003.
- “Muhteşem Zafer”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 2.11.2015.
- “Mühürsüz Anayasa”, *Aydınlık Gazetesi*, 17.04.2017,
- “Nihayet Davutoğlu’na Görevi Verdi”, *Sözcü Gazetesi*, 10.07.2015,
- “Olağanüstü Kongre 27 Ağustosta”, *Akşam Gazetesi*, 12.08.2014,
- “Oylar Partilere Değil Özgürlüğe”, *Yeni Şafak Gazetesi* 11.09.2010,
- “Refah Kapatıldı, Şeriatın Kestiği Parmak Acımaz”, *Sabah Gazetesi*, 17.01.1998,
- “Refahın Yerine Fazilet”, *Hürriyet Gazetesi*, 18.12.1997.
- “Resmi Gazete”, S.6147, s.1.

- “Sandığa Giderken 3 Şeyi Yanınıza Almayı Unutmayın, Nüfus Kâğıdınızı, Seçmen Kâğıdınızı, ...Vicdanınızı”, *Sözcü Gazetesi*, 30.03.2014.
- “Sandık Paralel Dinlemez”, *Akşam Gazetesi*, 30.03.2014.
- “Sıfır Kilometre Anayasa Yapalım”, *Yeni Şafak Gazetesi* 26.06.2011.
- “Son Başbakan”, *Sözcü Gazetesi*, 08.07.2018.
- “Süreç İşliyor”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 28.04. 2007.
- “Şaka Gibi”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 17.06.2014.
- “Taksim Etkisi”, *Akşam Gazetesi*, 01.06.2013.
- “Tarih 1 Kasım”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 22.08.2015.
- “Tarihi 60 Gün”, *Aydınlık Gazetesi*, 17.02.2017.
- “Teğet Bile Geçmeyecek”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 26.07.2011.
- “Tehlikenin Farkında Mısınız”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 01.04.2008.
- “Tek ihtimal seçim”, *Yeni Şafak Gazetesi* 14.08.2015.
- “Turuncu Devrim, Maya Tuttu, Kaset Koptu”, *Akşam Gazetesi*, 13.06.2011.
- “Türkiye Ayakta”, *Yeniçağ Gazetesi*, 02.06.2013.
- “Türkiye Biziz”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 15.05.2001.
- “Türkiye Cumhuriyetinin Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, Sayı:26554, 16.06.2007.
- “Türkiye Dik Durdu, *Yeni Şafak Gazetesi*, 31.03.2014.
- “Umudunuzu Yitirmeyin”, *Akşam Gazetesi*, 21.05.2013.
- “Usta’nın Zaferi”, *Yeni Şafak Gazetesi* 13.06.2011.
- “Usta’nın Zaferi”, *Yeni Şafak Gazetesi* 13.06.2011.
- “Vekâleten Özür”, *Yeniçağ Gazetesi*, 05.06.2013.
- “Yakışan Veda”, *Karar Gazetesi*, 6.05.2016.
- “Yetkimi Kullanmasını İyi Bilirim”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 22.06.2015.
- “Yola Devam”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 23.07.2007.
- “Yüksek Seçim Kurulu Kararı”, Karar No:873, Resmi Gazete, Sayı:26686, 31.10.2007.
- ”11.Cumhurbaşkanı Abdullah Gül”, *Sabah Gazetesi*, 29.08.2007.
- ”Çare Yeni Anayasa”, *Akşam Gazetesi*, 26.06.2011.
- ”Evet De Hayır Da Demokrasi”, *Akşam Gazetesi*, 12.09.2010.
- ”Halkın Gezisi”, *Akşam Gazetesi*, 02.06.2013.
- ”Halkın İhtilali”, *Akşam Gazetesi*, 11.08.2014.
- ”Haydi taksime”, *Aydınlık Gazetesi*, 31.05.2013.
- ”Kapıştılar”, *Yeniçağ Gazetesi*, 12.08.2014.

- ”Kasım Devrimi”, *Akşam Gazetesi*, 2.11.2015.
- ”Meclise Bir Metin Getirilsin”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 15.10.2016.
- ”Meydan Okudu İstifa Etti”, *Akşam Gazetesi*, 11.05.2010.
- ”MHP Muhalefette Kalmakta Kararlı”, *Yeniçağ Gazetesi*, 15.07.2015.
- ”Muhalefet AKP’yi İktidar Yaptı” *Aydınlık Gazetesi*, 02.11.2015.
- ”Siyasete Msj”, *Akşam Gazetesi*, 05.06.2013.
- ”Türkiye Bunlara Mahkûm Değil”, *Aydınlık Gazetesi*, 02.07.2014.
- AKP’ye Dava Şoku”, *Hürriyet Gazetesi*, 01.04.2008.
- Akyol, “Çankaya Uğruna Hukuk Krizi”, *Milliyet Gazetesi*, 2.04.2007.
- Cumhurbaşkanı AKP Kongresinde Oy Kullandı, *Sözcü Gazetesi*, 28.08.2014.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ağustos 1982, s.1
- Doğan, “Birlik Vakfından Çankaya’ya Birlikte yola devam”, *Hürriyet Gazetesi*, 25.04.2007.
- Ekşi, “Gül ve Cumhurbaşkanlığı”, *Hürriyet Gazetesi*, 25.04.2007.
- İş Bıraktılar Bayrak Açtılar, *Aydınlık Gazetesi*, 06.06.2013.
- Kanadoğlu, “AKP Tek Başına Seçemez” *Cumhuriyet Gazetesi*, 26.12.2006.
- Kontrolsüz Güç Felaket Getirir”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 02.04.2017,
- “Hayır Halkın Zaferi Olacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15.04.2017.
- Milliyet Gazetesi*, 10 Eylül 1930, s.1.
- Milliyet Gazetesi*, 8 Eylül 1930.
- Resmi Gazete*, “Yürütme ve İdare Bölümü, Milli Güvenlik Konseyi Kararı” 21 Ekim 1982, S.17845, s.1
- Resmi Gazete*, 5 Ağustos 1982, Sayı,17773, s.1
- Resmi Gazete*, S.17845, s.2.
- Sabah Gazetesi*, 24 Temmuz 2007.
- Sabah Gazetesi*, 24.07.2007.
- Selçuk, İ. “CHP’ye Çağrı: Meclisten Çekil”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16.12.2006.
- “Sistem Çıkmazda Büyük Çözüm Geliyor”, *Aydınlık Gazetesi*, 31.03.2014.
- Yarın Gazetesi*, 13 Eylül 1930, s.1.
- Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı Karar No.246, Karar Tarihi:08.05.2007, “Yüksek Seçim Kurulu Kararı”, *Resmi Gazete*, Sayı: 26516, 08.05.2007.
- Yüksek Seçim Kurulu Kararı, *Resmi Gazete*, 11.02.2017.

D.İNTERNET KAYNAKLARI

- “1 Mayıs 1977 Katliamı (Kanlı 1 Mayıs)” <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/1-mayis-1977-katliami-kanli-1-mayis-1383> (Erişim Tarihi:10.02.2019)
- “12 Eylül darbesinin öncesi ve sonrasında yaşananlar” <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12-eylul-darbesinin-oncesi-ve-sonrasinda-yasananlar-30054684> (Erişim Tarihi:11.10.2019)
- “12 Temmuz Beyannamesi” <https://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/demokrasiye-dogru-bir-adim-12-temmuz-beyannamesi-h266949.html> (Erişim Tarihi:10.10.2019)
- “27 Nisan E-Muhtırası Tam Metni”
- “Anayasa Değişikliği Teklifinin Karşılaştırmalı Ve Açıklamalı Metni” http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx (erişim tarihi:29.04.2020)
- “Anayasa Mahkemesi Kararı” <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/0acac7b9-4875-4c09-a89d-16336ed73728?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>, (Erişim Tarihi 3.01.2020)
- “Anayasa Mahkemesi Kararı” <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/0a6f1734-1ab5-49f7-aea8-77764a0fb3b7?highlightText=fazilet&excludeGerekce=False&wordsOnly=False>(Erişim Tarihi 3.01.2020)
- “Aslan be... Arkasında milyonlar var”<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/aslan-be-arkasinda-milyonlar-var-6417722> (Erişim Tarihi: 25.02.2020)
- “*Babiali*” <https://www.beyaztarih.com/ansiklopedi/babiali> (erişim tarihi:12.10.2019)
- “Ekmeleddin İhsanoğlu” https://tr.wikipedia.org/wiki/Ekmeleddin_%C4%B0hsano%C4%9Flu (Erişim Tarihi: 01.04.2020)
- “Genel Seçim 2002”<https://www.haberturk.com/secim2002> (Erişim Tarihi: 20.02.2020.)
- “İslam İşbirliği Teşkilatı” <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 01.04.2020)
- “Siyasi Partiler kanunu” www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2820.pdf (erişim tarihi:03.03.2020)
- “Türkiye Cumhuriyet Anayasası “<https://Www.Mevzuat.Gov.Tr/Mevzuatmetin/1.5.2709.Pdf> (Erişim Tarihi:02.05.2020)
- “XIV.Louis” https://tr.wikipedia.org/wiki/XIV._Louis (erişim tarihi:13.05.2020)

- Bia haber merkezi “Maraş Katliamında Neler Olmuştu?”
<https://m.bianet.org/bianet/siyaset/111379-maras-katliaminda-neler-olmustu> (Erişim Tarihi:10.02.2019)
- Çetinoğlu, O., “Osmanlı Devleti’nde Azınlıklar”
- Ergül, C., “1923’ten günümüze Cumhurbaşkanı seçimleri”
<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/1923-ten-gunumuze-cumhurbaskani-secimleri/134629> (Erişim Tarihi:10.02.2019)
- Eski yazılı orijinal metni karşılaştırmalı olarak görmek için burasını tıklayınız.
- Gözler, K. “1876 Kanuni Esasi” <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm> (Erişim Tarihi:11.12.2019)
- Gözler, K. “1876 Kanunu Esasisi” <http://www.anayasa.gen.tr/kanunuesasi.htm> (Erişim Tarihi:14.05.2020)
- Gözler, K. “1876 Kanunu Esasisi” <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>(Erişim Tarihi:11.12.2019)
- Gözler, K. “82 Ay Hazırlık” <http://www.anayasa.gen.tr/82ay-hazirlik.htm> (erişim tarihi:15.10.2019)
- Gözler, K., “Fesih” ve “Seçimlerin Yenilenmesi” Farklı Kavramlar Mıdır?”,
 Hamsici, M., “1982 referandumu: Mavi, Beyaz'a karşı”
http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx (Erişim Tarihi:28.04.2020)
- http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx (Erişim Tarihi:28.04.2020)
- http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx (Erişim Tarihi:28.04.2020)
- <http://www.anayasa.gen.tr/1921tek.htm> 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu
<http://www.anayasa.gen.tr/1921tek.htm> 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu
<http://www.anayasa.gen.tr/fesih-yenileme.html>, (erişim tarihi: 10.5.2020)
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39450106>, (erişim tarihi:15.10.2019)
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/genelkurmaydan-cok-sert-aciklama-6420961> (Erişim Tarihi:04.04.2020)
- <https://www.kavgamiz.com/orkun-dergisi/osmanli-devletinde-azinliklar-292/> (Erişim Tarihi:14.05.2020)
- <https://www.luggat.com/m%C3%BCtegallibe/1/1> (erişim tarihi:11.10.2019)

<https://www.mynet.com/27-nisan-e-muhtirasi-tam-metni-110102212559> (erişim tarihi:20.03.2020).

M.bursadabugun.com (Erişim Tarihi: 1.05.2020)

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	SEMİH ŞEKER
Doğum Yeri - Tarihi	YALVAÇ-1995
EĞİTİM DURUMU	
Lisans Diploması	Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi-2017
Tez/ Dönem Projesi Konusu	1924 ANAYASASI'NDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE YÜRÜTME ORGANININ DEĞİŞİMİ
Yabancı Dil / Diller	Upper İntermediate İngilizce, B1 Almanca
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	2017-2018 Antalya Barosu Avukatlık Stajı
Çalıştığı Kurumlar	2017-Antalya Barosu-Serbest Avukatlık
E-Posta	av.semihseker@gmail.com